

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

Πολιτική και Συναίσθημα :

Η περίπτωση των συλλαλητηρίων για τη Μακεδονία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Νικόλαος Νικολαΐδης

Αθήνα 2019

Τριμελής Επιτροπή

Περσεφόνη Ζέρη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Διανύσιος Καββαθάς, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χρυσάνθη Αυλάμη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Νικόλαος Νικολαΐδης, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Πολιτική και Συναίσθημα : Τα συλλαλητήρια για τη Μακεδονία

Περίληψη	4
Εισαγωγή	6
Μεθοδολογία της Έρευνας	17
Κεφάλαιο Πρώτο :	
Το Μακεδονικό ζήτημα : Πρόβλημα και δεδομένα (1870 - 1990)	22
1.1. Οι απαρχές του μακεδονικού ζητήματος	23
1.2. Η μακεδονική ταυτότητα υπό διαμόρφωση : η εθνογένεση και η ελληνική στάση	27
Κεφάλαιο Δεύτερο :	
Το νεομακεδονικό ζήτημα : Από ζήτημα εξωτερικής πολιτικής σε «εθνικό θέμα» (1991 - 2018)	41
2.1. Πολιτική ηγεσία και ΜΜΕ	43
2.2. Ο «συναισθηματικός» πολίτης : Συλλαλητήρια και συναίσθημα	68
Συμπεράσματα	90
Πηγές – Βιβλιογραφία	
Ελληνόγλωσση	94
Ξενόγλωσση	98
Ιστοριογραφία – Ηλεκτρονικές πηγές	101

Περίληψη

Το Μακεδονικό, ένα ζήτημα που κατά την πρώτη του περίοδο (1949 – 1991) απασχόλησε μόνο έναν ελάχιστον αριθμό διπλωματών και ιστορικών, με το πέρασμά του στη νεώτερη φάση του (1991 - 2019), μετατράπηκε σε ζήτημα που πάθιασε εκατομμύρια Έλληνες. Από το 1991, παράλληλα με τα παραδοσιακά μέσα πολιτικής και διπλωματίας, οργανώθηκαν λαϊκές μαζικές κινητοποιήσεις, τα συλλαλητήρια, που αποσκοπούσαν στην ενδυνάμωση του μηνύματος ότι «η Μακεδονία είναι μία και είναι ελληνική». Στην παρούσα μελέτη επιχειρούμε να εξετάσουμε πώς ξεκίνησαν τα συλλαλητήρια, σε ποιο βαθμό επηρέασαν τις εξελίξεις, πώς διαδραμάτισαν το ρόλο τους τα ΜΜΕ και οι πολιτικοί, και πώς λειτούργησαν οι σχέσεις πολιτών και εκτελεστικής εξουσίας, διαμεσολαβούμενες από την ενημέρωση των ΜΜΕ. Θυμόμαστε τα συλλαλητήρια της περιόδου 1991 – 1994 και της διετίας 2018-2019, ενόψει της Συμφωνίας των Πρεσπών και εξετάζουμε τη διεξαγωγή τους, σε δύο διαφορετικά πλαίσια – δύο διαφορετικά διεθνή, περιφερειακά, αλλά και εσωτερικά περιβάλλοντα. Διαπιστώνουμε ότι το απόθεμα ευαισθησίας που επέδειξαν οι Έλληνες πολίτες στο Μακεδονικό, στα πρώτα του στάδια ενισχύθηκε, αντί να αμβλυνθεί, από τα ΜΜΕ και την πολιτική, μέσα σε ένα πλαίσιο πόλωσης και απουσίας, ενίοτε φίμωσης, κάθε αντεπιχειρήματος που αλλοίωνε το επιχείρημα περί «μοναδικής Μακεδονίας». Πρόσφατα, τη διετία 2018-2019 το προηγούμενο της περιόδου 1991-1994, εγγεγραμμένο στη συλλογική μνήμη, ανακλήθηκε και ενισχύθηκε από τη γενικότερη συντηρητική στροφή των δυτικών κοινωνιών, συνδυάστηκε με τις οικονομικές και κοινωνικές απώλειες που καταγράφηκαν ειδικά στην ελληνική περίπτωση λόγω της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Στα συμπεράσματά μας καταλήξαμε μέσα από μια διεπιστημονική προσέγγιση σε συνδυασμό με δέκα ποιοτικές συνεντεύξεις που διεξήχθησαν προκειμένου να διαπιστωθούν οι λόγοι που ξεσήκωσαν την κοινή γνώμη, τα συναισθήματα που δημιούργησαν στους πολίτες και τις αποχρώσεις τους.

Λέξεις- Κλειδιά : Μακεδονικό ζήτημα, συλλαλητήρια, συναισθήματα, πολιτική, ΜΜΕ, ΕΕ

Politics and Emotions : The Rallies for Macedonia

Nikolaos Nikolaidis

Abstract

Macedonian Question that during its first period (1949-1991) employed only a minimal number of diplomats and historians, once entered to its contemporary stage (1991-2019), it became an issue that lured impassioned crowds of millions of Greeks. In addition to the traditional political and diplomacy instruments, from 1991 onwards, popular mass mobilizations, the rallies, have been used to strengthen and spread the message that “Macedonia is one and only Greek”. In the present study, we are attempting to look at questions such as how the rallies began, how they influenced the developments related to the Macedonian Question and to which extent they were influenced by them, the role of Mass Media and politicians, the contact between citizens and executive power mediated by the media. We approach the rallies of 1991-1994 and 2018-2019 in comparative terms and we identify the different ways they were organized in the framework of two different eras at international, regional and internal level. We appreciate that there have been witnessed a sharp spike of nationalist emotions among Greek people, which, however, in the first phase have fuelled rather than controlled by the media and politics. Recently, during the period 2018-2019, this “emotional stock” has been revived, due to the strong precedent of the years 1991-1994, and the general conservative turn of Western societies, as well as the economic and social losses specifically recorded in the greek case due to the recent economic crisis. Our conclusions came as the result of an interdisciplinary approach and ten qualitative interviews conducted to identify the reasons that enthused public opinion, its emotions and their nuances.

Keywords: Macedonian issue, rallies, emotions, politics, Mass Media, EU

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διάσπαση της πρώην γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας και η συνακόλουθη απόφαση του Κοινοβουλίου ενός εκ των συστατικών ομόσπονδων κρατιδίων της, της «Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας», να διακηρύξει στις 25 Ιανουαρίου 1991 την ανεξαρτησία της από την γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία και να μετονομαστεί σε «Δημοκρατία της Μακεδονίας», «διαγράφοντας», με συνταγματική τροπολογία, από την επίσημη κρατική ονομασία, τη λέξη «Σοσιαλιστική», αποτέλεσε μεν για την ίδια την προβλεπόμενη φυσική εξέλιξη της ίδρυσής της, αλλά για άπασες τις πολιτικές δυνάμεις της Ελλάδας και σύσσωμη την κοινή γνώμη, μία αιφνιδιαστική απόφαση ανιστόρητου σφετερισμού.

Το μέχρι πρότινος ομόσπονδο κρατίδιο, με τη νέα του ιδιότητα ως νεοσύστατο ανεξάρτητο κράτος, συνιστούσε πλέον υποκείμενο διεθνούς δικαίου, σφετεριζόμενο ένα “αμιγώς ελληνικό όνομα”, συστατικό στοιχείο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και σύμβολα που ανάγονταν στην καταγωγή του ελληνικού “έθνους”. Ενώ, λοιπόν, μέχρι τότε, οι εκάστοτε πολιτικές ηγεσίες διατράνωναν την ανυπαρξία «μακεδονικού» προβλήματος, ήρθαν αίφνης αντιμέτωπες με ένα τετελεσμένο, που μεταφράζονταν σε «εθνικό ζήτημα», αφενός μεν λόγω της «ανυπόστατης», «ατεκμηρίωτης», αυθαίρετης διεκδίκησης εις βάρος της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, όσο και ως ορατός κίνδυνος της εκ νέου δυνητικής ανακίνησης εθνοτικών διαφορών, ασκώντας στρεσαριστικές πιέσεις στη μέχρι τότε καθησυχασμένη, ομοιογενή εθνική κουλτούρα. Η συνέπεια της ίδρυσης του νεοσύστατου, όμορου κράτους δεν αφορούσε μόνο στην αμφισβήτηση του απώτερου ελληνικού ιστορικού παρελθόντος, αλλά και του πιο πρόσφατου αφηγήματος της ακραιφνούς – ενίοτε διά της βίας – ελληνικότητας της περιοχής. Αντανακλαστικά, οι Έλληνες ταύτισαν το νέο κράτος με τον επικίνδυνο, απειλητικό «Άλλο» αποδίδοντάς του προθέσεις σφετερισμού της εθνικής κληρονομιάς και συσπειρωμένοι εναντίον του υπερασπίστηκαν το δικαίωμα του μονοπωλιακού δικαιώματος στην εθνική τους κληρονομιά υψώνοντας μία συνειδησιακά επιβεβλημένη φωνή πατριωτισμού, η οποία, έφερε, ωστόσο, χαρακτηριστικά εθνικιστικής έξαρσης, σε μικρό διάστημα, μάλιστα, ανεξέλεγκτης.

Παρασυρόμενη από αυτή την ορμητικότητα του πολιτιστικού εθνικισμού, και εγκλωβισμένη από την μαξιμαλιστικών διαθέσεων Απόφαση του Συμβουλίου Πολιτικών Αρχηγών της 13 Απριλίου του 1992, η Ελλάδα έδειξε να μην

συμβιβάζεται με τίποτα λιγότερο από την «πλήρη αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας». Έτσι, προσπέρασε ευνοϊκές ευρωπαϊκές αποφάσεις και προτάσεις για επίλυση, απουσίασε από την Επιτροπή Badinter, εθελokώφευσε στα προτάγματα νηφάλιων φωνών... Κατασταλάζοντας και εμμένοντας στην αδιέξοδη πολιτική της «ονοματολογίας», με αποσπασματικό και ελλιπή επικοινωνιακό συντονισμό, η χώρα πέρασε το μήνυμα ότι κρίσιμη διάσταση θεωρεί αποκλειστικά την ονοματολογική.

Στην παρούσα εργασία επιχειρούμε μια επαναπροσέγγιση του νεομακεδονικού ζητήματος, ξεκινώντας από τη γέννηση του ζητήματος κατά την περίοδο μέχρι το 1989, διερχόμαστε τη στιγμή της χρονικής συγκυρίας της ανακίνησης του ζητήματος στη νεώτερη εκδοχή του, και διατρέχουμε τα καθοριστικά στάδια εξέλιξής του. Απώτερος στόχος είναι να δούμε τη στάση των πολιτών στο νεομακεδονικό ζήτημα, να ανιχνεύσουμε τις απόψεις και τα συναισθήματά τους, και κυρίως να εντοπίσουμε τη δεξαμενή από όπου αντλήθηκε όλο αυτό το ορμητικό συναίσθημα, που εκφράστηκε και αποτυπώθηκε κατά τη διενέργεια των συλλαλητηρίων, από τα πρώτα χρόνια εμφάνισης του ζητήματος, μέχρι και πρόσφατα με αφορμή την προοπτική της υπογραφής της Συνθήκης των Πρεσπών, με την οποία έκλεισε – τουλάχιστον τυπικά – η εκκρεμότητα του ανεπίλυτου επί 26ετίας ζητήματος.

Κοινό χαρακτηριστικό των δύο περιόδων διοργάνωσης συλλαλητηρίων, τόσο των αρχών της δεκαετίας του 1990, όσο και της διετίας 2018-2019, συνιστά ένα διάχυτο αίσθημα ανασφάλειας, εγγενές μιας κοινωνίας (και κράτους) υπό μετάβαση. Κατά την εμφάνιση του νεομακεδονικού ζητήματος, η χώρα διερχόταν από μια κρίση επαναπροσδιορισμού των βασικών της επιλογών, αντιμέτωπη με τις προκλήσεις του εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού της, που την εξωθούσαν σε αναπόφευκτα ανταγωνιστική διάθεση σύγκρισης με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Προκαλούνταν να αντιμετωπίσει τις φοβίες της για σύγχρονες αλλά επιβεβλημένες κοινωνικές ανακατατάξεις, που προοιωνίζαν η μακροχρόνια οικονομική κρίση, η πολιτική λιτότητας και η ανεργία, με εμφανείς ήδη τους πρώτους κλυδωνισμούς. Η Ελλάδα ξεχώριζε από τα φτωχά κράτη της ευρωπαϊκής περιφέρειας, ως μία αυτοτελής κατηγορία, του «μαύρου πρόβατου» δεχόμενη συστηματικές πιέσεις να διανύσει την απόσταση μέχρι τον πλήρη εξευρωπαϊσμό της και την προσαρμογή της στο κοινοτικό κεκτημένο ενώ η χώρα βρέθηκε επανειλημμένα αντιμέτωπη με τους Ευρωπαίους εταίρους της, λόγω ασύμβατων γεωπολιτικών προτεραιοτήτων στα Βαλκάνια, με τριβές που δεν περιορίζονταν μόνο στο μακεδονικό ζήτημα, αλλά και

στο Κυπριακό (νέο αμυντικό δόγμα), καθώς και τις σχέσεις της ΕΕ με την Τουρκία. Η Ελλάδα συμμετείχε στην υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το Φεβρουάριο του 1992, ως συστατικό μέρος της προοπτικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με κίνητρα που θα μπορούσαν να αναζητηθούν στο θαυμασμό της για τα τεχνολογικά, οικονομικά και πολιτισμικά επιτεύγματα της Δυτικής Ευρώπης. Η Ευρώπη ενέπνεε εκτίμηση ως ανώτερη την ίδια στιγμή που δημιουργούσε στην Ελλάδα αισθήματα φθόνου, παραδόξως για τον ίδιο λόγο. Η συμμετοχή της αρχικά στην ΕΟΚ και κατόπιν στην ΕΕ, συνεπάγονταν εισροή οικονομικής στήριξης με μορφή κοινοτικών κονδυλίων, τα οποία δέχτηκε η χώρα αρχικά με τη μορφή των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ) και στη συνέχεια των πακέτων Delors. Αυτός ο συνδυασμός «καρότου» και «μαστίγιου», δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων, δημιούργησαν στην Ελλάδα μια διφορούμενη εικόνα της Ευρώπης, από τη μία πλευρά, ως δωρητή κονδυλίων, από την οποία η Ελλάδα εξαρτιόνταν για την ανακούφιση της οικονομίας της, αλλά, από την άλλη, ως αδιόρατης απειλής διακινδύνευσης της εθνικής της φυσιογνωμίας. (Ηρακλείδης, 2001 : 21-22). Οι Έλληνες, περήφανοι για τον πολιτισμό των προγόνων τους, αντιπαράβλλονταν με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με κριτήριο το μέγεθος του πολιτισμού, όχι το μέγεθος της επικράτειας και του πληθυσμού, με συνέπεια η σύγκριση να περιορίζεται στις μεγάλες και ισχυρές οικονομίες, αντί να λαμβάνει υπόψη της αυτές μικρότερων χωρών, όπως Πορτογαλία, Τσεχία ή Δανία. (Ηρακλείδης : 2001 : 21). Ο Έλληνας, ως φορέας πολυδιάστατης συλλογικής ταυτότητας, με καταγωγικές αναφορές στην αρχαία Ελλάδα και το Μέγα Αλέξανδρο, που προκαλούσαν δέος στην Ευρώπη, κλήθηκε να αποδεχτεί μία πράξη που αντιλήφθηκε ως κίνηση σφετερισμού του συγκριτικού του πλεονεκτήματος σε ένα παρόν χαμηλών επιδόσεων και υποτιμημένης ταυτότητας. Αν, όμως, η Ελλάδα μπορούσε να γίνει δεκτή και να συνυπάρχει ως «μαύρο πρόβατο» σε μία συσσωμάτωση ισχυρών χωρών, ήταν δύσκολο, για τον Έλληνα, να αποδεχτεί ότι το κόστος της συμμετοχής σε αυτή την ισχυρή ομάδα, δεν ήταν εξαργυρώσιμο ως αποτρεπτικό φόβητρο στις διεκδικήσεις μιας «κατώτερης» ομάδας, και το όφελος συμμετοχής στην περίπτωση του «μακεδονικού» δεν αντιστάθμιζε το κόστος της. Ταυτόχρονα, η ελληνική κοινωνία μόλις είχε διέλθει από τη βαθιά πολιτική κρίση του 1989-1990 με τις διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις και συγκατοικήσεις¹. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης είχε αναδειχθεί Πρωθυπουργός, με οριακή πλειοψηφία,

¹ Αρχικά τη συγκυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας - Συνασπισμού υπό τον Τζαννή Τζαννετάκη και κατόπιν την Οικουμενική υπό τον Ξενοφώντα Ζολώτα

και το ΠΑΣΟΚ είχε υποστεί ορατή φθορά από τους κραδασμούς του σκανδάλου Κοσκωτά, με κύριο κατηγορούμενο στη δίκη, τον Πρόεδρο του κόμματος, Ανδρέα Παπανδρέου. Το τρίτο κοινοβουλευτικό κόμμα, ο Συνασπισμός, με πρόεδρο τη Μαρία Δαμανάκη, προσπαθούσε να ανασυγκροτηθεί μετά τη διάσπασή του με το ΚΚΕ.

Οι πολιτικές εξελίξεις ιδίως από το 1989 και μετά, είχαν ως συνέπεια την απαξίωση των κομμάτων, την αμφισβήτησή τους ως φορείς ιδεολογίας, την υποχώρηση του βαθμού πολιτικοποίησης και την αντικατάσταση της κομματικής ταυτότητας, από μία ευρύτερη, συλλογική ταυτότητα – το έθνος. Η αναδίπλωση στην εθνική ταυτότητα αποτέλεσε ταυτόχρονα το ύστατο καταφύγιο στον αιφνιδιασμό της κατάρρευσης του σοσιαλισμού στα Βαλκάνια και του επακόλουθου επανασχεδιασμού των συνόρων τους (Κουλούρη, 2012) σε συνδυασμό με τη χαμηλή αυτοπεποίθηση της χώρας, προϊόν των ασθενών επιδόσεων της οικονομίας και της απαξίωσης της πολιτικής.

Ο πόλος συσπείρωσης μετατέθηκε από το κόμμα στο έθνος, τη στιγμή που το έθνος, σε αντίθεση με το κατακερματισμένο και τραυματισμένο κομματικό σύστημα, είχε μόλις επουλώσει, ή τουλάχιστον, έμοιαζε να έχει επουλώσει τραύματα του πρόσφατου παρελθόντος. Ο Vamir Volkan στο βιβλίο του «The Need to Have Enemies and Allies (1988)» αναφέρεται στην υπαρξιακή ανάγκη των εχθρών, οι οποίοι ως «εξωτερικοί σταθεροποιητές» (external stabilisers) συμβάλλουν στη διατήρηση της ταυτότητας και του αυτοελέγχου της (εθνικής) ομάδας. Αντίστοιχη λειτουργία επιτελούν και οι φίλοι, ως αναγκαίοι «εσωτερικοί σταθεροποιητές» (internal stabilisers) (Volkan, 1985 : 220-247). Ο αμυντικός εθνικισμός, ανασφαλής στην κριτική και απόλυτος στην άρνηση αμφισβήτησης της εθνικής ιστορίας, κληρονομιάς ή ταυτότητας (Λίποβατς, 1991 : 281, Μουζέλης 1994 : 43) προσφέρθηκε ως ασφαλής διέξοδος από το αίσθημα μειονεξίας και οικονομικής και υπαρξιακής ανασφάλειας, (Λίποβατς, 1991 : 277) συνέπεια της αδυναμίας επιβολής του πραγματισμού στην γενική τάση προγονοπληξίας. Ο Έλληνας, μετέθεσε το βάρος του συμπλέγματος κατωτερότητας και ανασφάλειας στις σχέσεις της με τους γείτονες του φυσικού γεωγραφικού χώρου και ιστορικού χρόνου της στην προσπάθειά του να πείσει και να πεισθεί ότι τουλάχιστον στο γεωγραφικό του χώρο, ο ρόλος του ανώτερου ανήκει στον ίδιο. (Ηρακλείδης, 2001 : 24). Η προσήλωση στην «εθνική ταυτότητα» ανέλαβε να βαυκαλίσει πως για κάθε έθνος υπάρχει μία και μόνο ταυτότητα, η οποία υποβοηθάει την παράκαμψη του αισθήματος μειονεξίας και

ανασφάλειας, την ανακούφισή της με παράδοξα, αντιφάσεις και διχασμούς και εντέλει την φαντασιακή ανωτερότητα του παρελθόντος (Καλιακάτσος, 2007). Η κοινή εθνική συνείδηση στο ευρωπαϊκό κράτος με τον τότε υψηλότερο βαθμό εθνοτικής και γλωσσικής ομοιογένειας και φαινομενικά ολοκληρωμένη την εθνοποιητική του διαδικασία, αφυπνίστηκε για να απομειώσει τις επιμέρους διαφορές, ανισότητες, αντιθέσεις, τα επιμέρους συγκρουόμενα συμφέροντα, τροφοδοτούμενη και ενδυναμωμένη από εθνικά σύμβολα, ιστορική μνήμη, μύθους περί κοινής καταγωγής, ενίοτε σύνδεσης και συνέχειας με ένα μακρινό ένδοξο παρελθόν και μια αρχική ταυτότητα (Τσουκαλάς, 1983 : 42), την οποία όρισε με «πολιτισμικά» κριτήρια – εισάγοντας τη ρητορική του «εμείς» και αντιπαραβάλλοντάς το στον απειλητικό «άλλο» (Πασχαλίδης, 1999), τον σφετεριστή της εθνικής ταυτότητας, με εκδηλώσεις εθνικισμού, ρατσισμού και ξενοφοβίας ώστε να εξαντλήσει τη συγχρονική κοινωνική δυσφορία. Η ελληνική ταυτότητα και η εθνική αφήγηση των χιλιάδων χρόνων ένδοξης ιστορίας σε συνδυασμό με τις προβληματικές επιδόσεις στο κλαμπ των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, κατέληξε σε μία αφ' υψηλού αντιμετώπιση των νεότερων βαλκανικών «εθναρίων» ή «κρατιδίων», μια υπεροψία που εκδηλώθηκε τόσο στην πρώιμη φάση υποδοχής μεταναστών όσο και στην αντιμετώπιση του δικαιώματος των Σλαβομακεδόνων στην αυτοδιάθεση και τον αυτοπροσδιορισμό. Εξού και οι χαρακτηρισμοί περιφρονητικής περιγραφής τους, όπως κρατίδιο, υβρίδιο, μόρφωμα, κίβδηλο έθνος, τεχνητό κατασκευάσμα, ψευδο-Μακεδόνες, Σκοπιανοί, Γύφτοι των Βαλκανίων, βλαχιά των Σκοπίων, Γυφτοσκοπιανοί, κλπ. (Ηρακλείδης, 2018). Αυτή η υποτίμηση για το κρατίδιο, διέτρεξε με μεγαλύτερη ή μικρότερη ένταση όλη την 26ετία και κυριάρχησε μέχρι και σήμερα, με αφορμή πλέον τη δυσαρέσκεια για τη Συνθήκη των Πρεσπών.

Τη δεύτερη περίοδο των συλλαλητηρίων (2018-19), η Ελλάδα διήλθε ομοίως από μία μεταβατική περίοδο, με πολύ πρόσφατη την εμπειρία μιας οκταετούς οικονομικής κρίσης και τις βαθιές κοινωνικές της συνέπειες, την κοινωνική απονομιμοποίηση του κομματικού συστήματος κατά την περίοδο των μνημονίων, τη σημαντική αύξηση της ανεργίας, τη μείωση της ανάπτυξης, την οικονομική της κηδεμονία, την αύξηση φτώχειας και διαρροή εγκεφάλων, κλυδωνισμένες σχέσεις με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον ευρύτερων αλλαγών, σχετικών με την αύξηση των μεταναστευτικών ροών και την άνοδο του λαϊκισμού και της Ακροδεξιάς. Η κοινή γνώμη, ιδίως κατά τα χρόνια της κρίσης, διήλθε μία παρατεταμένη περίοδο εσωστρέφειας και απομονωτισμού, με

έντονα αισθήματα θυματοποίησης και αδικίας – χαρακτηριστικά που ενέτειναν την ακαμψία των στάσεων². Συναισθήματα ανασφάλειας και κρίσης μεταφράστηκαν σε νέο κύμα κοινωνικής οργής ή απόγνωσης και το σύστημα κατέστη πιο ευάλωτο σε τάσεις αυταρχισμού. Με αφορμή τη Συνθήκη των Πρεσπών, οξύνθηκε από τα μέσα του 2018, ο κομματικός ανταγωνισμός και η ιδεολογική αντιπαράθεση ανάμεσα στα δύο μεγαλύτερα κόμματα, ενώ ταυτόχρονα διαπιστώθηκε η αναβίωση της πόλωσης εθνικισμού – αντεθνικισμού η οποία εντατικοποίησε μια ιδεολογική σύγκλιση αντεθνικιστικών και φιλοευρωπαϊκών/ δικαιωματιστών στο κυβερνών κόμμα. (Μαυρής, 2018b : 3-4).

Από την άλλη πλευρά, εντοπίζονται κάποιες διαφορές μεταξύ των δύο περιόδων, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο καθοριστικές. Καταρχάς, κατά την πρόσφατη περίοδο, το διαδίκτυο, ως πηγή ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως διάυλος επικοινωνίας, άλλαξε τα δεδομένα επικοινωνίας και συντονισμού των πολιτών. Δεύτερον, σε αντίθεση με τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η επίλυση του ζητήματος την πρόσφατη περίοδο εμφανίστηκε ως αναγκαία και επείγουσα λόγω του αυξανόμενου ρόλου της Ρωσίας στα δυτικά Βαλκάνια και τη φερόμενη εμπλοκή της σε κρίσιμες στιγμές στα εσωτερικά πολιτικά περιβάλλοντα άλλων χωρών, ως φόβητρο για εσπευσμένη διαδικασία ταχείας επίλυσης. Τρίτον, την πρόσφατη περίοδο, σε αντίθεση με την περίοδο 1991-1994 έλλειπε το στοιχείο του αιφνιδιασμού απέναντι στο νέο δεδομένο. Στο μεσοδιάστημα από την εμφάνιση του ζητήματος, μεσολάβησε η αναγνώριση του γειτονικού κράτους από 140 χώρες ως «Μακεδονία», η αύξηση του βαθμού εξοικείωσης των πολιτών με το ζήτημα, και η αρχική φόρτιση εκτέθηκε σε διάδραση με πιο επεξεργασμένες και ήπιες φωνές για το θέμα – επιχειρήθηκε πιο συστηματικά η προσέγγιση του ζητήματος στις πραγματικές του διαστάσεις. Εντέλει, γίνεται λόγος για «αναζωπύρωση» του εθνικισμού, όρος που συνυποδηλώνει την αναίρεση οποιασδήποτε κίνησης αιφνιδιασμού. Τέλος, ίσως πιο σημαντική από τις προαναφερθείσες διαφορές, είναι ίσως ο μετριασμός της σύμπνοιας και ομοφωνίας της γραμμής των κομμάτων. Ενώ, δηλαδή, στα πρώτα συλλαλητήρια η πλήρης κομματική απουσία εκπεφρασμένης αντίρρησης για τη διοργάνωσή τους, προσέδιδε στα συλλαλητήρια πιο διακομματικό προφίλ, στα πρόσφατα συλλαλητήρια εκφράστηκαν, επισήμως τουλάχιστον, αντιρρήσεις, σε βαθμό μάλιστα που επηρέασαν τη ρητορική, γεγονός που ενδεχομένως καθόρισε το

² Νίκος Μαραντζίδης, (2018, 04 Φεβρ), Μα ποιοι είναι αυτοί που πήγαν στα συλλαλητήρια;, Protagon.gr, <https://www.protagon.gr/apopseis/editorial/44341561173-44341561173>

κριτήριο συμμετοχής στα συλλαλητήρια. Συγκεκριμένα, ενώ το 1992, τη συμμετοχή επέβαλλε η πατριωτική συνείδηση, στα πρόσφατα συλλαλητήρια, η τότε ρητορική μεταξύ «εθνομηδενιστών» και πατριωτών πολιτικών³ φάνηκε να διαχέεται προς τα κάτω, με τη μετακύλισή της στους πολίτες και χαρακτηρισμούς εθνικής πλειοδοσίας και μειοδοσίας με κριτήριο τη συμμετοχή τους ή μη στο συλλαλητήριο.

Ειδικά σε επίπεδο διεξαγωγής της διαδικασίας διαπραγματεύσεων προς την επίλυση του ζητήματος, οι διαφορές μεταξύ των δύο περιόδων αφορούν στην απουσία κάθε, έστω τυπικής, διάθεσης εθνικής συνεννόησης ή συναίνεσης από την πλευρά της κυβέρνησης που ανέλαβε την οριστική διευθέτηση του ζητήματος με την υπογραφή της Συμφωνίας των Πρεσπών. Η Συμφωνία συνομολογήθηκε με όρους μυστικής διπλωματίας, χωρίς να έχει συγκληθεί διακομματική επιτροπή, με συμμετοχή εμπειρογνομόνων αρμόδιων για την παρακολούθηση και τον έλεγχο των εξελίξεων. Το αποτέλεσμα ήταν μία ελλιπής ενημέρωση για τις διαπραγματεύσεις, στα όρια της ενδεχομενικότητας, μέσω διαρροών και εικασιών, ίσως λόγω της αδυναμίας της κυβέρνησης να καταφέρει να πείσει για τους όρους της Συμφωνίας και να συμβιβάσει στις συνειδήσεις των πολιτών το πνεύμα της Συμφωνίας με τις προσδοκίες και απαιτήσεις της προηγούμενης 26ετίας. Αντιμέτωπη με έναν αντίλογο και κριτική εκ μέρους αντιπολιτευτικών ομάδων διακυβεύτηκε η πολιτική αξιοπιστία και αμφισβητήθηκαν οι καλές προθέσεις της κυβέρνησης, την ίδια στιγμή που η Ακροδεξιά εκμεταλλευόμενη την ευρύτερη ανησυχία ξεδίπλωνε το δικό της αφήγημα.

Βασική θέση της εργασίας είναι ότι αυτό που αποκλήθηκε «νεομακεδονικό ζήτημα» μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, ξεκίνησε από την αυθαίρετη απόπειρα αξίωσης της ελληνικής πλευράς να ακυρώσει την ήδη διαγεγραμμένη διαδικασία εθνογένεσης του γειτονικού κράτους, με την εκδήλωση μιας αντίδρασης που έφερε χαρακτηριστικά πολιτιστικού εθνικισμού και ερείσματα πρωτίστως τον πολιτικό λόγο και τα ιδιωτικά ΜΜΕ. Πέρα από την ευθύνη του πολιτικού συστήματος που, όχι μόνο δε μερίμνησε να αποφορτίσει, αλλά, αντιθέτως, υποδαύλισε την ένταση του

³ Ο Δημήτρης Ψαράς, σε άρθρο του γράφει : «Από το Αρχείο του Γιάννη Βούλτεψη που έχει ενταχθεί στο Αρχείο του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Μητσοτάκης», διαπιστώνουμε ότι από τον Φεβρουάριο του 1993 έως την πτώση της κυβέρνησης Μητσοτάκη σχεδόν καθημερινά ανταλλάσσονταν μεταξύ Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ δηλητηριώδεις ανακοινώσεις για το ζήτημα. Ο Α. Παπανδρέου σε αυτές τις ανακοινώσεις χαρακτηρίζεται «όψιμος μακεδονομάχος» και «υπερεθνικόφρων», αλλά ταυτόχρονα του καταλογίζεται ότι κι εκείνος ως πρωθυπουργός αναγνώρισε «στους Σκοπιανούς το δικαίωμα να λέγονται Μακεδόνες». Από την πλευρά του το ΠΑΣΟΚ κατηγορούσε ως «μειοδοτική» την πολιτική της Ν.Δ», Δημήτρης Ψαράς, Το σκληρό μάθημα του 1992, 28.01.2018, Εφ Συνακτών, https://www.efsyn.gr/themata/fantasma-tis-istorias/138285_skliro-mathima-toy-1992.

αντιδραστικού κλίματος, τα ιδιωτικά ΜΜΕ, κινούμενα με όρους εμπορευματικής λογικής, υπερδραματοποίησαν τα γεγονότα κάνοντας χρήση εθνοκεντρικού λόγου και εκδήλωσαν μια τάση υποκατάστασης των κρατικών φορέων, παρασυρόμενα σε μια λογική μαξιμαλιστικού εθνικισμού [Μητρόπουλος, 2003 : 291-292]. Τόσο ο δημοσιογραφικός, όσο και ο πολιτικός λόγος φόρτισαν το εθνικό αίσθημα, επαναπροσδιόρισαν την πραγματικότητα μέσω κοινωνικών φαντασιακών σημασιών και εντέλει ενέτειναν περισσότερο την εθνική ανασφάλεια, σε μία σχεδόν συντονισμένη σύμπτωση με διπλό κόστος. Στο εσωτερικό, ανανέωσαν παλαιότερες ρητορικές (πχ «εθνομηδενιστές – πατριώτες»), οι οποίες έθεσαν τα πλαίσια ανάπτυξης ενός πολωτικού κλίματος, λειτούργησαν εκβιαστικά στη στάση των πολιτών και συνέβαλαν στην παραμετροποίηση ενός νέου «πατριωτόμετρου». Την ίδια στιγμή, μετέθεταν την ανάγκη συναίνεσης από τα ορατά, απτά προβλήματα που αναγκαιούσαν λύσης, σε φαντασιακά, η επίλυση των οποίων εξαρτιόνταν από άλλους – την αλλαγή στάσης του γειτονικού κράτους, τους μεσολαβητές, την ΕΕ, τον ΟΗΕ, εντείνοντας το έλλειμμα ασφάλειας επιτείνοντας περεταίρω την εξασθένηση της εθνικής αυτοπεποίθησης. Παράλληλα, δημιουργήθηκε χώρος για την ορατότητα της ακροδεξιάς στην Ελλάδα, κυρίως της Χρυσής Αυγής, η οποία κατά τα συλλαλητήρια του 1992 έκανε την πρώτη δημόσια εμφάνισή της και τον Ιανουάριο του 1993, έβγαλε το πρώτο φύλλο της εφημερίδας της, με κύριο τίτλο «Κανένας συμβιβασμός για τη Μακεδονία μας»⁴. Η Ακροδεξιά εξελίχτηκε και αποσπάστηκε από τα παραδοσιακά κόμματα και αυτονομήθηκε σημαντικά σε ξεχωριστά κομματικά μορφώματα από τη δεκαετία του 1990 μέχρι πρόσφατα – από την ΠΟΛΑΝ του Σαμαρά και το ΛΑΟΣ του Καρατζαφέρη, μέχρι την Ελληνική Λύση του Κυριάκου Βελόπουλου, τη Νέα Δεξιά του Φαήλου Κρανιδιώτη, το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα του Νίκου Νικολόπουλου, τις ΡΙΖΕΣ του Βασίλη Καπερνάρου, τη Δύναμη Ελληνισμού των Δημήτρη Καμμένου και Τάκη Μπαλτάκου, οι αιτίες ίδρυσης των οποίων, πέρα από την οικονομική κρίση, μπορούν επίσης να αναζητηθούν στον απόηχο της κοινωνικής απογοήτευσης, προϊόν των εσφαλμένων κοινών παραδοχών των δύο τότε μεγάλων κομμάτων που διαχειρίστηκαν την υπόθεση του μακεδονικού ζητήματος. Σήμερα, ωστόσο, η διάσπαση της συντηρητικής παράταξης με επανάληψη ενός νέου 1993, δεν κρίνεται ιδιαίτερα πιθανή [Μαυρή, 2008α : 2]. Το δεύτερο κόστος, αφορά στην αντίστοιχη αύξηση του σλαβομακεδονικού εθνικισμού, οι

⁴ Δημήτρης Ψαράς, Η μακεδονική αλλοίωση των ελληνικών κομμάτων, ΕφΣυν, 25.06.2018
https://www.efsyn.gr/politiki/155182_i-makedoniki-alloiosi-ton-ellinikon-kommaton

καρποί του οποίου φάνηκαν με την ενηλικίωση της «γενιάς των εμπάργκο» και την άνοδο του Νίκολα Γκρούεφσκι στην εξουσία.

Η υπόθεση εργασίας είναι ότι η αρνητική στάση απέναντι στη διοργάνωση των συλλαλητηρίων και η επιλογή συμμετοχής ή μη σε αυτά δε συνιστά κριτήριο αξιολόγησης της έντασης εθνικιστικών προδιαθέσεων των ερωτώμενων. Κατ' επέκταση, η απουσία εμφανών εθνικιστικών διαθέσεων, δεν αποκλείει τη χρήση εθνικιστικής ρητορικής. [Billig, 1995]. Οι πολίτες διατυπώνουν απόψεις για τη σύγχρονη Ελλάδα, θεωρώντας την συνειδητά ή ασυναίσθητα ως εξελιγμένη και εκσυγχρονιστική μορφή της αρχαίας Ελλάδας, την αντιλαμβάνονται ως τον τελευταίο σταθμό μιας γραμμικής διαδικασίας που έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, ως μια πολιτισμική κοινότητα στον απόηχο της θεωρίας του Παπαρρηγόπουλου και τον μετεμφυλιακό οργανικό εθνικισμό⁵, ανάμεσα σε εθνικούς «πλειοδότες» και «μειοδότες».

Δεύτερη υπόθεση εργασίας είναι ότι η απόφαση συμμετοχής στα συλλαλητήρια συνιστά μια πολιτική στάση και αφορά εντέλει σε μια συναισθηματική στάση και αντιστρόφως. Πιο αναλυτικά, με τη μεσολάβηση 25ετίας μεταξύ των δύο περιόδων συλλαλητηρίων, και με την εμπειρία των πενιχρών, αν όχι μηδενικών αποτελεσμάτων των πρώτων (αλλαγή επίσημης στάσης της χώρας απέναντι στη χρήση του όρου “Μακεδονία”, καταδίκη της χώρας από το Δικαστήριο της Χάγης, δυσμενής εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό, αναγνώριση του ονόματος της “Μακεδονίας” για τη γειτονική χώρα από 140 χώρες, αρχαιοποίηση και δεκαετής διακυβέρνηση εθνικιστών) θα υπέθετε κανείς ότι θα είχε μεσολαβήσει ένας νηφάλιος απολογισμός, που θα συνοδευόταν από την αναθεώρηση επιλογής των συλλαλητηρίων ως ιδανικής λύσης αντίδρασης και αποστολής μηνυμάτων κατά πάντων. Όμως, μία τέτοια κατάσταση, προϋποθέτει λήψη αποφάσεων αμιγώς βάσει ορθολογισμού, με υπολογισμό κόστους – οφέλους, δηλαδή υπολογισμό των θετικών και αρνητικών επιπτώσεων και συναγωγή συμπεράσματος για την αριθμητική υπεροχή των δεύτερων έναντι των πρώτων, ιδίως όταν πρόσφατα αμφισβητήθηκε η συμβολή των συλλαλητηρίων του 1992 από την πλειοψηφία των πολιτών, καθώς, όπως προέκυψε από σχετική έρευνα, το 42,5% δεν αναγνωρίζει τη συμβολή τους, το 16,5% εκτιμάει ότι δεν επηρέασαν στο ελάχιστο την προσπάθεια επίλυσης του

⁵ Θάνος Βερέμης, Κερδίζει έδαφος ο πολιτισμικός εθνικισμός, Τα Νέα, 23.12.1997, <https://www.tanea.gr/1997/12/23/greece/kerdizei-edafos-o-politismikos-ethnikismos/>

ζητήματος και μόνο το 32% των ερωτωμένων αξιολογεί θετικά τη συνεισφορά τους⁶. Η απόφαση της εκ νέου συμμετοχής στα συλλαλητήρια σημαίνει ότι το άτομο αποφασίζει βάσει μιας άστατης συναισθηματικής συγκρότησης, μέσω, δηλαδή, μιας διαδικασίας, όχι ορθολογικής, αλλά αναγκαίας για τη διαμόρφωση του ορθολογισμού. Κατ' επέκταση επιβεβαιώνεται ότι μια πολιτική στάση αφορά εντέλει σε συναισθηματική στάση και αντιστρόφως. [Illouz, 2015]. Τα συναισθήματα κατευθύνουν την στάση μέσα από τη σύνδεσή τους με υψηλά ιεραρχημένες πολιτισμικές έννοιες και κοινωνικές σχέσεις και ως τέτοια ενεργοποιούν τη δράση. Τα συναισθήματα πηγάζουν από ένα σύνολο πεποιθήσεων, επιθυμιών και κοινωνικών σχέσεων που ενυπάρχουν μέσα στον ίδιο τον ατομικό εαυτό, άρρηκτα συνδεδεμένα με τους τρόπους πολιτισμικής κωδικοποίησής τους (Illouz, 2008:11). Η θέση της Illouz αντλείται από τη σχετικά πρόσφατη γενεαλογία του επιχειρήματος αναίρεσης της διαφοράς και γεφύρωσης της απόστασης μεταξύ συναισθήματος και λογικής, και τη χρήση συναισθημάτων για τη διαμόρφωση στάσης απέναντι στα αντικείμενα, που ανάγεται σε σχετικές εργασίες του Damasio, με προεξάρχουσες, την «υπόθεση σωματικού δείκτη» (*somatic marker hypothesis*), για τη συμβολή των συναισθημάτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την ορθολογική σκέψη, και της Nussbaum για το συσχετισμό τους με τις κρίσεις, τις αξιολογήσεις και τις αξίες που διαμορφώνουμε για ό,τι μας περιβάλλει (2001).

Στο πρώτο κεφάλαιο διατρέχουμε την ιστορική εξέλιξη του «μακεδονικού» ζητήματος, παρακολουθούμε εν συντομία τη μετεγγραφή του αρχικά στενού προσδιορισμού της Μακεδονίας ως ενός ευρύτερου γεωγραφικού προσδιορισμού με σημείο αφετηρίας την όψιμη περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και συγκεκριμένα το 1870, έτος ίδρυσης της βουλγαρικής Εξαρχίας, και ορόσημο την περίοδο που μία συλλογικότητα στη γεωγραφικά προσδιορισμένη περιοχή της Μακεδονίας αποκτά εθνотική συνείδηση και αισθάνεται την ανάγκη να διαφοροποιηθεί ταυτοτικά τόσο από τους Έλληνες όσο και τους Βούλγαρους. Η συγκρότηση του ομόσπονδου κρατιδίου της «Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας» παραμένει έμμεσα παρούσα στο δημόσιο διάλογο που διεξήχθηκε επί μακρόν στην Ελλάδα, τόσο με τη χρήση του επιχειρήματος ότι η μακεδονική ταυτότητα είναι

⁶ Νίκος Μαραντζίδης, Γιώργος Σιάκας, Η κοινή γνώμη και το ονοματολογικό, Καθημερινή, 05.02.2018, <http://www.kathimerini.gr/946804/article/epikairothta/ellada/h-koinh-gnwmh-kai-to-onomatologiko>

προϊόν της περιόδου της γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας και δεν μπορεί να αναιρεθεί ή να ακυρωθεί με τη διάλυση της τελευταίας, όσο και το αντεπιχείρημα ότι η Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας στα πλαίσια της Ομοσπονδίας συνιστούσε ομόσπονδο κρατίδιο, δηλαδή επρόκειτο για μη αναγνωρισμένο υποκείμενο διεθνούς δικαίου, το οποίο κατ' αντιστοιχία στη διοικητική διαίρεση ενιαίου κράτους, αντιστοιχεί περισσότερο στην Περιφέρεια, όπως ισχύει στην ελληνική περίπτωση. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για την περίοδο της μακεδονικής εθνογένεσης, και προϋπάρχει ιστορικά και διπλωματικά της δεκαετίας του 1990, ως περίοδος διαμόρφωσης της μακεδονικής ταυτότητας και ακολούθως της μακεδονικής γλώσσας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εστιάζουμε στην δράση για την επίλυση του «νεομακεδονικού» ζητήματος σε πολιτικό επίπεδο και την παρουσίασή του από τα ΜΜΕ, όσο και τον τρόπο πρόσληψής του από τους πολίτες. Θυμόμαστε τις στιγμές απόπειρας επίλυσης του ζητήματος, αρχικά στο πλαίσιο της ΕΕ και σε δεύτερο χρόνο στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, ως ερεθίσματα συναισθηματικών αποκρίσεων των πολιτών. Στη δεύτερη ενότητα δίνουμε έμφαση ειδικά στην διοργάνωση των συλλαλητηρίων ως «ηχηρό» μήνυμα στη γειτονική χώρα, τους ευρωπαίους εταίρους, την ευρωπαϊκή και παγκόσμια κοινή γνώμη, και στηριζόμενοι σε θεωρίες συναισθήματος και διάδρασης πολιτών – εκτελεστικής εξουσίας – ΜΜΕ επιχειρούμε να διαπιστώσουμε αν ο τρόπος που δρομολογήθηκε η επίλυση του «νεομακεδονικού» υπήρξε μια «από κάτω προς τα πάνω» διαδικασία (down top) ή αντιστρόφως, από τους πολιτικούς προς το λαό (top down). Πέραν του κόστους περιορισμού των ελιγμών της εξωτερικής πολιτικής την περίοδο 1991-1994 (Παναγιωτοπούλου, 1996 : 233-234), χωρίς να παραβλέπουμε την εξίσου καθοριστική σημασία έξωθεν παραγόντων που μεσολάβησαν στην πορεία, με καθοριστικότερη την οικονομική κρίση, εκτιμούμε ότι τα πρώτα συλλαλητήρια και τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής τους, δημιούργησαν ένα προηγούμενο, ένα σημείο αναφοράς, ένα πλαίσιο σύγκρισης της λαϊκής έκφρασης αισθημάτων πατριωτισμού, και μέσα από στερεοτυπικές αντιλήψεις έθεσαν τις βάσεις για μια διαχρονική νοερή επιστροφή στη μητρική τους στιγμή ως μέτρο αξιολόγησης συγχρονικών εκδηλώσεων «πατριωτικής» έξαρσης.

Μεθοδολογία της έρευνας

Για την έρευνα διεξήχθησαν δέκα συνεντεύξεις, με τυχαίο δείγμα και προϋπόθεση την συναίνεση των συνεντευξιαζόμενων στην καταγραφή τους, με τη διαβεβαίωση ότι θα γίνει σεβαστή η ανωνυμία τους και το υλικό θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για την παρούσα διατριβή.

Οι ερωτώμενοι ήταν όλοι Έλληνες πολίτες, μόνιμοι κάτοικοι της Ελλάδας, με εξαίρεση δύο περιπτώσεις - μία Ελληνοαυστραλή με καταγωγή από το Κιλκίς, μόνιμη πλέον κάτοικος Αθήνας, και ένας Γάλλος, τακτικός επισκέπτης της Αθήνας. Η Αυστραλή επιλέχθηκε με κριτήριο την ικανοποιητική γνώση ελληνικής Ιστορίας και τη μακροχρόνια εμπειρία της από τη συνύπαρξη Ελλήνων και Σλαβομακεδόνων μεταναστών στη Μελβούρνη. Ο Γάλλος συμμετέχοντας, γνώστης της ελληνικής επικαιρότητας, επιλέχθηκε, προκειμένου να καταγραφεί η άποψη αμιγώς εξωτερικού παρατηρητή, μη άμεσα εμπλεκόμενου στο μακεδονικό ζήτημα με στοιχειώδεις, ωστόσο, όχι βαθείς δεσμούς με την Ελλάδα. Μία τρίτη περίπτωση που επιλέχτηκε επίσης με κριτήριο εντοπιότητας, είναι κάτοικος Θεσσαλονίκης, γεννηθέντας στη Θεσσαλονίκη, ως άμεσος δέκτης του κυρίαρχου κλίματος στην πόλη, με στενή γεωγραφική και ιστορική σχέση με το νεομακεδονικό ζήτημα και τα συλλαλητήρια.

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν την περίοδο 15 Μαρτίου – 30 Μαρτίου και διήρκησαν από 60 έως 110 λεπτά. Ως χώροι διεξαγωγής των συνεντεύξεων, επιλέχθηκαν οι προτεινόμενοι από τους συμμετέχοντες, στο βαθμό που ανταποκρίνονταν στο προαπαιτούμενο του ευνοϊκού περιβάλλοντος για την περάτωση της διαδικασίας και χωρίς την πιθανότητα να ανακύψει ηχητικό κώλυμα κατά την απομαγνητοφώνηση του υλικού.

Ως τρόπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων επιλέχθηκε ο τύπος της ημιδομημένης συνέντευξης σε βάθος, με δέκα προκαθορισμένες ερωτήσεις, διατυπωμένες με τρόπο κατανοητό και σαφή, ανοιχτό και ευέλικτο, ώστε να ενθαρρυνθεί ο ερωτώμενος να προχωρήσει σε βάθος και περιεχόμενο τις ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του ζητήματος. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν, όπου αυτό κρίθηκε αναγκαίο, να συμπληρώσουν την αρχική τους απάντηση με επιπλέον απόψεις ή διευκρινήσεις, ώστε να καταστεί σαφής η τοποθέτηση και τα συναισθήματά τους γύρω από το ζήτημα στο σύνολό του, όσο και σε επιμέρους πτυχές αυτού μέχρι το σημείο του ενημερωτικού κορεσμού. Επιπλέον, ζητήθηκε ευκαιριακά από τους ερωτώμενους να απαντήσουν συμπληρωματικά σε κάποια θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος, όπως ΕΕ, λαϊκισμός, βία, Ακροδεξιά,

ανταγωνιστικότητα/«αριστεία», θέση της Ρωσίας στο παγκόσμιο σύστημα και τα Βαλκάνια και καταλήψεις μαθητών στα σχολεία, ώστε να διασφαλισθεί μία κατά το δυνατό πιο αντιπροσωπευτική εικόνα του συνολικού τους προφίλ. Σε αντίθεση με τις ερωτήσεις της ημιδομημένης συνέντευξης, που αφορούσαν το Μακεδονικό και υποβλήθηκαν κατά σειρά, οι επιπλέον θεματικές, χρησιμοποιήθηκαν ως δεξαμενή δευτερευόντων ερωτήσεων που τέθηκαν εμβόλιμα στη διάρκεια των συζητήσεων, όπου παρουσιάστηκε η ευκαιρία.

Η σύνταξη των ερωτηματολογίων βασίστηκε στο βασικό ερώτημα που διαμορφώθηκε μέσα από τον τρόπο που παρουσιάστηκε το θέμα στον ελληνικό και ξένο Τύπο (ειδησεογραφία και άρθρα γνώμης) τη σύνδεσή του με την οικονομική κρίση⁷, τη λαϊκή πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση⁸, την ευρύτερη «συντηρητική στροφή» των δυτικών κοινωνιών κτλ, καθώς και μέσα από συζητήσεις του γράφοντα κατά την περίοδο των πρόσφατων συλλαλητηρίων. Παρά τις ηχηρές αντιδράσεις στην προοπτική σύναψης της Συνθήκης των Πρεσπών, και παρά τις ενστάσεις και διαμαρτυρίες που διατυπώθηκαν, είτε για τον τρόπο που η κυβέρνηση διαχειρίστηκε το θέμα, είτε για τους όρους που συμπεριλήφθηκαν στη Συμφωνία οι διατάξεις για την ιθαγένεια και τη γλώσσα, είναι γεγονός ότι η κυβέρνηση κατάφερε τελικά να ολοκληρώσει τη διαδικασία σύναψης της Συμφωνίας. Δεν είναι η πρώτη φορά που η εκτελεστική εξουσία, μια κυβέρνηση, καταφέρνει να λάβει για ένα θέμα μια δεσμευτική απόφαση, πλήρως αντίθετη στο λαϊκό αίσθημα. Ενδεικτικά θα μπορούσε να αναφερθεί η πρόσφατη περίπτωση της οικονομικής κρίσης, κατά τη διάρκεια της οποίας οι κυβερνήσεις έλαβαν αποφάσεις που προσέκρουαν σε σφοδρές κοινωνικές αντιρρήσεις. Ειδικά για το θέμα μας, και ανεξάρτητα από την κριτική που θα μπορούσε να ασκηθεί στη Συμφωνία των Πρεσπών, τίθεται το ερώτημα, γιατί κατέστη σήμερα, και όχι εξ αρχής, εφικτή μία λύση; Το επιχείρημα περί της οριακής πλειοψηφίας της τότε κυβέρνησης, η οποία εξαναγκάστηκε σε ευθυγράμμιση με την σκληρή γραμμή, θα μπορούσε να θεωρηθεί μάλλον τρωτό λόγω της εξίσου ασταθούς θέσης της κυβέρνησης που προχώρησε στη Συμφωνία των Πρεσπών. Δύναται, εντέλει, η οριακή πλειοψηφία να συνιστά επιχείρημα συμβιβασμού κυβερνητικής

⁷ «Γεγονός είναι ότι οι περισσότεροι διαδηλωτές άδραξαν την ευκαιρία για να εκφράσουν τη δυσανεμία τους για την κυβέρνηση Τσίπρα», Bild, 05.02.2018, <https://www.dw.com/el/η-οργή-των-ελλήνων/a-42453538>

⁸ «Γεγονός είναι ότι οι περισσότεροι διαδηλωτές άδραξαν την ευκαιρία για να εκφράσουν τη δυσανεμία τους για την κυβέρνηση Τσίπρα», Bild, 05.02.2018, <https://www.dw.com/el/η-οργή-των-ελλήνων/a-42453538>

στάσης για κρίσιμο θέμα εξωτερικής πολιτικής; Μία ενδεχόμενη θετική απάντηση ίσως δεν επιβεβαιώνεται από τον τρόπο συνομολόγησης της πρόσφατης Συμφωνίας. Φιλοδοξία μας, φυσικά, δεν συνιστά η εξέταση του θέματος από πολιτειολογική σκοπιά, αλλά η παρακολούθηση της αλληλόδρασης πολιτών – εκτελεστικής εξουσίας στη λήψη απόφασης για ένα αντίστοιχης φύσης θέμα, καθώς και η ενημερωτική μεσολάβηση, ο τρόπος διαχείρισης και βαθμός επιρροής των ΜΜΕ σε αυτή τη διαδικασία. Πώς κορυφώθηκε ο εθνικισμός στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και πώς αυτή η έξαρση μπλόκαρε τις διαδικασίες επίλυσης; Γιατί τότε και όχι σήμερα;

Με σημείο αφετηρίας το βασικό μας ερώτημα σχεδιάστηκαν οι τρεις βασικές θεματικές ενότητες με διττό στόχο: i) να διερευνηθεί η ένταση των συναισθημάτων και ο ρόλος τους ως δομικά στοιχεία στη διαμόρφωση του τρόπου αντίληψης των ερωτώμενων στο μακεδονικό ζήτημα σε συνδυασμό με το βαθμό σύγκλισης ή απόκλισης του από το κυρίαρχο αφήγημα ii) να γίνουν αντιληπτές οι πηγές και οι λόγοι διαμόρφωσης των απόψεων και των συναισθημάτων των ερωτώμενων.

Ως εναρκτήρια, επιλέχθηκε η ερώτηση προθέρμανσης «Τι σημαίνει για σας η Μακεδονία;», δεκτική σε υποερωτήματα και διευκρινίσεις, ώστε να δοθούν τα περιθώρια μιας πρώτης εξοικείωσης με τους ερωτώμενους. Από τις απαντήσεις, διασφαλίστηκε ήδη μία πολύ πρώτη εικόνα, σε σχέση με τη στάση των ερωτώμενων στο μακεδονικό ζήτημα μέσα από το νόημα που αποδίδουν και την ένταση που περιγράφουν τον όρο «Μακεδονία», γεγονός που έδωσε χρόνο για την προσαρμογή της συνέντευξης, ανάλογα με τον ερωτώμενο (αναδιάταξη ερωτήσεων, αφαίρεση ερωτήσεων κτλ). Αναφέρονται ενδεικτικά οι πιο αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις:

«Όταν ξεκίνησε αυτό και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν ακούγαμε τη λέξη Μακεδονία δεν είχαμε τίποτα άλλο στο μυαλό μας παρά την ελληνική Μακεδονία. Σιγά σιγά αυτό άρχισε να αλλάζει, κι όταν άκουγες «Μακεδονία» ερχόταν πρώτο στο μυαλό το κρατίδιο των Σκοπίων τότε. Και μου χε κάνει εντύπωση...».

«- Μακεδονία είναι μια περιφέρεια στα βόρεια σύνορα της χώρας ... βόρεια μάλλον περιφέρεια της Ελλάδας, για μένα αυτό σημαίνει Μακεδονία... αυτή είναι η έννοιά της... και με την αρχαιοελληνική της έννοια, αλλά και με τη σύγχρονη έννοιά της.

- [...]

- Λόγω της ονομασίας των βόρειων γειτόνων εννοείται ότι και σε μένα πια έχει... έχει αρχίσει να διαπλάθεται αυτή η συνείδηση... έχει αρχίσει να σχηματίζεται η συνείδηση ότι Μακεδονία... ναι ... είναι ονομασία και ενός άλλου κρατιδίου».

«Γεωγραφικά ή σαν ιδέα;»

«Για μένα η Μακεδονία είναι μια ιερή γη. Δηλαδή ταυτίζεται με ιστορία, ταυτίζεται με αγώνες και αγώνες για ανεξαρτησία. Ο Μακεδονικός Αγώνας δόθηκε για την κατάκτηση της ελληνικής Μακεδονίας...»

«Έχει πολλές έννοιες, πολλά μου έρχονται στο μυαλό... από παραδοσιακά πράγματα, μέχρι αντιφατικά, μέχρι... Είναι όλη αυτή η ιστορία με τη διαμάχη, αλλά και πιο παραδοσιακά... αυτά που έχει ακούσει κανείς από τη σχολική ιστορία... πρέπει να τα αναφέρω ένα ένα;»

Για το τέλος, επιλέχθηκε η ερώτηση «Ποιοι θα πρέπει να είναι, κατά τη γνώμη σας, οι τρεις στόχοι της Ελλάδας σήμερα», ως ερώτηση άμβλυνσης τυχόν συναισθηματικής φόρτισης σχετικά με τις προκλήσεις που, σύμφωνα με τους ερωτώμενους, καλείται να αντιμετωπίσει η Ελλάδα. Σημειώνεται, παρενθετικά, ότι μόνο 3 στους δέκα ερωτώμενους συμπεριέλαβαν και το μακεδονικό στις απαντήσεις τους (2 «σκληροπυρηνικοί» και 1 «ελεγχόμενη συμβιβαστική»)

Αφότου ολοκληρώθηκε η απομαγνητοφώνηση του ηχογραφημένου υλικού ακολούθησε η επεξεργασία και ανάλυσή του. Μελετώντας τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, οι τελευταίοι ομαδοποιήθηκαν με αφαιρετικές διαδικασίες σε τρεις τύπους με κριτήριο τα κοινά στοιχεία τους. Η ολοκλήρωση της διαδικασίας σε καμία περίπτωση δεν συνιστά πεποίθηση ότι καλύφθηκε εξαντλητικά όλο το φάσμα των χαρακτηριστικών τους [Χάϊντεραιχ, 2014 : 1]. Οι τύποι που εντοπίσαμε στη φάση αξιολόγησης της ποιοτικής ύλης παρουσιάζονται παρακάτω βάσει της αριθμητικής τους δύναμης. Επισημαίνεται ότι η αξιολόγηση πραγματοποιήθηκε πρωτίστως στη βάση της θέσης τους για το Μακεδονικό ζήτημα :

- «ελεγχόμενα συμβιβαστικοί» (6 ερωτώμενοι) : Εκφράζονται με όρους πνεύματος συνεργασίας, διαλλακτικότητας και συμβιβασμού, καταλογίζουν λάθη χειρισμών στην ελληνική πλευρά και τοποθετούνται με συγκρατημένη αισιοδοξία απέναντι στο μέλλον. Δε συγκαταλέγουν το «νεομακεδονικό» στα ανοιχτά στοιχεία που καλείται να κερδίσει η Ελλάδα, αποδέχονται ότι έληξε ως ζήτημα εξωτερικής πολιτικής με τη θέση σε ισχύ της Συμφωνίας των Πρεσπών, ακόμα και αν θεωρούν την τελευταία ως μη αρκούντως ικανοποιητική ή ατυχή. Διαβεβαιώνουν ότι σέβονται τους όρους της Συμφωνίας, διατυπώνουν ωστόσο ενστάσεις και επαναλαμβάνουν ότι αισθάνονται «πικρία», «θυμό», «αγανάκτηση», «προδομένοι [από τους πολιτικούς]» ιδίως γιατί η Ελλάδα «έδωσε περισσότερα από όσα πήρε», αλλά και επειδή «πήρε πολύ λιγότερα από όσα μπορούσε να πάρει» λόγω της ισχύος της σε περιφερειακό επίπεδο αλλά και ως μέλος ισχυρών δυτικών

οργανισμών. Παρά τα φιλοευρωπαϊκά τους συναισθήματα, την κριτική επεισοδίων βίας, την ανησυχία για την άνοδο του λαϊκισμού και της Ακροδεξιάς, εντούτοις στο μακεδονικό ζήτημα δείχνουν συντηρητικές διαθέσεις, ενίοτε με αποχρώσεις εθνικισμού. Ειδικά για τις θέσεις τους στο επίδικο ζήτημα, θα μπορούσαν, εναλλακτικά, ίσως, να ονομαστούν και «ασύνειδα ή κοινότοπα εθνικιστές». Από τους έξι ερωτώμενους αυτής της κατηγορίας, οι μισοί συμμετείχαν στα συλλαλητήρια.

- «Απόλυτα συμβιβαστικοί» (2 ερωτώμενοι) : Εκφράζουν σχεδόν αντίθετες απόψεις από την προηγούμενη κατηγορία. Δεν υιοθετούν απαραίτητως φιλοευρωπαϊκή στάση, διατυπώνουν επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και επισημαίνουν τα αδιέξοδά της, απορρίπτουν περισσότερο ή λιγότερο συγκρατημένα ανταγωνιστικά μοντέλα και την «αριστεία», αποκηρύσσουν πλήρως τη βία, ενίστανται στην περιγραφή του «λαϊκισμού» και εκφράζουν έντονες ανησυχίες για την άνοδο της Ακροδεξιάς. Ειδικά σε σχέση με το Μακεδονικό, εντοπίζουν μεν λάθη χειρισμών εκ μέρους της Ελλάδας την περίοδο μέχρι το 1991 και προβληματικές διαστάσεις στη Συμφωνία των Πρεσπών, αλλά είναι συγκρατημένοι σε αρνητικές (ή «θετικές») συναισθηματολογικές αναφορές, μιλούν, ωστόσο, αποκλειστικά με όρους σεβασμού του δικαιώματος του «αυτοπροσδιορισμού», του «ρεαλισμού», της «ηθικής» και διατυπώνουν την αισιοδοξία ότι είναι θέμα χρόνου οι όποιες αντιδράσεις να εξαλειφθούν. Η Συμφωνία, κατά τη γνώμη τους, συνιστά μία επαρκώς ικανοποιητική λύση, δοθέντων των συνθηκών και του χρόνου σύναψής της και εκτιμούν ότι το κέρδος από την λήξη του ζητήματος είναι συγκριτικά μεγαλύτερο από το κόστος.
- «Σκληροπυρηνικοί» (2 ερωτώμενοι) : Διατυπώνουν τις απόψεις τους με τρόπο απόλυτο, ενίοτε επιθετικό ή κυνικό, είναι πολύ επικριτικοί, δικαιολογούν τη βία ανάλογα με την περίπτωση, αναφέρονται σε συνομωσίες, όχι μόνο από τους «ξένους», αλλά και «εθνικούς μειοδότες», καταδικάζουν τη Συμφωνία των Πρεσπών και την ασέβεια στην «Ιστορία» και την «παράδοση», στάση για την οποία προβλέπουν ότι οι «μειοδότες» θα κληθούν να πληρώσουν αργά ή γρήγορα το σχετικό αντίτιμο. Αμφότεροι οι συμμετέχοντες αυτής της κατηγορίας συμμετείχαν στα συλλαλητήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Το Μακεδονικό ζήτημα : Πρόβλημα και δεδομένα (1870 - 1990)

Η ανασφάλεια της εθνικής ταυτότητας της «ανώτερης ομάδας» (*superior group*) ως ειδικός τύπος της κοινωνικής ταυτότητας, αποδίδεται σε δύο τουλάχιστον λόγους : Αφενός στην αίσθηση της «ανώτερης» ομάδας ότι απειλείται αυτό το χαρακτηριστικό της (η «ανωτερότητα») από μια άλλη ομάδα και αφετέρου στη σύγκρουση εγγενών αξιών της «ανωτερότητας» που είναι σημαντικές για το σύνολο ή ένα τμήμα των μελών της ομάδας. [Tajfel : 1974 : 65-93]. Η προσπάθεια των μελών της ανώτερης ομάδας να υπερασπιστεί τις αξίες του συλλογικού εαυτού, καταδεικνύει ότι ο συλλογικός εαυτός εξυπηρετεί και προάγει τον προσωπικό εαυτό. Οποιαδήποτε, δηλαδή, απειλή στη συλλογική ομάδα, εκφράζεται ως προσωπική απειλή. Ο συλλογικός εαυτός περιλαμβάνει τόσες διαστάσεις όσες και οι ομάδες στις οποίες ανήκει – πχ βαλκανική χώρα, χώρα με παρελθόν στην Ανατολή, χώρα με προοπτικές στη Δύση, χώρα της ΕΕ, χώρα της περιφέρειας της ΕΕ κτλ. Το ζήτημα του μακεδονικού και η διαχείρισή του συνιστά ένα παράδειγμα περίπτωσης, όπου οι αντιληπτικές (γνωστικές), συναισθηματικές και συμπεριφορικές αποκρίσεις/αντιδράσεις των επιμέρους ατόμων καθοδηγούνται από τον συλλογικό εαυτό και την εθνική ταυτότητα, εκτεθειμένα στη διαμεσολαβημένη ενημέρωσή του από τα ΜΜΕ σχετικά με το σλαβομακεδονικό αίτημα.

Στο κεφάλαιο αυτό θα ανατρέξουμε στη γέννηση του μακεδονικού ζητήματος και τη διαδικασία διαμόρφωσης της μακεδονικής ταυτότητας, ως εθνοτικής ταυτότητας (*ethnic group*), στα πλαίσια της γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας. Κατά την περιοδολόγησή μας, εμμένουμε στις πτυχές του μακεδονικού ζητήματος – μακεδονικό έθνος, γλώσσα και μειονότητα, και βλέπουμε τις σχετικές απόψεις των ερωτώμενων. Το ονοματολογικό, που σύντομα τοποθετήθηκε στο επίκεντρο του ζητήματος και υπήρξε το στοίχημα της πολιτικής και της διπλωματίας εξετάζεται στο επόμενο κεφάλαιο.

Το στοίχημα δεν είναι τόσο η γνώση της μίας και μόνο «ιστορικής αλήθειας», αλλά ο τρόπος μετάδοσης, αφομοίωσης και αναπαραγωγής της. Η «ιστορική αλήθεια» σχετίζεται κατά συνέπεια περισσότερο με μία διαδικασία που αφορά το υποκείμενο και όχι την «αλήθεια», το αντικείμενο, που υπάρχει έξω και πέρα από αυτό. Υπόθεση εργασίας είναι ότι πίσω από την επίσημη ή ανεπίσημη ρητορική του μακεδονικού εντοπίζονται στοιχεία άμυνας του συλλογικού «Εγώ», του «Εμείς». Για παράδειγμα, απορρίπτοντας την ύπαρξη μειονότητας εντός των εδαφών της, η

Ελλάδα αντέστρεψε το σλαβομακεδονικό αίτημα, με το επιχείρημα της ανυπαρξίας έθνους, που στήριξε στη διεθνική σύσταση του πληθυσμού, δηλαδή της αλβανικής μειονότητας στο «πολυεθνικό κράτος». Ομοίως, με το επιχείρημα των επιθετικών προθέσεων του γειτονικού κράτους, δικαιολογεί τη δική της επιθετικότητα προς αυτό. Ο ελληνικός εθνικισμός πρόβαλε στην τότε «Δημοκρατία της Μακεδονίας» και κατόπιν πΓΔΜ, τις κινήσεις στις οποίες είχε καταφύγει η Ελλάδα, σε συνέχεια του επιχειρήματος του Παπαρρηγόπουλου, με την τακτική αφομοίωσης προς χάρη της ιστορικής συνέχειας. Δια της προβολής, ο ελληνικός εθνικισμός με την πολύτιμη για την αυτοσυντήρησή του πεποίθηση ότι η Βόρεια Μακεδονία είναι μία καινούργια (τεχνητή) κατασκευή του Τίτο, αντιδιέστελλε το νεοσύστατο κράτος με το ελληνικό, που αποτελείται από «Έλληνες», έθνος παλιό και φυσικό. Μέσα, ωστόσο, από αυτή την εξ αντιδιαστολής εμμονική διάψευση επιβεβαίωσε ασυναίσθητα την ενδόμυχη αποδοχή της εξίσου πρόσφατης και τεχνικής, μέσω των βίαιων πληθυσμιακών αφομοιώσεων κατασκευής, του δικού του έθνους. [Γαβριηλίδης, 2002]

1.1. Οι Απαρχές του Μακεδονικού Ζητήματος

Η αφετηρία της ιστορίας του Μακεδονικού ζητήματος εντοπίζεται σε ένα ευρύτερο κλίμα επιταχυνόμενης αποδυνάμωσης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στις αρχές του 19ου αιώνα και της συνάντησης του Ανατολικού ζητήματος με τους βαλκανικούς εθνικισμούς, την προοπτική διαμελισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του συνακόλουθου μοιράσματος των εδαφών της ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη. Ορόσημα της διαδικασίας υπήρξαν πρωτίστως η ίδρυση της Αυτοκέφαλης Βουλγαρικής Εκκλησίας, της Εξαρχίας, το 1870, καθώς και η πλήρης εκκλησιαστική ανεξαρτησία (αυτοκέφαλο) της Μητρόπολης του Βελιγραδίου, το 1879, που παρέσυραν τα τρία νεοσυσταθέντα βαλκανικά κράτη, την Ελλάδα, τη Σερβία και τη Βουλγαρία σε έναν ανταγωνισμό για τον έλεγχο στην περιοχή της Μακεδονίας. Άτακτες αντάρτικες ομάδες πραγματοποιούσαν επιθέσεις όχι μόνο κατά των Οθωμανών, αλλά και μεταξύ τους, τρομοκρατώντας και διενεργώντας προπαγανδιστικές εκστρατείες στον ντόπιο πληθυσμό, κυρίως αγρότες και σλαβόφωνους, που παρέμενε χωρίς αίσθηση εθνικής ταυτότητας, ώστε οι ορθόδοξες κοινότητες της περιοχής να απομακρυνθούν από το ελληνικό Πατριαρχείο και να προσδεθούν στη βουλγαρική Εξαρχία, ή, τη σερβική ορθόδοξη Εκκλησία. Χτίζοντας εκκλησίες και σχολεία και διορίζοντας παπάδες και δασκάλους, αποσκοπούσαν στη δημιουργία πρόσφορου κλίματος υλοποίησης των εδαφικών διεκδικήσεών τους στην

περιοχή (Danforth, 1999 : 66). Οι τρεις εθνικισμοί – ο ελληνικός, με το βλέμμα στον Αίμο και στην Κωνσταντινούπολη, ο σερβικός, που επιδίωκε να φτάσει μέχρι τη Θεσσαλονίκη, και ο βουλγαρικός, που απέβλεπε στον έλεγχο όλης της περιοχής της κεντρικής Βαλκανικής – συγκρούστηκαν τόσο την τετραετία 1903-1908, όσο και στη συνέχεια κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου το 1913, με την οποία καθορίστηκαν τα σημερινά σύνορα.

Κρίσιμης σημασίας υπήρξε ο πόλεμος Σέρβων και Βουλγάρων το 1885, ως ο πρώτος πόλεμος ανάμεσα σε Σλάβους, με καθοριστικές συνέπειες, καθώς ακύρωσε ουσιαστικά κάθε προοπτική υλοποίησης του πανσλαβιστικού οράματος. Στη νίκη των Βουλγάρων, οι Σέρβοι απάντησαν με την ανάπτυξη της έννοιας του Μακεδονισμού, υπέρ του οποίου τάχθηκαν σημαντικοί Σέρβοι πολιτικοί και διανοούμενοι του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου, όπως ο Στόγιαν Νοβάκοβιτς, και ο γεωγράφος Γιόβαν Τζβίζιτς που έθεσαν το θέμα της μη βουλγαρικότητας των Σλαβομακεδόνων της κεντρικής Μακεδονίας, παρά το γεγονός ότι οι τελευταίοι μιλούσαν μία δυτικοβουλγαρική διάλεκτο.

Ο φόβος του Πανσλαβισμού είχε στο μεταξύ κινητοποιήσει τόσο τις επίσημες ελληνικές διπλωματικές Αρχές, όσο και τις προστάτιδες Δυνάμεις, ιδίως την Αγγλία και την Αυστρία, οι οποίες έβλεπαν με καχυποψία την αύξηση της ρωσικής επιρροής στα νότια Βαλκάνια. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, κρίθηκε αναγκαία η καταγραφή της «εθνοφυλακτικής σύνθεσης της Μακεδονίας» με συλλογή απαραίτητων στοιχείων, προκειμένου να δύναται να τεκμηριωθεί γεωγραφικά και επιστημονικά η πρόθεση εδαφικών διεκδικήσεων. Ακολούθως, ένας σημαντικός αριθμός ειδικών επιστημόνων, γεωγράφων, ιστορικών, περιηγητών περιηγήθηκαν στα Βαλκάνια συλλέγοντας τεκμήρια για να χαρτογραφήσουν την περιοχή. Η δυσκολία του εγχειρήματος σχετιζόταν με την διοικητική οργάνωση της Αυτοκρατορίας – στο πλαίσιο των μιλέτ, η κατηγοριοποίηση των υπηκόων της Μακεδονίας γινόταν βάσει θρησκειώματος και όχι το κριτήριο της εθνικότητας τους προέλευσης. Από την πλευρά τους, οι χαρτογράφοι της εποχής έκαναν χρήση διαφόρων κριτηρίων για την κατάταξη των πληθυσμών. Οι Βούλγαροι, προτίμησαν το γλωσσικό κριτήριο, αφού θεωρούσαν ότι τα γλωσσικά ιδιώματα που μιλούνταν σε διαφορετικά σημεία των μακεδονικών εδαφών αποτελούσαν παραλλαγές της βουλγαρικής γλώσσας, ενώ οι Έλληνες και οι σύμμαχοί τους εστίασαν στο θρησκευτικό κριτήριο, αφενός γιατί εκτιμούσαν ότι το κύρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου τους παρείχε ένα προβάδισμα έναντι των

βόρειων γειτόνων τους, αφετέρου εκτιμούσαν ότι το κριτήριο της γλώσσας δεν απηχούσε την εθνική συνείδηση των κατοίκων.

Ταυτόχρονα, η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία των Σλαβομακεδόνων, κρατούσε αποστάσεις από το στόχο της συγκρότησης μιας διακριτικής μακεδονικής εθνικής ταυτότητας, προκρίνοντας τότε ακόμα τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας των Βουλγάρων. Οι Βούλγαροι της Μακεδονίας στα τέλη Οκτωβρίου 1893 ίδρυσαν στη Θεσσαλονίκη την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση με σκοπό αρχικά την αυτονόμηση της περιοχής από την οθωμανική κυριαρχία και στη συνέχεια την ένωσή της με τη Βουλγαρία. Ηγετικά στελέχη της οργάνωσης ήταν ο Ντάμε Γκρούεφ και ο Γκότσε Ντέλτσεφ και στόχος της, η απελευθέρωση της Μακεδονίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πλήρης πολιτική της αυτονομία, με το σύνθημα «Η Μακεδονία στους Μακεδόνες», ως «εντελώς συμβολικό τέχνασμα» της βουλγαρικής προπαγάνδας με σκοπό την προσάρτηση της Μακεδονίας (Βακαλόπουλος : 1986 : 203, 231). Με την ίδρυση, ωστόσο, στη Σόφια της Κεντρικής Μακεδονικής Επιτροπής, έγινε σαφής ο βουλγαρικός χαρακτήρας της οργάνωσης και ο τελικός σκοπός, ο οποίος ήταν εντέλει η προσάρτηση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Παρά ταύτα, Μακεδόνες και Βούλγαροι συμπορεύτηκαν, με τη συμμετοχή ακόμα και εκείνων που αντιδρούσαν στην ιδέα της Μεγάλης Βουλγαρίας και οραματίζονταν τη δημιουργία ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους – ουσιαστικά τα μέλη της αριστερής πτέρυγας, των «Φεντεραλιστών» (Πλουμίδης, 2002 : 101), η οποία αποδέχονταν, ωστόσο, ότι ο κυρίαρχος χαρακτήρας του πληθυσμού της Μακεδονίας ήταν βουλγαρικός (MacDermott, 1978 : 85).

Επίσης, το 1895 δημιουργήθηκε το Ανώτατο Μακεδονικό Κομιτάτο, το οποίο υπαγόταν κατευθείαν στη βουλγαρική κυβέρνηση με τον ίδιο επιδιωκόμενο στόχο - την προσάρτηση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1890, η ΕΜΕΟ επιχείρησε να συγχρονιστεί με το Κομιτάτο και στις 20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1903 οργάνωσε στη Μακεδονία την Εξέγερση του Ίλιντεν, στην οποία συμμετείχαν τμήματα του μακεδονικού πληθυσμού με φιλοβουλγαρικά αισθήματα, αλλά και αρκετά χριστιανικά χωριά, ελληνικών φρονημάτων, που μοιράζονταν ένα κοινό, αντιτουρκικό αίσθημα.

Σύντομα, έγινε, ωστόσο, αντιληπτό, ότι η συντονισμένη δράση των βουλγαρικών κομιτάτων και η συμμετοχή αρκετών χωριών στην εξέγερση συνιστούσε ευθεία απειλή κατά των ελληνικών συμφερόντων. Η Ελλάδα, ελίχτηκε θέτοντας το ζήτημα της αρχαίας καταγωγής των σλαβόφωνων της Μακεδονίας, με

στόχο να τους αποκόψει από την επιρροή των Βουλγάρων. Παράλληλα, διαπιστώθηκε ότι ο χριστιανικός πληθυσμός της Μακεδονίας, παρά τη θρησκευτική και εκπαιδευτική δραστηριότητα των Βουλγάρων, δεν ήταν στην πλειοψηφία τους πρόθυμοι να εγκαταλείψουν το Πατριαρχείο και την ελληνική εκπαίδευση για χάρη της Εξαρχίας.

Η τετραετία του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908), με έντονη τη δράση αντάρτικων σωμάτων και αλυτρωτικών συλλόγων, οι ελληνικές ανταρτικές ομάδες πέτυχαν την αναχαίτιση της βουλγαρικής διείσδυσης, ιδιαίτερα στα νότια και στη μεσαία ζώνη της Μακεδονίας. Η αδυναμία της Οθωμανικής διοίκησης να επιβάλλει την έννομη τάξη άφησε περιθώρια δράσης σε άτακτα σώματα, τα οποία με χρήση βίας εξανάγκαζαν χωρικούς να επιλέξουν ανάμεσα στο Πατριαρχείο ή την Εξαρχία, τουλάχιστον μέχρι το καλοκαίρι του 1908, οπότε πάγωσε η ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα, με την Επανάσταση των Νεότουρκων, οι οποίοι υπόσχονταν στήριξη των μειονοτήτων υπό την προϋπόθεση διακοπής εχθροπραξιών.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912-1913, που σηματοδότησαν τη μετάβαση από την ένοπλη αντάρτικη δραστηριότητα στην εμπλοκή του κρατικού Στρατού, κατέληξαν στην αποχώρηση των Οθωμανών από τη βαλκανική χερσόνησο και τη διανομή της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τη Σερβία και την Αλβανία. Η Συνθήκη Βουκουρεστίου, η οποία επισφράγισε τη λήξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου, υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913 από εκπροσώπους της Ελλάδας, της Ρουμανίας, του Μαυροβουνίου, της Σερβίας και της Βουλγαρίας, δεν περιείχε ρητή αναφορά στη γεωγραφική Μακεδονία, την πληθυσμιακή ανομοιογένεια, και το γλωσσικό και εθνοτικό κατακερματισμό της, ούτε στα ποσοστά της κατανομής των εδαφών της. Μέσα από πρακτικούς υπολογισμούς, ωστόσο, αναφέρεται ότι το 51% των εδαφών της γεωγραφικής Μακεδονίας (περίπου με το 90% των εδαφών της ιστορικής Μακεδονίας του Φιλίππου Β' και του Μεγάλου Αλεξάνδρου) ενσωματώθηκε στην Ελλάδα, το 38% στη Σερβία, το 9% στη Βουλγαρία, ενώ ένα μικρό κομμάτι δυτικά της Πρέσπας ενσωματώθηκε αργότερα στην Αλβανία, διασπώντας το χώρο της Μακεδονίας σε πολλά κράτη [Livieratos & Paliadeli, 2012]. Από τα συμβαλλόμενα μέρη, στα οποία προσαρτήθηκαν τμήματα της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας, εκτός από την Ελλάδα που σύστησε τη «Γενική Διοίκηση Μακεδονίας», οι άλλες δύο χώρες, ουσιαστικά η Σερβία και η Βουλγαρία, δεν έκαναν χρήση του όρου «Μακεδονία» ως διοικητική ενότητα. Η Σερβία αποκαλούσε αρχικά τα

ενσωματωμένα σε αυτή μακεδονικά εδάφη «νότια Σερβία» και κατόπιν «Βαρντάρκσα Μπανόβινα» (Επαρχία του Βαρδάρη), ενώ η Βουλγαρία χρησιμοποιούσε κατά το Μεσοπόλεμο τον όρο «περιοχή του Πιρίν».

Μετά την ήττα της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το 1918 και την ίδρυση της Γιουγκοσλαβίας άρχισε η σύγκρουση μεταξύ Βελιγραδίου-Σόφιας για τη διεκδίκηση των Σλαβόφωνων στην περιοχή της Vardanska Banovina (Διοίκηση του Βαρδάρη). Το ζήτημα αυτό έλαβε νέα διάσταση μετά τις αποφάσεις της Κομιντέρν (Γ΄ Κομμουνιστική Διεθνής) το 1924 για ανεξάρτητη Μακεδονία στα πλαίσια ίδρυσης μιας σοβιετικού τύπου βαλκανικής δημοκρατίας, ενώ με την άνοδο του Χίτλερ, ως αντιστάθμισμα στην εκμετάλλευση αυτού του θέματος από το ναζιστικό καθεστώς που πριμοδοτούσε τη Βουλγαρία, στις 11.1.1934 η Εκτελεστική Επιτροπή της Κομιντέρν υιοθέτησε ψήφισμα στο οποίο πρώτη φορά χρησιμοποιούνταν ο όρος «μακεδονικό έθνος». *Ένα νέο έθνος είχε μόλις δημιουργηθεί στα Βαλκάνια, το οποίο θα άρχιζε σύντομα να αναζητάει το κράτος του.*

Παράλληλα, ο ίδιος ο πληθυσμός της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας με την εμπειρία του αυταρχικού εκσερβισμού στον Μεσοπόλεμο και κατόπιν της βίαιης βουλγαρικής κατοχής το 1941-44, απέρριψε κάθε προοπτική συνύπαρξης με τη Βουλγαρία και τη Σερβία και συνειδητοποίησε την ανάγκη διαμόρφωσης μιας διακριτής ταυτότητας, απαγκιστρωμένης από τη βουλγαρική, την ελληνική και τη σερβική επιρροή. Όπως επισημαίνει ο Connor, η διαδικασία της εθνογένεσης ξεκινάει ουσιαστικά όταν τα μέλη της συλλογικότητας γνωρίζουν τι δεν είναι εθνοτικά για να περάσουν στη συνέχεια στον θετικό αυτοπροσδιορισμό τους, έχοντας αντιληφθεί τι είναι. [1978 : 388]

1.2 Η «μακεδονική» ταυτότητα υπό διαμόρφωση : Η εθνογένεση και η ελληνική στάση

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η περιοχή των Σκοπίων περιήλθε στη Βουλγαρία, όπως είχε συμβεί και στον Α΄ Παγκόσμιο και με τη λήξη του, ο Τίτο, ως Πρόεδρος της Γιουγκοσλαβίας, υλοποιώντας την πολιτική της Κομιντέρν του μεσοπολέμου και επιθυμώντας να ελέγξει τους σλαβόφωνους βουλγαρίζοντες των Σκοπίων, στις 2 Αυγούστου 1944, την 41η επέτειο του Ίλιντεν, διακήρυξε την ίδρυση της «Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας» και αναγνώρισε την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους» ενισχύοντας την εγγάραξη της εθνοτικής ταυτότητας στη συλλογική συνείδηση, με βασικό εργαλείο τη γλώσσα. Η εξέλιξη ήταν καθοριστική, καθώς για πρώτη φορά

μετά την ρωμαϊκή κατάκτηση και την κατάλυση του αρχαίου μακεδονικού βασιλείου, ο όρος «Μακεδονία» συνδέθηκε με μια κρατική υπόσταση, έστω και ως ομόσπονδο κρατίδιο στα πλαίσια ενός ομοσπονδιακού κράτους. [Καράβας, 2018 : 12]

Με αυτό τον τακτικό ελιγμό, ο Τίτο αποσκοπούσε να κρατήσει ζωντανή την ιδέα της ενιαίας, αλλά προσωρινά διαιρεμένης Μακεδονίας, και κατ' επέκταση τις άρρητες ακόμα αλυτρωτικές διαθέσεις εις βάρος της Βουλγαρίας και της Ελλάδας – εντέλει την έξοδό του στο Αιγαίο (Βοσκόπουλος, 2005), την ίδια στιγμή που δημιουργούσε το ανάχωμα στις αντίστοιχες αλυτρωτικές διαθέσεις της όμορης Βουλγαρίας, σταθερή τότε κυβερνητική θέση της οποίας, ήταν η βουλγαρικότητα των κατοίκων της Μακεδονίας του Πιρίν (βουλγαρικής Μακεδονίας).

Η χρήση της ονομασίας της «Μακεδονίας» εκτός των ελληνικών συνόρων, για την περιγραφή του ομόσπονδου κρατιδίου δεν προκάλεσε ανησυχία στην Ελλάδα, τουλάχιστον στο βαθμό που δεν επρόκειτο για ανεξάρτητο κράτος, αλλά τμήμα άλλου κράτους, πρωτεύουσα του οποίου ήταν η ορθόδοξη Σερβία, με την οποία η Ελλάδα διατηρούσε διαχρονικά φιλική σχέση (Κοππά, 2005). Ήδη σημειώνονταν στην Ελλάδα οι πρώτες εμφυλιακές συγκρούσεις, ενώ στην πορεία, μετά τη ρήξη του Τίτο με τον Στάλιν το 1948, δέχτηκε πιέσεις από τις ΗΠΑ για τη διατήρηση καλών σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία (Stefanidis, 1986). Παράλληλα, ωστόσο, και για χάρη των «εσωτερικών ισορροπιών» στη Γιουγκοσλαβία, ο Τίτο ανεχόταν μη φιλικές προς την Ελλάδα δηλώσεις ή πράξεις των Σκοπίων, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που θα είχαν δυνητικό αντίκτυπο στις σχέσεις Αθηνών – Βελιγραδίου. Τέλος, με τη λήξη του Εμφυλίου, η Τουρκία είχε αυξήσει την επιθετικότητά της προς την Ελλάδα, και η τελευταία, μη δυνάμενη να κινηθεί παράλληλα σε δύο μέτωπα, επέλεξε να παραβλέψει το ανακύπτον πρόβλημα στα βόρεια σύνορά της και να εστιάσει στον «εξ ανατολών» κίνδυνο. Σε κάθε περίπτωση, αρκετοί ισχυρίζονται ότι αυτή η ελληνική στάση, με έντονα χαρακτηριστικά «ενδοτισμού» απέναντι στο νεόκοπο κρατίδιο, έδωσε τα περιθώρια στη σλαβομακεδονική πλευρά να προωθήσει την προπαγάνδα της περί ύπαρξης μακεδονικού έθνους και να καταστήσει σχεδόν αυτονόητο στη διεθνή κοινή γνώμη το μετέπειτα αίτημά της για την αναγνώρισή της με το όνομα «Μακεδονία» (Floudas, 2002).

Ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως και των υπόλοιπων βαλκανικών κρατών, η σύγχρονη εθνική ταυτότητα, διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας συγκρότησης έθνους κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, στην περίπτωση της Βόρειας Μακεδονίας, η συγκρότηση του αντίστοιχου κράτους συνέβη σε μια κατοπινή

χρονική στιγμή, αρκετά αργότερα από το σύνολο των βαλκανικών κρατών. [Jelavich : 1983]. Και με καταγεγραμμένη την έναρξη της διαδικασίας εθνογένεσης, ήταν αναμενόμενο ότι θα διεκδικούσε την ολοκλήρωσή της κατά τη μετάβασή της από συστατικό μέρος μιας Ομοσπονδίας σε ανεξάρτητο κράτος.

Η ελληνική άρνηση αναγνώρισης της «μακεδονικής ταυτότητας» στο κράτος που, βάσει της αρχής της αυτοδιάθεσης, μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, ονομάστηκε «Δημοκρατία της Μακεδονίας» αναλύεται σε τρία επιμέρους σημεία : την άρνηση ύπαρξης *μακεδονικού έθνους, μακεδονικής γλώσσας και μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα.*

Το ελληνικό επιχείρημα ήταν ότι δεν μπορεί να υπάρξει μακεδονική εθνότητα αφού δεν υπήρξε ποτέ μακεδονικό κράτος. Από το 1950 μέχρι τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, η ελληνική θέση επέμενε στην ανυπαρξία ενός τέτοιου «μακεδονικού έθνους» και της «μακεδονικής γλώσσας» - αποδεχόταν, ωστόσο, την ύπαρξη ενός ξεχωριστού σλαβικού λαού στη σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας, τους οποίους ονόμαζαν «Σλαβομακεδόνες», όρο που είχε πρωτοχρησιμοποιήσει το ΚΚΕ τη δεκαετία του 1930. Παρόμοια στάση με την ελληνική, είχε υιοθετήσει και η Βουλγαρία, η οποία αρνούνταν να αναγνωρίσει το «μακεδονικό» έθνος, με το επιχείρημα ότι επρόκειτο για Βούλγαρους που κατοικούσαν στην περιοχή της Μακεδονίας. (Κοφός, 1999 : 232-233).

Η άρνηση αποδοχής μακεδονικού έθνους παραμένει παρούσα και αποτυπώνεται στις απόψεις ακόμα και των ερωτώμενων που τάσσονται υπέρ της Συνθήκης των Πρεσπών :

«Έθνος... δε θα έλεγα ακριβώς ότι είναι έθνος, λόγω του μεγάλου ποσοστού Αλβανών. Μιλάμε, ας πούμε, για “βελγικό έθνος” ή “ελβετικό έθνος”; Λέμε οι Φλαμανδοί και οι Βαλόνιοι. Γαλλικό ή γερμανικό καντόνι.» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός – υπέρ της Συνθήκης των Πρεσπών)

«Στην περίπτωσή τους μπορούμε να μιλήσουμε για ταυτότητα, μια συνείδηση ...για ταυτότητα να μιλήσουμε, αλλά... εντάξει... Έθνος; Δηλαδή με ποια κριτήρια να τους πούμε έθνος; Αυτό μου θυμίζει έναν τύπο... νομίζω στη Νέα Ζηλανδία (χαμόγελο)... είχα διαβάσει πριν χρόνια ότι έφτιαξε μια δική του σημαία, την έβαλε έξω από το σπίτι του και ανακήρυξε το κτίσμα σε αυτόνομο κράτος ... (γέλιο)» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«- Να μπορούμε σε μια διαδικασία να συζητήσουμε τι ακριβώς; Να μη δεχτούμε... εντάξει... ο Καραμανλής τα είπε ως Έλληνας. Αλλά να μη δεχτούμε ούτε αυτά που έλεγε ο Γκλιγκόρωφ; Ο Γκλιγκόρωφ το είχε πει

ξεκάθαρα... αυτοί είναι Σλάβοι. Άρα δεν είναι Μακεδόνες. Μακεδόνας ήταν ο Μέγας Αλέξανδρος, αυτοί είναι Σλάβοι.

- Βουλγαρικό έθνος υπάρχει;

- Βουλγαρικό, ναι, βεβαίως υπάρχει! Αλλά εσείς με ρωτήσατε για μακεδονικό...

- Κάτι σλαβικό δεν μπορεί να είναι μακεδονικό;

- “Μακεδονικό” είναι ελληνική λέξη. Σε τελευταία ανάλυση... τι να σας πω... ας έβρισκαν άλλο όνομα, κάτι άλλο... Τουλάχιστον να μην ήταν κλοπή...

- Και η Ευρώπη είναι ελληνική λέξη. Το θεωρείτε κλοπή;

- Μου συγκρίνετε εντελώς άσχετα πράγματα. Η Ευρώπη δεν λέει ότι... ο Παρθενώνας, ας πούμε, είναι δικός της.

- Οι δικές σας ενστάσεις αφορούν τα σύμβολα ή την ονομασία;

- Οι δικές μου ενστάσεις αφορούν οτιδήποτε είναι ελληνικό».

(ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Έχουν την ανάγκη να δηλώσουν ως ξεχωριστή την ταυτότητά τους. Διαμορφώθηκε πιο πρόσφατα από την ελληνική ταυτότητα, την βουλγαρική ή την αλβανική. Άρα είναι πιο ανασφαλής. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχει, όχι! Αισθάνεται ότι υπάρχει και θέλει να επιβεβαιωθεί. Και όταν αισθάνεται ότι απειλείται αντιδρά, όπως στην περίπτωση με την αλβανική μειονότητα, ή τη διεκδίκηση βουλγαρικότητας της χώρας. Όλα αυτά είναι αμυντικός εθνικισμός». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός – υπέρ της Συνθήκης των Πρεσπών)

«...Αν υπάρχει μακεδονικό έθνος... όπως κάθε εθνική ιστορία, έχει διαφορετικές απόψεις για το πότε ολοκληρώνεται ή ωριμάζει η αυτοσυνείδηση δεν είναι κάτι αντικειμενικό, είναι υποκειμενικό πιο πολύ, είναι κάτι που αφορά αυτούς που αφορά, αν το βιώνουν ως έθνος ή όχι, πώς αισθάνονται... αποτελούν μέρος του και... υπάρχει και η διάσταση πάντα τι είναι έθνος. Δηλαδή το έθνος χρειάζεται και μια εν δυνάμει κρατική υπόσταση. Αυτή είναι η πορεία των εθνών, να διεκδικούν μια κρατική υπόσταση. Διεκδικήθηκε από τα τέλη του 19^{ου} και αργότερα υλοποιήθηκε... Υπάρχει μια θεωρία ότι κατασκευάζεται το έθνος, έχει αυτό βάση σίγουρα, από την άλλη υπάρχουν κάποια στοιχεία που προετοιμάζουν αυτή την κατασκευή. Τα γλωσσικά στοιχεία, τα στοιχεία αίσθησης ταυτότητας που μπορεί να εμπεριέχουν αίσθηση ταυτότητας, αίσθηση που αφορά το θρήσκευμα..προπλάσματα, ας πούμε, της εθνικής ταυτότητας». (απόλυτα συμβιβαστικός)

«Το “Αμπετσένταρ” τι ήταν; Για ποιους βγήκε; Τι σκοπούς εξυπηρετούσε; Ποιους εννοούσε ο Μυριβήλης όταν μιλούσε για “Μακεντόν ορτοντόξ;” Τι εννοούσε η Δέλτα για Πατριαρχικούς και Εξαρχικούς; Αυτά όλα υπήρξαν, έχουν ρίζες, από αυτά διαμορφώθηκαν συνειδήσεις... Πώς πας και τους λες στα μούτρα δε σε αναγνωρίζω, δεν υπάρχεις; Υπάρχουν όπως θέλουν να υπάρχουν, όπως, όσο, και όταν τους επέτρεψαν οι συνθήκες να υπάρξουν.» (απόλυτα συμβιβαστικός)

Το επιχείρημα των Σλαβομακεδόνων είναι ότι συνιστούν ξεχωριστό έθνος το οποίο όμως δεν είχε ποτέ καταφέρει να σχηματίσει ενιαίο ανεξάρτητο κράτος. Το ίδιο ισχυρίζονται και οι Νεωτεριστές (Gellner, Anderson, Özkirimli, Nairn, Hroch κτλ), σύμφωνα με τους οποίους, ο Εθνικισμός δημιουργεί τα Έθνη και όχι το αντίστροφο. [Χατζόπουλος, 2002 : 112]. Ο Symmons – Symonolewicz είδε τον εθνικισμό ως ενεργή αλληλεγγύη μιας ομάδας που ισχυρίζεται ότι αποτελεί έθνος και επιδιώκει να καταστεί κράτος [Ηρακλείδης, 2013].

Το (εθνικό) κράτος επιτυγχάνει την εγγάραξη της εθνικής συνείδησης στην πληθυσμιακή μάζα και εντυπώνει τις εθνικιστικές αξίες στη συνείδηση του εθνικού σώματος μέσω των ιδεολογικών μηχανισμών – κυρίως ΜΜΕ, εκπαίδευσης και Στρατού. Παρά λοιπόν την κινητοποίηση των ελίτ και τη συμβολή τους στη διαμόρφωση και διάχυση της εθνικής ιδέας, αυτή επιτυγχάνεται μετά την ίδρυση του κράτους. Σύμφωνα με την κυρίαρχη άποψη, ο χρόνος ίδρυσης του κράτους δε σχετίζεται με την εγκυρότητα ή μη αξιολογικών κρίσεων σχετικά με την ύπαρξη ή μη του έθνους. [Χριστόπουλος, 2018 : 47-48] Ιστορικά, αναφέρονται αρκετά παραδείγματα προς επίρρωση αυτής της άποψης, με χαρακτηριστικές τις περιπτώσεις ενοποίησης της Ιταλίας και της Γερμανίας, στις οποίες η δημιουργία κράτους έπεται του αντίστοιχου έθνους.

Επίσης, σύμφωνα με το ελληνικό αφήγημα, το μακεδονικό έθνος υπήρξε μία «πρόχειρη κατασκευή» του Τίτο.

«Ο Τίτο έπρεπε να υπακούσει τους Ρώσους.... Έτσι έφτιαξε τη “Μακεδονία”. Αυτοί το είχαν αποφασίσει. Όταν τα έσπασε με τους Ρώσους, με εντολή Αμερικανών, τον πιάσαμε φίλο εμείς. Αυτοί μας πίεζαν να μη ζητούμε πολλά, για να μην ξαναπάει στους Ρώσους. Αυτό πληρώσαμε. Μπορεί να είχε ήδη φτιαχτεί [η “Μακεδονία”], αλλά δεν ξηλώθηκε. Κρατήθηκε όπως ήταν. Και συνέχισε... Έτσι πήγε μέχρι τέλος».
(ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Ο Τίτο τους κατασκεύασε και άρχισε να ονομάζει «μακεδονικό» ό,τι έβρισκε μπροστά του. Να και η μακεδονική ιστορία, να και η μακεδονική γλώσσα ... να και η μακεδονική Εκκλησία... Και πώς ένας κομμουνιστής φτιάχνει Εκκλησία; Τι τον ενδιαφέρει αυτόν και την φτιάχνει; Σαν να πει κάποιος χριστιανός, το τζαμί είναι τουρκικό. Δε θα σας πονηρέψει γιατί το λέει; Μα σου λέει... πώς! υπάρχει γλώσσα. Άντε, προχώρα τότε κάνε έθνος και τη Θράκη... με τις ευλογίες μου». (σκληροπυρηνικός)

Ευθύνεται, όμως, όντως ο Τίτο στο βαθμό που του καταλογίζεται; Οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας, με πιο σαφή εθνοτική ή εθνική ταυτότητα, την περίοδο 1860-1912

διακρίνονταν σε τέσσερις ομάδες : Αυτούς που δήλωναν *Βούλγαροι*, οι οποίοι συνιστούσαν την πλειονότητα των περιπτώσεων, αυτούς που δήλωναν *Σέρβοι*, αυτούς που δήλωναν *Έλληνες* και σε μια τέταρτη κατηγορία που απέκλειαν την ταυτότητα του Σέρβου ή του Βούλγαρου και δήλωναν «*Μακεδόνες*». [Roudometof, 1996 : 263]. Ο Δημήτρης Λιθοξόου μετά από έρευνα που διενήργησε στα αρχεία του κέντρου υποδοχής μεταναστών των Ηνωμένων Πολιτειών στο Ellis Island την περίοδο 1892-1924, μελετώντας τα στοιχεία καταχώρησής τους στις αμερικανικές Αρχές κατά την είσοδό τους στη χώρα (ονοματεπώνυμο, χώρα προέλευσης, περιοχή ιδιαίτερης καταγωγής (περιφέρεια, πόλη, χωριό) και ηλικία, καθώς και εθνικά (ethnic) φρονήματα διαπίστωσε ότι 8.608 μετανάστες δήλωσαν εθνικότητα (ethnicity) «μακεδονική», ήτοι διαφορετική από τη βουλγαρική, την σερβική και την ελληνική⁹. Σύμφωνα με άλλη άποψη, ωστόσο, μέχρι τη δεκαετία του 1940 δεν υπήρξε συνείδηση ξεχωριστού «μακεδονικού έθνους», ανεξάρτητου από το βουλγαρικό, ενώ έκτοτε όλο και περισσότεροι σλαβόφωνοι άρχισαν να αποκαλούν τη γλώσσα τους «μακεδονική». [Danforth, 1999 : 81]. Την περίοδο 1936-1941, επί Ιωάννη Μεταξά, το ζήτημα των Σλαβόφωνων θεωρήθηκε πλέον υψίστης εθνικής ασφαλείας, με αντίκτυπο στον τρόπο άσκησης της πολιτικής ενστάλαξης εθνικής συνείδησης και της μεταστροφής της από ήπια αφομοίωση σε ένα πιο αυταρχικό μοντέλο πολιτικής αναγκαστικής αφομοίωσης με σκληρά καταναγκαστικά μέτρα (φυλάκιση, βασανιστήρια, εκτοπισμούς στα νησιά κτλ) που εφαρμοζόταν σε όλους όσους είχαν το ιδίωμα. Η πολιτική αυτή, είχε, τελικά, αποτελέσματα αντίθετα από τα προσδοκώμενα, καθώς τότε οι Σλαβόφωνοι κατέληξαν πως ήταν «Βούλγαροι» ή «Μακεδόνες» και όχι Έλληνες. (Danforth, 1999 : 72). Σε κάθε περίπτωση, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχε συντελεστεί η τριχοτόμηση των Σλαβόφωνων στην Ελλάδα, σε αυτούς που είχαν συνείδηση βουλγαρική, σλαβομακεδονική και ελληνική. (Ηρακλείδης, 2018 : 127).

Για ένα τμήμα του μακεδονικού εθνικισμού, υπάρχουν ακόμα μακεδονικά εδάφη που βρίσκονται υπό ελληνική και βουλγαρική κατοχή, είναι μακεδονικές μειονότητες τις οποίες, το απελευθερωμένο τμήμα, η μητέρα πατρίδα οφείλει κάποια στιγμή να απελευθερώσει. Ισχυριζόμενοι ότι οι Σλαβομακεδόνες είναι απόγονοι των αρχαίων Μακεδόνων και όχι συγγενείς με τους Βούλγαρους, επικαλούνται την εθνική

⁹ Δημήτρης Λιθοξόου, 8.608 εθνικά Μακεδόνες μετανάστες στην Αμερική μεταξύ των ετών 1897-1924 : τα ονοματεπώνυμα μελών ενός «ανύπαρκτου» έθνους (όταν ο Τίτο ήταν παιδί), <http://www.lithoksou.net/p/metanastes-ethnika-makedones-stis-ipa-stis-arxes-toy-20oy-aiona-1897-1924-2008>

συνέχεια του μακεδονικού λαού από την αρχαιότητα έως σήμερα. Για τους υποστηρικτές αυτής της σλαβομακεδονικής αφήγησης, οι αρχαίοι Μακεδόνες δεν ήταν ένα ελληνικό φύλο, αλλά ένα εθνικά ξεχωριστό φύλο, το οποίο αναμίχθηκε με τα σλαβικά φύλα (Sinadinovski, 2011).

Στον πυρήνα αυτού του τμήματος του μακεδονικού εθνικισμού βρίσκεται η κοινότητα των «Αιγαιατών», η οποία αφορά ουσιαστικά περίπου 30.000 πρόσφυγες που μετά τον Εμφύλιο εγκαταστάθηκαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και οργανώθηκαν πολιτικά στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Διαθέτοντας μαλιστα δημοσιογραφικό όργανο, τη «Φωνή των Αιγαιατών» καλλιέργησαν συστηματικά τον αλυτρωτισμό εις βάρος της Ελλάδας. Τη δεκαετία του 1950, οι Αιγαιάτες εντάχθηκαν σταδιακά στο κοινωνικό και πολιτικό εποικοδόμημα της Γιουγκοσλαβίας και απέκτησαν θέσεις κλειδιά ειδικά στη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας, επιβάλλοντας προοδευτικά τις απόψεις τους για το Μακεδονικό ζήτημα σε ολόκληρη τη γιουγκοσλαβική ομοσπονδία. Σε συνέντευξή του στον Γ. Μαυρή το 1995, ο Κωφός είχε αναφερθεί στους Αιγιάτες, ως εξής :

«Ακριβώς, χθες, διάβαζα μια πολύ ενδιαφέρουσα συνέντευξη, που έδωσε ένας από τους πιο σοβαρούς “Μακεδονιστές” του εξωτερικού, είναι μάλιστα δικαστής στην Αυστραλία. Είναι Σλαβομακεδόνας, από αυτούς που λέμε της δευτέρας γενεάς. Γεννήθηκε στην Αυστραλία, από γονείς που προέρχονται από κάποια μέρη της Ελλάδος. Ο άνθρωπος αυτός, ο οποίος είναι ο πιο συγκροτημένος από όσους έχω συναντήσει στο εξωτερικό, δίνοντας μια συνέντευξη σε μια εφημερίδα των Σκοπίων, έκανε κριτική για τον τρόπο που χειρίζονται οι νυν κρατούντες τα θέματα που σχετίζονται με τους Αιγαιάτες Μακεδόνες, δηλαδή τους Σλαβομακεδόνες που προέρχονται από την ελληνική Μακεδονία και λέει: «εμάς που προερχόμαστε από το αιγαιατικό τμήμα της πατρίδας μας». Η διατύπωση του έρχεται πολύ φυσικά: «αιγαιατικό τμήμα της πατρίδος μας». Η Μακεδονία, στο σύνολο, είναι η πατρίδα των Σλαβομακεδόνων και οι Αιγαιάτες, αλλά όχι μόνο αυτοί, θεωρούν ότι το αιγαιατικό τμήμα είναι ένα μέρος του όλου. Μέσα από τη μονοπώληση του ονόματος, αναπαράγεται η αντίληψη για την οικειοποίηση του συνόλου της έννοιας Μακεδονία, Μακεδών. Αυτή η αντίληψη πρέπει να φύγει. Για αυτό κατά συνέπεια, έχει εστιασθεί εδώ το πρόβλημα, μόνον που δεν το εκφράζουμε σωστά. Εμείς ζητάμε να απαλειφθεί παντελώς. Μα δεν είναι δυνατόν να απαλειφθεί παντελώς το όνομα Μακεδονία από το χώρο και από τους ανθρώπους που κατοικούν εκεί. Διότι, γεωγραφικά, και εκεί είναι Μακεδονία. Εκείνο το οποίο δεν τους ανήκει καθόλου, στο οποίο δεν μπορούν να έχουν μερίδιο, είναι ο χώρος της Μακεδονίας της αρχαιότητας και ό,τι αυτή εκφράζει»¹⁰.

¹⁰ Ανατομία του Μακεδονικού Ζητήματος στη Δεκαετία του '90 : Μια αδημοσίευτη συνέντευξη του Ευάγγελου Κωφού (1995) στον Γιάννη Μαυρή, <http://www.mavris.gr/5201/anatomy-of-the-macedonian-question/>

Αναφερθείσα στον μακεδονικό εθνικισμό, Ελληνοαυστραλή της Μελβούρνης με καταγωγή από Κιλκίς, μας είπε :

«Στα language schools, τα οποία λειτουργούσαν ως απογευματινά τμήματα γλώσσας, είτε ήταν ελληνικά, είτε ιταλικά... εκεί που υπήρχε αριθμητικά μεγάλη κοινότητα σε μια περιοχή, έδιναν τα σχολεία την άδεια να λειτουργούν εκεί τμήματα γλώσσας. Γινόταν μαθήματα γλώσσας, θρησκευτικών, λίγη ιστορία... δεν έκανες μαθηματικά, αλλά κάποια βασικά μαθήματα που συνέθεταν την εικόνα της χώρας καταγωγής. Είχαν και οι Σλαβομακεδόνες τέτοια τμήματα, οι χάρτες που χρησιμοποιούσαν για να διδάξουν την ιστορία τους, εννοείται ότι κάλυπταν μέχρι και την Χαλκιδική. Αντιδράσεις υπήρχαν, αλλά δεν ερχόσουν και στα μαχαίρια... υπήρχαν ακόμα και λογομαχίες. Θυμάμαι στο σχολείο, στην αυλή, να λέει ο ένας «I'm Macedonian» και να λέει ο άλλος «I'm Macedonian too. But I'm greek»...επίσης, πολλοί από αυτούς ήταν δίγλωσσοι, και μερικοί από αυτούς είχαν και έναν διχασμό από μόνοι τους. Δηλαδή δεν απαρνούνταν τα ελληνικά, αλλά στο σπίτι μιλούσαν «μακεδόνικα» όπως λέγανε, είχαν όμως σχέσεις με τους υπόλοιπους Έλληνες [...]. Η Μελβούρνη είχε τότε 75 εκκλησίες, 35 κοινότητες, 35 ενορίες... με τεράστια επιρροή. Και υπήρχε και η επίσημη Κοινότητα Μελβούρνης και Βικτώριας, η οποία εκπροσωπούσε τον Ελληνισμό... Οι παρεμβάσεις ήταν διαρκείς...σε επίπεδο εκπροσώπησης, πολιτειακό κτλ. Η δραστηριότητα της παμμακεδονικής ήταν αρκετά έντονη, αλλά ήταν πολλές φορές ατυχής... υπήρχαν στοιχεία εθνικιστικής έξαρσης και από τις δύο πλευρές. Από την πλευρά των Σλαβομακεδόνων, δεν το συζητάω... ήταν ταλιμπάν, διότι και η εκπαίδευση που λάμβαναν σε αυτά τα τμήματα γλώσσας, αλλά και το κλίμα στο σπίτι ήταν συχνά... δε θέλω να πω ανθελληνική, γιατί δεν είμαστε στο κέντρο του κόσμου.... αλλά μιλούσαν συχνά στα παιδιά τους για περιόδους μεγάλης κακοπέρασης με τους Έλληνες. Ότι τους φέρθηκαν πολύ άσχημα, τους έδιωξαν, τους πήραν τις περιουσίες τους κτλ... υπήρχαν παιδιά του παιδομαζώματος εκεί, υπήρχαν παιδιά τα οποία είχαν χάσει και την ιθαγένεια... γενικά υπήρχε πολλή πικρία και πολλή ένταση... αυτό δε σημαίνει ότι πλακώνονταν. Σε επίπεδο γειτονιάς, στα καταστήματα, στο εργοστάσιο, ήταν πολύ αρμονικές οι σχέσεις. Σε πολιτικό επίπεδο, όμως, ήταν πολύ έντονες. Στο γήπεδο δε, όταν έπαιζαν οι δύο ομάδες, είχε καταλήξει μερικές φορές να παρέμβει και η έφιππη Αστυνομία».

Το ζήτημα της Ελλάδας να αρνηθεί την ύπαρξη μακεδονικού έθνους σχετίζεται με την άρνησή της να αναγνωρίσει τη μακεδονική εθνική ταυτότητα. [Χριστόπουλος, 2018 : 37].

Η κατηγορία σλαβόφωνων που δεν είχαν αναπτύξει ελληνική εθνική ταυτότητα, κατά τον Εμφύλιο υποστήριξαν τους κομμουνιστές, σε αντίθεση με αυτούς που υιοθέτησαν την ελληνική εθνική ταυτότητα και στήριξαν την ελληνική κυβέρνηση. (Danforth, 1999 : 82). Το ΚΚΕ δέχτηκε στις περιοχές της δυτικής Μακεδονίας τη σύσταση και προσχώρηση σλαβομακεδονικών αντιστασιακών ομάδων, που ενθάρρυναν οι γιουγκοσλάβοι κομμουνιστές με απώτερο στόχο την

κατασκευή μιας μακεδονικής εθνικής ταυτότητας και τον έλεγχο τμήματος της ελληνικής Μακεδονίας. Όσο συνεχιζόταν ο Εμφύλιος Πόλεμος η στήριξη των σλαβομακεδονικών αντιστασιακών ομάδων στο Δημοκρατικό Στρατό είχε φτάσει στο 30%, και έτρεφαν ελπίδες ότι μετά το τέλος του πολέμου θα αυτονομούνταν στην περιοχή. (Kofos, 1964 : 176). Περισσότεροι από τους μισούς σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας επεδείκνυαν σλαβική, όχι ελληνική συνείδηση (Kofos, 1964 : 131). Τελικά, όμως, με τη λήξη του Εμφυλίου, οι περισσότεροι από όσους είχαν στηρίξει τους Κομμουνιστές εγκατέλειψαν την Ελλάδα και κίνησαν είτε προς τη Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας είτε σε χώρες της δυτικής Ευρώπης, ενώ ένα μέρος αυτών, με μακεδονική και όχι ελληνική εθνική συνείδηση, παρέμεινε στην Ελλάδα και δήλωνε δημοσίως ότι είναι Έλληνες, φοβούμενοι το περιρρέον κλίμα εχθρότητας, δυσπιστίας και διωγμών, τους όρκους νομιμοφροσύνης και την κατάσχεση των περιουσιών τους. Όσοι μετά τον Εμφύλιο χαρακτηρίζονταν Κομμουνιστές, Σλάβοι ή Βούλγαροι, κατηγορούνταν ως «εχθροί της πατρίδας», ως μη πλήρη μέλη του ελληνικού έθνους. (Danforth, 1999 : 84). Για δημογραφικούς λόγους όσο και λόγους εθνικής ασφάλειας, εκδόθηκαν νόμοι που προέβλεπαν την απομάκρυνση από τις μεθοριακές περιοχές, όσων κρίνονταν επικίνδυνοι για την κρατική ασφάλεια, στα κτήματα των οποίων η κυβέρνηση με δικά της έξοδα μετέφερε «εθνικόφρονες εποίκους» προερχόμενους από άλλες περιοχές της Ελλάδας. (Blagoev, 1986 : 186) αποσκοπώντας στην ενδυνάμωση της εθνολογικής ομοιογένειας.

Σε συνάρτηση με τη θέση για το έθνος, και σε επέκταση αυτής, για την ελληνική πλευρά, η γλώσσα δεν μπορεί να αναγνωριστεί ως «μακεδονική», δοθέντος ότι η γλώσσα των αρχαίων Μακεδόνων ήταν η ελληνική, και η γλώσσα που μιλούν σήμερα οι «Σκοπιανοί» είναι σλαβικών καταβολών, όχι ελληνική. Το βουλγαρικό ιδίωμα εξελίχτηκε το 1945 σε τυποποιημένη γλώσσα, έκτη επίσημη γλώσσα της Γιουγκοσλαβίας, βασισμένη στην κεντροδυτική μακεδονική διάλεκτο, των περιοχών του Πρίλεπ, Βέλες, Κίτσεβο και Μοναστηρίου, την οποία χρησιμοποιούσε η πλειονότητα των κατοίκων και είχε τις περισσότερες διαφορές από τις έτερες σλαβικές γλώσσες, τα βουλγαρικά και τα σερβικά. (Palmer S. E., 1971 : 155), υπογραμμίζοντας με αυτό τον τρόπο την ιδιαιτερότητα του μακεδονικού λαού και τη σφυρηλάτηση ξεχωριστής μακεδονικής ταυτότητας και συνείδησής του.

Ήδη, τον Αύγουστο του 1944, η Αντιφασιστική Συνέλευση της Λαϊκής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας (ASNOM) καλούσε για την επεξεργασία ενός

μακεδονικού αλφάβητου, και το Νοέμβριο του ίδιου έτους ανατέθηκε σε μια επιτροπή ακαδημαϊκών η κωδικοποίησή της. Το 1945 συγκροτήθηκε τοπική κυβέρνηση, η οποία τον Μάιο υιοθέτησε το «μακεδονικό» αλφάβητο, ενώ την επόμενη χρονιά, το 1946, τυπώθηκε η πρώτη «μακεδονική» γραμματική. Οι ελληνικές πηγές την αντιλαμβάνονταν περισσότερο ως «γλωσσικό ιδίωμα», όχι γλώσσα, ουσιαστικά μία εκδοχή της βουλγαρικής γλώσσας, την οποία ο Τίτο το 1944 ονόμασε αυθαίρετα «μακεδονική γλώσσα». Ενώ μέχρι το μεσοπόλεμο, η επικρατούσα επιστημονική άποψη στην Ελλάδα ήταν ότι η «σλαβομακεδονική γλώσσα», ήταν αυτοτελής γλώσσα και όχι βουλγαρική διάλεκτος, θέση που είχαν υποστηρίξει οι Νεοκλής Καζάζης, Βασίλειος Κολοκοτρώνης, Νικόλαος Βέης, Γ.Π. Αναγνωστόπουλος και Νικόλαος Βλάχος (Κωστόπουλος, 2000 : 38-39), μετά το 1945 θεωρήθηκε σλαβομακεδονική διάλεκτος και όχι ξεχωριστή γλώσσα. Με την άποψη αυτή συντάχθηκαν στην πορεία μία σειρά διακεκριμένων επιστημόνων, διαφόρων επιστημονικών κλάδων – γλωσσολόγοι, ιστορικοί, νομικοί κτλ, μεταξύ άλλων, οι Ευάγγελος Κωφός, Μαρία Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Φαίδων Μαλιγκούδης, Γιώργος Μπαμπινιώτης κτλ (Ηρακλείδης, 2018 : 157). Στο μεταξύ, η Βουλγαρία, παρά τις αντιστάσεις της κατά το παρελθόν, το 1999 αναγνώρισε την ύπαρξη μακεδονικής γλώσσας με το σκεπτικό ότι αν κάποιος δεν νιώθει Βούλγαρος, δεν μπορεί να είναι, παρά τις όποιες γλωσσο-φυλετικές θεωρίες καταγωγής του¹¹.

Το ζήτημα της γλώσσας που επανήλθε στο δημόσιο διάλογο με αφορμή τη Συμφωνία των Πρεσπών, είναι ένα θέμα, για το οποίο οι ερωτώμενοι φαίνεται να συμφωνούν ή τείνουν να συμφωνήσουν με τη θέση της καταχρηστικής αναγνώρισής της.

«Το σερβοβουλγάρικο ιδίωμα έγινε μακεδονική γλώσσα, επί Πρωθυπουργίας Κολισέφσκι, επί Τίτο. Κάποιος που γνωρίζει τα βουλγαρικά, μπορεί να καταλάβει αυτό που μιλούν στα Σκόπια απολύτως. Ας μην ξεχνάμε πώς ξεκίνησαν όλα αυτά, από την Σοβιετική Ένωση που ήθελε να κάνει ένα ανεξάρτητο μακεδονικό κράτος, με έξοδο στο Αιγαίο και τα λοιπά, και διάφορα ιστορικά στοιχεία που είναι γνωστά που υποστήριζε και το ΚΚΕ τότε, σαν κόμμα κτλ». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

¹¹ Δημήτρης Χριστόπουλος, Γλωσσοπλάστες, γλωσσολόγοι και γλωσσοκτόνοι: παρεπόμενα των Πρεσπών, lifo, 04.05.2019, https://www.lifo.gr/articles/opinions/235947/glossoplastes-glossologoi-kai-glossoktonoi-parepomena-ton-prespon?fbclid=IwAR07Jzd1NFTGuf0R4Kc_Msroxc0_DUis_5hTT6Exhi0hcijji21UiTdp_o

«Δεν υπάρχει γλώσσα, ιδίωμα είναι, που το βάφτισαν γλώσσα. Φίλοι που γνωρίζουν βουλγαρικά, καταλαβαίνουν τι λένε όταν τους ακούνε να μιλάνε. Τότε να πούμε ότι και τα κυπριακά είναι γλώσσα. Είναι όμως;» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Φίλος που γνωρίζει βουλγαρικά λέει ότι καταλαβαίνει απόλυτα τη γλώσσα. Είναι βουλγαρικό ιδίωμα, το οποίο εκσερβοποιήθηκε...είναι σερβοβουλγάρικο ιδίωμα... να το πω έτσι... Άκουγα πρόσφατα και τον κ. Μπαμπινιώτη πάνω σε αυτό το θέμα, σε μια πολύ ωραία συνέντευξη που είχε δώσει στην ελληνική τηλεόραση, και έλεγε ότι αυτό...το βουλγάρικο ιδίωμα, σερβοποιήθηκε, να το πω έτσι...» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Στα κόμματα, τα ενδοκομματικά μαχαιρώματα είναι τα πιο δυνατά ... Αυτό ισχύει και για τα μαχαιρώματα από τους Έλληνες, χτυπάνε την Ελλάδα πιο δυνατά, ακόμα κι από τους ξένους ... Οι Γάλλοι, οι Άγγλοι, ακόμα και οι Αμερικανοί μας υπερασπίστηκαν. Ο Stettinius έλεγε ότι δεν υπάρχει «μακεδονικό» κάτι, ούτε γλώσσα, ούτε τίποτα... οι προθέσεις των Σκοπιανών είναι επιθετικές. Ποιος τον άκουσε; Θα μου πείτε, τι πας και θυμάσαι... να, ο κύριος Miller, διάσημος καθηγητής από την Αμερική, έκανε χρόνια μελέτες... αυτός τα είπε όλα ξανά για τις προθέσεις των Σκοπιανών... Ποιος τον άκουσε; Και ευτυχώς που αυτοί ήταν ξένοι, γιατί αν τολμούσε να τα πει Έλληνας αυτά, θα λέγανε “να, κοίτα, τι λέει ο γραφικός... ο έτσι, ο αλλιώς”». (σκληροπυρηνικός)

«Σαφώς και υπάρχει μακεδονική γλώσσα ... δεν είναι ιδίωμα, είναι γλώσσα. Άκουγα πρόσφατα μία ελληνίδα Σλαβολόγο, την [Αλεξάνδρα] Ιωαννίδου, που το έλεγε και το τεκμηρίωνε... Δε θυμάμαι λεπτομέρειες, δεν είμαι Σλαβολόγος, αλλά ακούω αυτά που λέει κάποιος που δικαιούται να έχει γνώμη. Αυτοί που λένε ότι δεν υπάρχει πού το στηρίζουν; Και με ποια ιδιότητα το λένε;» (απόλυτα συμβιβαστικός)

Σύμφωνα με το επιχείρημα της μίας πλευράς, η Ελλάδα έχει αναγνωρίσει επισήμως τη μακεδονική γλώσσα από το 1977 στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών που έκτοτε την έχει κατατάξει επίσημα στον κατάλογο των επισήμων γλωσσών του Οργανισμού, ενώ η Συμφωνία των Πρεσπών βελτιώνει απλά τη διατύπωση, καθώς ορίζει ρητά ότι η μακεδονική είναι σλαβική γλώσσα και ανήκει στον κλάδο των νοτίων σλαβικών γλωσσών. Ο καθηγητής Γλωσσολογίας, Γ. Μπαμπινιώτης αντεπιχειρηματολόγησε ισχυριζόμενος ότι, κατά την Τρίτη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών στην Αθήνα την περίοδο 17.08 – 07.09.1977, δεν τέθηκε θέμα αναγνώρισης της «μακεδονικής» γλώσσας – η Διάσκεψη διεξήχθη αποκλειστικά με αντικείμενο την τυποποίηση των γεωγραφικών ονομάτων και την ειδική και τεχνική διαδικασία της μεταγραφής, μεταγραμματισμού των γραμμάτων τού αλφαβήτου κάποιων χωρών με μη λατινικό αλφάβητο προς διευκόλυνση της ανάγνωσης κειμένων στη γλώσσα τους. Προς επίρρωση, η ελληνική αντιπροσωπεία είχε στελεχωθεί αποκλειστικά από

γλωσσολόγους, ιστορικούς, μέλη της γεωγραφικής υπηρεσίας Στρατού κτλ χωρίς την παρουσία διπλωματών, γεγονός που συνηγορεί ότι δεν επρόκειτο για αναγνώριση σε επίπεδο κράτους. Σύμφωνα με τον Γ. Μπαμπινιώτη, «όποιος χαρακτηρίζει σαν “μακεδονική” μια άλλη, τελείως διαφορετική, γλώσσα διεκδικεί πονηρά και μέσω της γλώσσας μια εθνική ταυτότητα διαφορετική από αυτήν που έχει [...]. Και επίσης ότι άλλο πράγμα είναι πώς ονόμαζαν και ονομάζουν από το 1940 οι Σκοπιανοί τη γλώσσα τους (ψευδώνυμα ως «μακεδονική») και άλλο να την αναγνωρίσουμε εμείς επισήμως με αυτό το όνομα, αποδεχόμενοι έτσι την προϋπόθεση μιας ψευδούς ταυτότητας»¹².

Στην ίδια γραμμή, ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου εκτιμάει ότι¹³ :

«Οι συνέπειες από την αναγνώριση «μακεδονικής γλώσσας» θα έχουν σοβαρές επιπτώσεις στο εσωτερικό της χώρας, βάσει του erga omnes που δεσμεύει και την ίδια, και θα ισχύει στο εσωτερικό της (άρθρο 1 παρ 8). Έτσι, το ελληνικό κράτος θα πει –βάσει της Συμφωνίας θα είναι υποχρεωμένο να το πει – σε τρία εκατομμύρια Ελλήνων Μακεδόνων πολιτών του, ότι ο όρος «Μακεδών/ μακεδονικός» (σκέτο, όχι βορειομακεδονικός), μέσα στην Ελλάδα, θα σημαίνει – ή θα μπορεί να σημαίνει – το μη ελληνικό. Αυτό θα δημιουργήσει τεράστιο πρόβλημα ταυτότητας στους Έλληνες Μακεδόνες: πώς θα είναι αυτοί Μακεδόνες, όταν “Μακεδόνες” στην Ελλάδα θα είναι κάποιοι άλλοι, που δεν είναι Έλληνες;»

Τέλος, σχετικά με το θέμα της μειονότητας, η επίσημη ελληνική θέση ήταν πως δεν υπάρχουν στην Ελλάδα καταγεγραμμένες εθνικές μειονότητες, με μοναδική εξαίρεση τη «θρησκευτική [μουσουλμανική] μειονότητα» στη Δυτική Θράκη, την οποία προβλέπει η Συνθήκη της Λωζάνης, και η οποία ορίζεται με κριτήριο θρησκευτικό, όχι εθνοτικό. Στην περίπτωση των Σλαβομακεδόνων δίγλωσσων, αναγνωρίζονται ως Έλληνες, όχι «Μακεδόνες». Για την ελληνική πλευρά, ο αυτοπροσδιορισμός των «Σκοπιανών» ως «Μακεδόνων» συνιστά απόπειρα σφετερισμού της ελληνικής ιστορίας και οικειοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

«Δύο είναι οι πηγές της έντασης αυτής : η μία είναι, κατά κάποιο τρόπο, η ανάγκη της ελληνικής ιδεολογίας να αρνηθεί την ύπαρξη μειονότητας

¹² Γ. Μπαμπινιώτης, Δεν αναγνωρίσαμε ποτέ «μακεδονική γλώσσα» 01.06.2018 <https://www.protagon.gr/apopseis/editorial/44341630705-4434163070> , Γ. Μπαμπινιώτης, Η γλώσσα τους; «Νοτιοσλαβική», όχι «Μακεδονική» 22.01.2019, <https://www.protagon.gr/apopseis/i-glwsa-tous-notioslaviki-oxi-makedoniki-44341766752>

¹³ συνέντευξη Ευάνθη Χατζηβασιλείου στον Αντρέα Ζαμπούκα, 21.01.2019 <https://www.liberal.gr/arthro/237211/apopsi/sunenteuxeis/euanthis-chatzibasileiou-lunoume-to-problima-tautotitas-sta-skopia-se-baros-ton-ellinon.html>

σε αυτά τα εδάφη. Δηλαδή, είναι υπαρκτή η μακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα. Μπορούμε, να μην την ονομάσουμε μακεδονική, να την ονομάσουμε σλαβομακεδονική, σλαβόφωνη, οτιδήποτε... Από τότε που δημιουργήθηκε η μακεδονική συνείδηση, από τα τέλη του 19^{ου}, εντείνεται αυτό το πράγμα με τους βαλκανικούς πολέμους και αργότερα, όταν σχηματίζεται, υπάρχει αντίδραση από την ελληνική πλευρά, το βλέπουμε αυτό το Μεσοπόλεμο, με τα μέτρα του Μεταξά για την απαγόρευση της γλώσσας, το βλέπουμε στον Εμφύλιο και αργότερα, με όλη τη μεθόδευση να κρυφτεί αυτή η μειονότητα, να μη γίνει αποδεκτή... το βλέπουμε και στη συμπεριφορά των μελών αυτής της μειονότητας, τα οποία από γενιά και γενιά, όλο και περισσότερο κρύβουν την ίδια τους την ταυτότητα. Αυτό δημιούργησε σταδιακά, όχι μόνο τα τελευταία είκοσι χρόνια, κάποια αντανάκλαστικά. Όταν, λοιπόν, η άλλη πλευρά βγήκε επιθετικά με το δικό της εθνικισμό, αυτό θεωρήθηκε ως μεγάλη απειλή. Και η άλλη πλευρά, είχε επιδείξει εξαρχής εθνικιστική στάση. Καταρχάς η ίδια η επιθυμία ανεξαρτητοποίησης έχει εθνικιστικό υπόβαθρο. Μέσα στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβίας είχαν ανάψει οι εθνικισμοί. Και ο μακεδονικός εθνικισμός κυρίως φτιάχτηκε σε αντιπαράθεση με τους διπλανούς εθνικισμούς, Κυρίως έναντι του αλβανικού, που έγιναν και συγκρούσεις, έναντι του βουλγαρικού που κι αυτός διεκδικούσε μέρος της ταυτότητας, και δευτερευόντως έναντι του ελληνικού... αλλά μέσα στην πορεία της ελληνικής υπερβολικής αντίδρασης ξαναδημιουργήθηκαν τα εθνικά αντανάκλαστικά, τροφοδοτήθηκαν και από τη μειονότητα στο εξωτερικό κυρίως, και από τον αριθμό των μειονοτικών από τους Σλαβόφωνους της Ελλάδας, που έχουν εγκατασταθεί στα Σκόπια κι άλλες πόλεις, αλλά και την Ομογένεια, ας πούμε...» (απόλυτα συμβιβαστικός)

«Καταρχάς διεκδικούν ένα όνομα, αλλά η Ελλάδα τους το αρνείται. Αυτό δεν είναι διεκδίκηση, διότι η Ελλάδα είναι αυτή που αμφισβητεί την ονομασία της Μακεδονίας ξαφνικά, ενώ την είχε αποδεχτεί, έστω σιωπηλά. Και η Ελλάδα ξαφνικά αρνείται την υπόσταση, έστω την ταυτότητά τους. Η ελληνική πλευρά γιατί αντιδρά έτσι; Διότι έχει μειονότητα σλαβομακεδονική μέσα στα όρια της επικράτειάς της. Αυτή η μειονότητα έχει καταπιεστεί, έχει συρρικνωθεί αριθμητικά, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι συγκεκριμένοι παράγοντες φαντάζονται διάφορα σενάρια όπου αυτή η μειονότητα για άλλο ρόλο αυτής της μειονότητας... Οι ίδιοι οι σλαβόφωνοι κάτοικοι δεν ομιλούν για την καταγωγή και την ταυτότητά τους γιατί απλά φοβούνται. Ή έχουν δημιουργήσει ένα αντανάκλαστικό ότι δε θέλω πλέον το παρελθόν μου, θέλω να ταυτιστώ με την Ελλάδα, για να έχω καλύτερη ζωή στην Ελλάδα. Και δε θέλω να ξέρω τίποτα πχ για τον πρώτο μου ξάδερφο που ζει στα Σκόπια και που είμαστε από την ίδια οικογένεια και έχουμε σλαβόφωνους παπούδες...» (απόλυτα συμβιβαστικός)

Μία ειδικότερη διάσταση στη συζήτηση για τη μειονότητα αφορά το ζήτημα του αλτρωτισμού, για τον οποίο κάποιοι εκφράζουν επιφυλάξεις, ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να “λυνθθούν” οι ελάχιστοι ομογενείς στην Ελλάδα.

«Σαν αναγνώστης, σε ένα γενικό επίπεδο, δε με νοιάζει...αλλά σαν Έλληνας, να μη με νοιάζει; Τι θα γίνει αν... ας πούμε αν αποφασίσουν να επιτεθούν;

- Να επιτεθούν ποιον;*
- Την Ελλάδα*
- [...]*
- Ξέρω, ακούγεται περίεργο τώρα... αλλά ξέρουμε τι γίνεται αύριο μεθαύριο;*
- Τι θα μπορούσε να γίνει αύριο μεθαύριο;*
- Ξέρω γω... Να πουν ότι θέλουμε τα εδάφη μας πίσω...Ίσως σήμερα δεν μπορούν... αύριο όμως;»*

Είναι κατανοητό, ότι ένα ενδεχόμενο αλυτρωτισμού προϋποθέτει την αλλαγή της ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή, συρρίκνωση της ισχύος της Ελλάδας και αντίστοιχη αύξηση της Βόρειας Μακεδονίας. Αλλά αν υπάρξουν τέτοιες συνθήκες και σχετική πρόθεση, η χώρα μπορεί να προχωρήσει σε ενέργειες αλυτρωτισμού, ανεξάρτητα από επιμέρους παράγοντες – ονομασία, καθεστώς των απόδημων κτλ. Προς το παρόν, η Συνθήκη των Πρεσπών προβλέπει με την τροπολογία XXXVI του αρθ 49 ότι «Επ’ αυτού, η Πολιτεία δεν αναμειγνύεται στα κυριαρχικά δικαιώματα άλλων κρατών και στις εσωτερικές τους υποθέσεις».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Το νεομακεδονικό ζήτημα : Από ζήτημα εξωτερικής πολιτικής σε «εθνικό θέμα» (1990 - 2018)

Από τις αρχές της εμφάνισής του, το 1990, το «νεομακεδονικό ζήτημα» παρουσιάστηκε ως εθνικό θέμα, που, σε αντιδιαστολή, με τον πιο ουδέτερο όρο «ζήτημα εξωτερικής πολιτικής» άφηνε περιθώρια σε μια υπόρρητη εκτίμηση απειλής του ελληνικού εθνικού κράτους, ιδίως της εδαφικής του ακεραιότητας και των κυριαρχικών του δικαιωμάτων [Πλειός, Φραγκονικολόπουλος : 2010 : 164], προκαλώντας αντίστοιχα ελληνικά ανακλαστικά. Ο όρος «εθνικά θέματα» δημιουργεί ένα αίσθημα ότι, ως «εθνικά» αφορούν ζήτημα «ζωής και θανάτου», «επιβίωσης» και «τιμής» και απαιτείται από τους δρώντες, επιφορτισμένους με την αρμοδιότητα επίλυσής τους, άκαμπτη στάση και μηδενική διάθεση ανοχής. [Ηρακλείδης, 2001 : 30]. Οι παρενέργειες αυτές αντιβαίνουν στη δυνατότητα επικράτησης των κρίσιμων προϋποθέσεων μιας διαπραγματευτικής στάσης, η επιτυχία της οποίας συναρτάται με τον ορθολογισμό και την ψυχραιμία, ως αναγκαία συστατικά μεγιστοποίησης κερδών και ελαχιστοποίησης ζημιών στην εξωτερική πολιτική. [Ηρακλείδης, 2001 : 30].

Επιπλέον, η περίπτωση ενημέρωσης για το «μακεδονικό» ενέχει μία ακόμα προβληματική διάσταση. Ενώ, για το μετριασμό (mitigation) του αρνητικού τόνου ιδεολογικής – εθνικιστικής προκατάληψης έχει προταθεί η εναλλαγή του χαρακτηρισμού ενός θέματος εξωτερικής πολιτικής ως «εθνικού» με άλλους χαρακτηρισμούς – κωδική ονομασία, [Πλειός, Φραγκονικολόπουλος, 2010 : 165], στην περίπτωση του «Μακεδονικού», η χρήση αυτών των εναλλακτικών, (πχ “Σκοπιανό”), ήταν δηλωτικά ενός συναισθήματος υποτίμησης έναντι του γειτονικού κράτους. Το γεγονός ότι η πΓΔΜ χαρακτηρίστηκε από τα ΜΜΕ ως κρατίδιο και οι κάτοικοι του κράτους ως «Σκοπιανοί» καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο τα ΜΜΕ όρισαν συμβολικά τον εθνικό «άλλο», ενεργοποιώντας ένα κλίμα ηθικού-εθνικού πανικού, δοθέντος ότι η πολιτική και η δημοσιότητα υφίστανται ως επί το πλείστον στο επίπεδο της συμπαράδηλωσης, παρά στο επίπεδο της καταδήλωσης - υπάρχουν δηλαδή με συμβολικό τρόπο. [Αρμενάκης κα, 1996 : 199]

Πέρα από τα ζητήματα του έθνους, της γλώσσας και της μειονότητας που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τη συζήτηση για το «μακεδονικό» στη νεώτερη φάση του εστιάστηκε πολύ σύντομα στο ονοματολογικό, τη διαμάχη για την

ονομασία, η οποία κωδικοποιεί ουσιαστικά μια ταυτοτική διαμάχη. Η ονομασία προσδίδει μία ταυτότητα, την οποία καθιστά διακριτή και ξεχωριστή από άλλες ταυτότητες. (Moscovici, 1985 : 372). Όπως έχει σχολιάσει και ο Billig, «ο κόσμος είναι πολύ μικρός για να χωρέσει δύο πατρίδες με το όνομα “Μακεδονία” ακόμα κι αν έχουν προσδιοριστεί τα σύνορα με σαφήνεια. Κάθε πατρίδα πρέπει να θεωρείται ιδιαίτερη και να είναι χωρισμένη από τις άλλες, τόσο κυριολεκτικά, όσο και μεταφορικά» [1995 : 75].

Στο πρώτο κεφάλαιο, θα δούμε τον τρόπο διαχείρισης του «νεομακεδονικού ζητήματος», τόσο σε πολιτικό όσο και σε ενημερωτικό επίπεδο, αποδίδοντας χαρακτήρα παραγόντων καθοριστικής σημασίας, στην προβολή του θέματος από τα ΜΜΕ και τη διαχείρισή του από τους πολιτικούς. Το έθνος πέρα από μία απλά «φανταστική κοινότητα» όπως την εννοούσε ο Anderson [1997], δομείται βάσει ενός θεσμικού πλαισίου που αφορά στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους και των μηχανισμών του. Πρόκειται τόσο για ιδεολογικούς μηχανισμούς (εκπαίδευση, ΜΜΕ) όσο και κατασταλτικούς (αστυνομία, στρατός), μέσα από τους οποίους επιτυγχάνει την ιδεολογική και πολιτισμική του κυριαρχία.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας των Αρμενάκη κ.α. [1996] η στάση του Τύπου και της τηλεόρασης, υπήρξε καθοριστική κατά την περίοδο 1991-1993, κυρίως λόγω της εθνοκεντρικής οπτικής του δημοσίου λόγου που εξέφρασαν τα ΜΜΕ. Για τον Κύρκο Δοξιάδη, τα νεοϊδρυθέντα τότε ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια λειτούργησαν με άξονα το «Σκοπιανό», και στόχο την εγκαθίδρυση της επικοινωνιακής τους ηγεμονίας. Ο φανατισμός που καλλιεργήθηκε και οδήγησε τον κόσμο στα συλλαλητήρια κρίθηκε ακίνδυνος, πεποίθησε που, υποκινούμενη από τους ίδιους επικοινωνιακούς μηχανισμούς, ισχύει ακόμα και σήμερα. [1995]. Τα ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια υπήρξαν από την ίδρυσή τους το βήμα από το οποίο εκφράστηκε δημόσια το ελληνικό μεγάλο κεφάλαιο – η «διαπλοκή» και η καλλιέργεια ενός «ακίνδυνου» εθνικισμού χρησίμευσε ως μια γενικότερη απόπειρα του μεγάλου ελληνικού κεφαλαίου να επιτύχει επί τέλους την περιπόθητη ιδεολογική του ηγεμονία. [Δοξιάδης, 2019]

Στη δεύτερη ενότητα θα εστιάσουμε στο ρόλο των πολιτών, του λαού στο νεομακεδονικό ζήτημα. Καταρχάς θα δούμε πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις της εκτελεστικής εξουσίας και των πολιτών στο ζήτημα της χάραξης της εξωτερικής πολιτικής. Ο πολιτικός μπορεί να παρασύρεται από το λαϊκό αίσθημα ή οφείλει να αποφασίσει ανεπηρέαστος με βάση το εθνικό συμφέρον; Έμφαση θα δοθεί στα

συλλαλητήρια για τη Μακεδονία και τον «ιστορικό» τους χαρακτήρα. Το πιο καίριο ερώτημα είναι, κατά τη γνώμη μας, το εάν τα συλλαλητήρια δημιουργήθηκαν από τις εξελίξεις ή τις δημιούργησαν – ουσιαστικά, η θέση και το ρόλο τους στον τρόπο που εξελίχθηκε η ροή του ζητήματος, στις βάσεις που τέθηκαν τουλάχιστον στα αρχικά στάδια του ζητήματος. Αυτό είναι το ερώτημα που θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου, εντάσσοντας τα συλλαλητήρια στο χρόνο, και εξετάζοντάς τα, βάσει όχι μόνο θεωριών συναισθήματος, αλλά και διαδοχής γεγονότων, ως διαδικασίας, με την πολυτέλεια της χρονικής απόστασης, κι ενώ έχουν στο μεταξύ μεσολαβήσει αποδείξεις, αυτοκριτικές και ομολογίες για τη χρήση δημαγωγικών μέσων από πλευράς των πολιτικών με σκοπό την επιρροή τους στην κοινή γνώμη. [Παναγιωτοπούλου : 1996 : 260].

2.1. Πολιτική ηγεσία και MME

Στη «νεομακεδονική» φάση του ζητήματος, οι πρώτοι κλυδωνισμοί σημειώθηκαν τον Ιούνιο του 1990, στο πλαίσιο της τότε Διάσκεψης για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ) στην Κοπεγχάγη, όπου η γιουγκοσλαβική πλευρά έθεσε επί τάπητος έναντι της Ελλάδας την αξίωση αναγνώρισης «μακεδονικής μειονότητας», και κατόπιν το Φεβρουάριο του 1991 στην ετήσια Έκθεση του State Department για τα ανθρώπινα δικαιώματα όπου αναφέρθηκε για πρώτη φορά σλαβομακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα, χωρίς γλωσσικά δικαιώματα.

Στις 17 Νοεμβρίου 1991 το Κοινοβούλιο του νεοσύστατου κράτους ψήφισε το Σύνταγμα της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας». Ήταν το φτωχότερο από όλα τα ανεξάρτητα κράτη που αναφύονταν με τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, με μεγάλη αλβανική μειονότητα και ανοιχτά ζητήματα με τους όμορους γείτονές του – τη Σερβία, λόγω θρησκευτικής διαμάχης με την απόσχιση του κράτους από το σερβικό Πατριαρχείο και την ίδρυση της αυτόνομης Μακεδονικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, (Κοπά : 1994), τη Βουλγαρία, λόγω της διαμάχης για τη «μακεδονική» γλώσσα και το «μακεδονικό» έθνος, που αρνούνταν να αναγνωρίσει η Σόφια, και την Αλβανία, λόγω της φιλοδοξίας της τελευταίας να προσαρτήσει τη «Δημοκρατία της Μακεδονίας» ώστε να ενώσει τον πληθυσμό της αλβανικής μειονότητας με το δικό της σε μια «Μεγάλη Αλβανία» (Glenny, 1996).

Με αφορμή την επιστολή του τότε Προέδρου της χώρας, Κίρο Γκλιγκόροφ στους Αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων για την αναγνώριση της χώρας του, το Υπουργικό Συμβούλιο έθεσε στις 4 Δεκεμβρίου τρεις όρους προς το νεοσύστατο

κράτος - την αλλαγή της ονομασίας του, τη διαβεβαίωση ότι δεν υπάρχει στην Ελλάδα μακεδονική μειονότητα καθώς και ότι δεν υπάρχουν εδαφικές διεκδικήσεις σε βάρος της Ελλάδας. Οι όροι αυτοί ήταν συμπτυκνωτικοί του πνεύματος της επίσημης γραμμής της Ελλάδας ¹⁴ :

«Το ζήτημα του ονόματος της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας δεν είναι απλώς μια διαφορά περί ιστορικών γεγονότων ή συμβόλων. Πρόκειται για τη συμπεριφορά ενός κράτους μέλους των Ηνωμένων Εθνών, της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, η οποία αντιστρατεύεται τις θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς έννομης τάξης, και πιο συγκεκριμένα τον σεβασμό της καλής γειτονίας, της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας. Υπό το πρίσμα αυτό, το ζήτημα του ονόματος είναι ένα πρόβλημα με περιφερειακή και διεθνή διάσταση, το οποίο συνίσταται στην προώθηση αλτρωτικών και εδαφικών βλέψεων εκ μέρους της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, με κύριο όχημα την πλαστογράφηση της ιστορίας και την οικειοποίηση της εθνικής, ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Το ζήτημα του ονόματος προέκυψε το 1991, όταν η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας αποσχίστηκε από την ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία και ανακήρυξε την ανεξαρτησία της υπό το όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Ιστορικά, ο όρος «Μακεδονία», ο οποίος, σημειωτέον, είναι ελληνική λέξη, αναφέρεται στο Βασίλειο και τον πολιτισμό των αρχαίων Μακεδόνων, που ανήκουν στο ελληνικό έθνος και αποτελούν αδιαμφισβήτητο κομμάτι της ελληνικής ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Γεωγραφικά, ο όρος αυτός αναφέρεται σε μια ευρύτερη περιοχή που εκτείνεται στο σημερινό έδαφος διαφόρων βαλκανικών χωρών, με το μεγαλύτερο τμήμα της να βρίσκεται στην Ελλάδα και άλλα μικρότερα τμήματά της στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Ο κύριος κορμός της ιστορικής Μακεδονίας κείται εντός των σημερινών ελληνικών συνόρων και καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα της ελληνικής επικράτειας που διαχρονικά ονομάζεται Μακεδονία, με σημερινό πληθυσμό περίπου 2,5 εκατομμύρια Έλληνες υπηκόους. Οι ρίζες του ζητήματος του ονόματος ανάγονται στην επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν ο Στρατάρχης Τίτο διαχώρισε από τη Σερβία την περιοχή που καλείτο μέχρι τότε Vardar Banovina (δηλαδή τη σημερινή Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας), χορηγώντας της καθεστώς ομόσπονδης συνιστώσας της τότε νέας ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας και μετονομάζοντάς την αρχικά σε «Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας» και, στη συνέχεια, σε «Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας». Παράλληλα, άρχισε να καλλιεργεί την ιδέα ενός χωριστού και διακριτού «μακεδονικού έθνους». Ο Στρατάρχης Τίτο είχε βεβαίως πολλούς λόγους να προβεί σε αυτές τις ενέργειες, με κυριότερο την πρόθεσή του να θεμελιώσει μελλοντικές εδαφικές διεκδικήσεις της Γιουγκοσλαβίας στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας και να εξασφαλίσει διέξοδο στο Αιγαίο. Οι βλέψεις του Στρατάρχη Τίτο στην ευρύτερη Μακεδονία είχαν επιβεβαιωθεί ήδη από

¹⁴ mfa.gr, <https://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm/>

το 1944, όταν ανήγγειλε δημόσια ότι στόχος του ήταν να επανενώσει «όλα τα τμήματα της Μακεδονίας που διασπάστηκαν το 1912 και 1913 από τους βαλκάνιους ιμπεριαλιστές».

Από τους τρεις όρους, ωστόσο, μόνο ο τελευταίος για την απουσία εδαφικών βλέψεων ανταποκρίνεται στο Διεθνές Δίκαιο και στη διεθνή πρακτική, καθώς οι άλλοι δύο όροι (η άρνηση του δικαιώματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και το θέμα μειονότητας σε διακυβερνητικό επίπεδο χωρίς τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων), είναι δικαιώματα που προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο, τον ΟΗΕ και τη ΔΑΣΕ. [Διβάνη, 1995]

Ήδη από τις 27 Αυγούστου 1991, ο τότε Έλληνας ΥΠΕΞ, Αντώνης Σαμαράς προκειμένου να αποτρέψει το ενδεχόμενο να αναγνωρίσουν οι ευρωπαϊκές χώρες το νεοσύστατο κράτος με τη συνταγματική του ονομασία, σε επιστολή του προς τους Ευρωπαίους ομολόγους του με τίτλο «Memorandum on Yugoslav Macedonia», επικαλούμενος ιστορικά επιχειρήματα προσπάθησε να αποδείξει ότι ο όρος «Μακεδονία» ήταν αμιγώς ελληνικής προέλευσης και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από άλλα κράτη¹⁵. Στην ίδια επιστολή, ο Έλληνας ΥΠΕΞ επισήμαινε ότι ενδεχόμενη ίδρυση «μακεδονικού» κράτους ενδέχεται να αναζωπυρώσει παλαιότερες διαφωνίες μεταξύ Σέρβων και Βουλγάρων για το μακεδονικό ζήτημα, διεμήνυε ότι η Σερβία και η Βουλγαρία δε θα δεχθούν την ύπαρξη του κράτους ανάμεσά τους, ούτε οι Έλληνες θα ανεχτούν τη χρήση του όρου «Μακεδονία» και πρόβλεπε τις μηδαμινές προοπτικές βιωσιμότητας του νέου κράτους. Επανέλαβε δε, τις θέσεις του και στις 4 Σεπτεμβρίου 1991, τέσσερις μέρες πριν τη διενέργεια δημοψηφίσματος για ανεξαρτησία στη Δημοκρατία της Μακεδονίας.¹⁶

Διαπιστώνοντας την αποφασιστικότητα του νεοσύστατου κράτους στην επιδίωξή του να διατηρήσει την ονομασία της «Μακεδονίας» και με διαφαινόμενο το αδιέξοδο και τον κίνδυνο απομόνωσής της, η Ελλάδα αποφάσισε να στραφεί επισήμως στην ΕΕ αξιώνοντας τη συμμετοχή της στην επίλυση του προβλήματος. Τα 11 μέλη της ΕΕ αποδέχτηκαν το δικαίωμα της Ελλάδας στη νόμιμη διεκδίκηση ενός εθνικού της συμφέροντος και ενεργοποίησαν την «κοινοτική αλληλεγγύη» που ουσιαστικά μεταφραζόταν σε μη αναγνώριση του νεοσύστατου κράτους με τη συνταγματική του ονομασία, αν και την αποδέχονταν στις διμερείς τους σχέσεις με τα

¹⁵ Non paper του τότε ΥΠΕΞ, Αντώνη Σαμαρά με τίτλο Memorandum on Yugoslav Macedonia, προς τους ομολόγους του της ΕΕ, 27.08.1991 – αναφέρεται σε : Ηρακλείδης : 2018 : 165

¹⁶ Σκουλαρίκης, Μεταστροφή της ελληνικής πολιτικής στο Μακεδονικό ζήτημα, 1990-1992, Εποχή, 04.02.2018

Σκόπια, ενώ, παράλληλα, συνέστησαν στις δύο πλευρές να επιδείξουν ένα πνεύμα συμβιβασμού και να διαπραγματευτούν με στόχο μια κοινά αποδεκτή λύση. Αξιωματούχοι μάλιστα της ΕΕ προθυμοποιήθηκαν να μεσολαβήσουν για την εξεύρεση προτάσεων και λύσεων που ανταποκρινόταν στις προϋποθέσεις και κόκκινες γραμμές και των δύο πλευρών και να τερματιστεί άμεσα η διμερής διένεξη.

Στην έκτακτη Υπουργική Σύνοδο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας που συγκλήθηκε στις Βρυξέλλες στις 16 Δεκεμβρίου 1991, με πρωτοβουλία της Γερμανίας, οι ΥΠΕΞ των κρατών μελών της ΕΚ καλούσαν με απόφασή τους κάθε δημοκρατία της πρώην Γιουγκοσλαβίας να δεσμευτεί, πριν την αναγνώρισή της, ότι θα υιοθετήσει συνταγματικές και πολιτικές εγγυήσεις, ότι δεν θα εγείρει εδαφικές διεκδικήσεις και δεν θα προβεί σε εχθρικές προπαγανδιστικές ενέργειες εναντίον μιας γειτονικής κοινοτικής χώρας, συμπεριλαμβανομένης και της χρήσης ονομασίας που υποδηλώνει εδαφικές διεκδικήσεις. (*«The EU and its member-states demand from one Yugoslav Republic to commit itself, prior to its recognition, to provide constitutional and political guarantees which will safeguard that it has no territorial claims against a neighbour and European member country and that it will not use hostile propaganda, including the use of a name that implies territorial claims»*¹⁷). Με αυτό τον τρόπο, εξουδετερωνόταν ένας πάγιος κίνδυνος για διατύπωση αλυτρωτικών αξιώσεων και θέτονταν οι βάσεις ενός δεσμευτικού πλαισίου για την αποτροπή κάθε διενέργειας εχθρικής προπαγάνδας, ουσιαστικά υποκίνησης μειονοτικού ζητήματος, που αφορούσε δυνητικά σε αίτημα επιστροφής Σλαβομακεδόνων που μετακινήθηκαν την περίοδο 1944-1949. (Κωφός, 2003 : 158).

Παράλληλα, ο ΠτΔ, Κωνσταντίνος Καραμανλής, με επιστολή του στους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων της ΕΕ στις 3 Ιανουαρίου 1992, τόνισε τη «θεμελιώδη σημασία» που απέδιδε στην ονομασία της νεοσύστατης δημοκρατίας επισημαίνοντας ότι «αυτή η δημοκρατία δεν έχει απολύτως κανένα δικαίωμα, ιστορικό ή εθνολογικό, να χρησιμοποιεί το όνομα Μακεδονία». (Ιωάννου, 1992: 101-2).

Στις 6 Ιανουαρίου 1992 το Κοινοβούλιο του νεοσύστατου κράτους προχώρησε σε δύο προσθήκες στο Σύνταγμά του. Σύμφωνα με την πρώτη, δε θα ήγειρε εδαφικές διεκδικήσεις εναντίον γειτονικών κρατών (άρθρο 3.δ) και οποιαδήποτε δυνητική αλλαγή συνόρων θα γινόταν στη βάση των διεθνών κανόνων.

¹⁷ ΕΠΣ Δελτίο Τύπου Ρ. 128/91, 16.12. 1991

Η δεύτερη πρόβλεπε ότι «η Δημοκρατία δεν θα παρέμβει στα κυρίαρχα δικαιώματα άλλων κρατών και στις εσωτερικές τους υποθέσεις»¹⁸. Έκτοτε, από τον Ιανουάριο του 1992, η ανησυχία για το όνομα και τα σύμβολα υπερίσχυσε έναντι του προβληματισμού για το ζήτημα της μειονότητας, το οποίο αποσιωπήθηκε (Σκουλαρίκη, 2007 : 70).

Το θέμα της ονομασίας και των συμβόλων είχε συνδεθεί με τον ΥΠΕΞ, Αντώνη Σαμαρά, ενώ ο Πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης θεωρούσε πιο σημαντικό ενδεχόμενο αίτημα περί ύπαρξης σλαβομακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, που θα μπορούσε δυνητικά να οδηγήσει σε μειονοτικό ζήτημα στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, (Σκυλακάκης, 1995: 3). Σύντομα, ωστόσο, από τις εξελίξεις, προκρίθηκε η γραμμή Σαμαρά και η Ελλάδα διοχέτευσε άπασες τις διπλωματικές της ενέργειες στο στόχο αλλαγής της συνταγματικής ονομασίας του βόρειου γείτονά της. Ακολουθώς, το όνομα Μακεντόνγια (Македонија), εξωνύμιο του ελληνικού εσωνυμίου «Μακεδονία», κατέλαβε στην ελληνική δημόσια σφαίρα θέση συμβόλου της συλλογικής μνήμης, συμπτυκνωτικού της ουσίας της ελληνικότητας της χώρας, με καταβολές στην αρχαιότητα, περιγραφικού του ένδοξου παρελθόντος της ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού. Ουσιαστικά, επρόκειτο για μια επιλογή υιοθέτησης μιας στάσης που εθελotuφλούσε στις διαφορετικές εκδοχές νοηματοδότησης της εθνογεωγραφικής υπόστασης του χώρου της Μακεδονίας και του εθνώνυμου Μακεδόνας. Η βαρύτητα που αποδόθηκε στο ονοματολογικό εντοπίζεται πρωτίστως σε τρία σημεία [Christopoulos, 2019] : Πρώτον, μία αίσθηση «απειλής» συναρτημένης με τη θεωρούμενη ως αυθαίρετη ιδιοποίηση ενός αμιγώς ελληνικού ονόματος από το όμορο κράτος. Δεύτερον, στο ταυτοτικό ζήτημα ή ερώτημα πολιτισμικής αβεβαιότητας «αν αυτοί είναι Μακεδόνες, τότε εμείς τι είμαστε;» που διατυπώνονταν από τους Έλληνες Μακεδόνες σε σχέση με τους Σλαβομακεδόνες, και τρίτον, στο φόβο ότι η ιδιοποίηση του ονόματος θα συμπαρέσυρε αξιωματικά και την ιδιοποίηση του σημανόμενου της Μακεδονίας, δηλαδή του ένδοξου παρελθόντος και της ιστορικής κληρονομιάς της Αρχαίας Μακεδονίας. Το αίτιο και αιτιατό αλληλοδιαπλέκονταν, η διατύπωση ανήσυχων και φοβικών δηλώσεων στη δημόσια σφαίρα πόλωνε το κλίμα και ενίσχυε την εθνική αδιαλλαξία.

¹⁸ 31 ILM: 1511 (1992)

Συμπληρωματικά, ως τέταρτος λόγος, ίσως ο πιο απαισιόδοξος, θα μπορούσε να αναφερθεί η καθολική άρνηση χρήσης μιας οποιασδήποτε σύνθετης ονομασίας, με γεωγραφικό ή άλλο προσδιορισμό που θα εμπεριείχε τον όρο «Μακεδονία», ως διαιρεμένης περιοχής, πιο ευάλωτης στην πιθανότητα αλυτρωτικών διαθέσεων.

«Ό,τι και να έβαζαν μπροστά... ας μη γελιόμαστε... πάντα θα υπάρχει ο κίνδυνος αλυτρωτισμού με αυτό το όνομα... δεν είναι θέμα εθνικισμού...αλλά δεν βρίσκω διαφορά ανάμεσα στο άνω ή βόρεια ή ... αν παραμείνει η Μακεδονία. Είναι μια λέξη που ξυπνάει το λαϊκό αίσθημα και στις δύο πλευρές... αν δε θέλουμε να ζούμε με το φόβο του αλυτρωτισμού... η μόνη ενδεδειγμένη λύση θα ήταν να αποκλειστεί πλήρως κάθε ονομασία με το Μακεδονία» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Είναι γεγονός ότι στις σχολικές αίθουσες οι αναρτημένοι γεωγραφικοί χάρτες απεικόνιζαν μία μεγάλη Μακεδονία, συμβατή με τον ιδρυτικό μύθο του μακεδονικού εθνικισμού, σύμφωνα με τον οποίο η Μακεδονία και το μακεδονικό έθνος λαός διαιρέθηκε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Η αντίληψη αυτή τροφοδότησε στις συνειδήσεις των πολιτών ένα αίσθημα «χαμένων πατρίδων» και ιστορικής αδικίας, χωρίς όμως αυτό να εξισώνεται με αλυτρωτισμό.

«Πρόβλημα υπάρχει ... και είναι σοβαρό. Δεν είμαι εθνικιστής, αλλά ενοχλούμαι όταν διαβάζω όλα αυτά που κάνουν σχολεία... διαμορφώνουν συνειδήσεις. Σε δυο τρεις γενιές, θα πηγαίνουν τα παιδιά τους στη Θεσσαλονίκη... στην Καβάλα... θα ταξιδεύουν μέχρι στις Σέρρες και θα νομίζουν ότι επισκέφτονται τα τσιφλίκια τους. Θα μας ζητούν να τους κάνουμε και αέρα». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Οι χάρτες υπάρχουν. Και τις έχουν στα σχολεία για να φτιάχνουν στρατιωτάκια. Είναι λάθος να μην το βλέπουν αφελείς. Σε λίγο κατά πως πάμε θα μας φτύνουν και θα νομίζουμε ότι βρέχει. Θέλετε να οργώσουμε όλα τα σχολεία της Ελλάδας; Ένα προς ένα... τα παίρνουμε όλα απ' άκρη σ' άκρη... από το χωριό... τις Φέρρες;... πώς το λένε εκείνο βόρεια... μέχρι την Κρήτη. Όλα ένα ένα. Και για κάθε χάρτη που θα βρίσκουμε να έχει το ίδιο χρώμα την Ελλάδα, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, και να τις λέει Ελλάδα, εγώ θα σας δίνω ένα χιλιάριο. Σύμφωνα; Από σας περιμένω να μου πείτε το πότε ξεκινάμε, εγώ έτοιμος είμαι. Δυο αλλαξιές πήρα και φύγαμε. Μερικοί άνθρωποι θέλετε καλά και σώνει... κάποιοι αισθάνονται υποχρεωμένοι να δείξουν ότι είναι Ευρωπαίοι. Κουλ. Ανώτεροι και καλά. Αφού δε βγαίνει...». (σκληροπυρηνικός)

Το ζήτημα που θα παρέμενε ανοιχτό για δεκαετίες το διευθετεί η Συμφωνία των Πρεσπών. Η Μεικτή Διεπιστημονική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων Ελλάδας – Βορείου Μακεδονίας που συγκροτήθηκε βάσει της Συμφωνίας, αποφάσισε το

Φεβρουάριο 2019 την αφαίρεση των αλτρωτικών και ανιστόρητων σημείων από την διδακτέα ύλη στα εκπαιδευτικά εγχειρίδια από την επόμενη σχολική χρονιά¹⁹.

«Μπορεί να με θεωρήσετε καχύποπτη, αλλά δεν το πιστεύω... τα λένε αυτά για να περιορίσουν τις αντιδράσεις, να δείξουν ότι κάτι γίνεται... Διαβάζω ότι και στα Σκόπια υπάρχει δυσανεμία... Θέλουν να... κάπως να νομιμοποιήσουν τη Συνθήκη των Πρεσπών... πιστεύω ότι θα ακούσουμε πολλά τέτοια...» (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

«Κάπου το διάβασα, το άκουσα ... δε θυμάμαι. Για να πω την αλήθεια μου, δεν το έδωσα σημασία. Στα Σκόπια όλα θα τα αλλάζουν... πινακίδες θα αλλάζουν, χάρτες, βιβλία, διαβατήρια... αυτά όλα θέλουν χρήματα... κατά τα άλλα είναι φτωχοί. Μας δουλεύουν; Οι αλλαγές δε γίνονται μόνο με θέληση και καλή καρδιά, θέλουν χρήμα. Κρατάω μικρό καλάθι... εδώ είμαστε, θα το δούμε» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Σε κάθε περίπτωση, η ΕΚ ανέθεσε στην Διαιτητική Επιτροπή της Συνέλευσης της Γιουγκοσλαβίας, γνωστή ως επιτροπή Badinter, στην οποία θα συμμετείχαν πρόεδροι Συνταγματικών Δικαστηρίων χωρών της ΕΚ (Γαλλίας, Γερμανίας, Ισπανίας, Βελγίου, Ιταλίας) να θέσει τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση των δημοκρατιών της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Στην «Επιτροπή Badinter» είχε αιτηθεί συμμετοχή και η Ελλάδα προβάλλοντας το επιχείρημα του προφανούς εννόμου συμφέροντος. Δοθέντος, ωστόσο, ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχε Συνταγματικό Δικαστήριο, ζητήθηκε από την Επιτροπή να συμμετέχει ο τότε Πρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας, Βασίλης Μποτόπουλος. Οι εργασίες της Επιτροπής Badinter ολοκληρώθηκαν σε σύντομο σχετικά διάστημα, χωρίς τελικά τη συμμετοχή ελληνικής αντιπροσωπείας, ώστε να προλάβουν τα Σκόπια την προθεσμία της 15ης Ιανουαρίου 1992 που είχε θέσει η ΕΟΚ ως διορία για την αναγνώριση των νέων δημοκρατιών. Η γνωμοδότηση της επιτροπής (11 Ιανουαρίου 1992) κατέστησε σαφές ότι *«The republic of Macedonia has disavowed any territorial claim, of any kind, in its explicit and binding declarations which are in accordance with the international law. The use of the term “Macedonia” therefore, does not imply any territorial claim against any other state»*. Το μήνυμα ήταν σαφές, ο όρος Μακεδονία δεν υποδηλώνει εδαφικές διεκδικήσεις, τουλάχιστον σε νομικό επίπεδο. Επιπλέον, η Βουλγαρία και η

¹⁹ Οι ελληνικοί όροι για τα σχολικά βιβλία μετά τη Συμφωνία των Πρεσπών: Ο Μάρκος Μπόλαρης μίλησε για τη συνάντηση των εμπειρογνομόνων που θα γίνει στη Δοϊράνη, 22.02.2019, Εφ “Μακεδονία” <https://www.makthes.gr/oi-ellinikoi-oroi-gia-ta-scholika-vivlia-meta-ti-symfonia-ton-prespon-200111>

Τουρκία αναγνώρισαν σε άμεσο χρόνο το νεοσύστατο κράτος με την ονομασία «Μακεδονία», στις 15 Ιανουαρίου και 5 Φεβρουαρίου αντίστοιχα. Η γνωμοδότηση της επιτροπής και το κύμα βαθειάς απογοήτευσης που ακολούθησε τη δημοσιοποίηση της γνωμοδότησης, επρόκειτο να εκδηλωθεί με τον πιο ηχηρό δυνατό τρόπο μέσω της διοργάνωσης συλλαλητηρίου, στις 14 Φεβρουαρίου 1992 στη Θεσσαλονίκη (Σιούσιουρας, 2010 : 57).

Στις 17 Ιανουαρίου 1992, ο ΥΠΕΞ Αντώνης Σαμαράς απέστειλε εκ νέου επιστολή στους ομολόγους του στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία, στην οποία υποστήριζε ότι η λέξη “Μακεδονία” θα έπρεπε να παραλείπεται από την ονομασία του νεοσύστατου κράτους. (Tziampiris, 2000 : 86)

Τρεις μέρες μετά το συλλαλητήριο της 14 Φεβρουαρίου, οι Υπουργοί Εξωτερικών της Δανίας και της Ολλανδίας άσκησαν πιέσεις στην την Ελλάδα για αναγνώριση της πΓΔΜ. Ο κίνδυνος του εμπορικού πολέμου, των κυρώσεων και της απομόνωσης της Ελλάδας μέσα στην ΕΕ ήταν πλέον ορατός. Αξιωματούχοι της ΕΕ αποφάσισαν να μεσολαβήσουν μέσω του Συμβουλίου των ΥΠΕΞ της ΕΕ, το οποίο ανέθεσε στον ΥΠΕΞ της Πορτογαλίας, ως προεδρεύουσας χώρας, Ζοάο Πινέιρο την αποστολή εξεύρεσης λύσης ώστε να ικανοποιηθούν οι ελληνικές θέσεις στο θέμα της ονομασίας και να προβλεφθεί η κατάργηση συμβόλων που παρέπεμπαν σε εδαφικές ή αλυτρωτικές διεκδικήσεις.

Την 1η Απριλίου του 1992, μέσα σε αυτό το κλίμα ο ΥΠΕΞ της Πορτογαλίας πρότεινε συμβιβασμό Αθήνας – Σκοπίων καταθέτοντας το φερώνυμο πακέτο (“πακέτο Πινέιρο”) που περιελάμβανε πρόταση για σύναψη συμφωνίας επιβεβαίωσης των υφιστάμενων συνόρων των δύο χωρών, ρήτρα ότι τα Σκόπια θα αποκηρύξουν επεκτατικές βλέψεις εναντίον της Ελλάδας και θα αποθαρρύνουν κάθε εχθρική δραστηριότητα ή προπαγάνδα, ενώ επίσης πρόσφερε εγγυήσεις για την εδαφική ακεραιότητα των δύο κρατών, το απαραβίαστο των συνόρων και το όνομα «Νέα Μακεδονία» «Νοβοματσεντόνια» ως συμβιβαστική λύση.

Στις 13 Απριλίου 1992 κι ενώ το πακέτο Πινέιρο είχε γίνει αποδεκτό από το γειτονικό κράτος, το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών (Μητσοτάκης, Παπανδρέου, Δαμανάκη, Παπαρήγα) υπό την προεδρία του Προέδρου Κωνσταντίνου Καραμανλή, διενεργούσε τη δεύτερη Σύσκεψή του. Με πρόταση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη εκδόθηκε κοινή ανακοίνωση, στην οποία συμμετείχαν οι παριστάμενοι αρχηγοί των κομμάτων, με εξαίρεση την Αλέκα Παπαρήγα (ΚΚΕ), σύμφωνα με την οποία επισημαίνονταν η προσήλωση της Ελλάδας στην άρνηση αποδοχής σύνθετου όρου

που θα περιελάμβανε το όνομα «Μακεδονία» ή παράγωγό του στην ονομασία του κράτους των Σκοπίων, η Ελλάδα θα αναγνώριζε το ανεξάρτητο κράτος των «Σκοπίων», μόνο εφόσον τηρούνταν οι τρεις όροι που είχε θέσει η ΕΚ, στις 16 Δεκεμβρίου 1991, ενώ τονιζόταν και η αποφυγή κάθε συμβιβασμού, ενισχύοντας τη ροπή της ελληνικής διπλωματίας ακόμα περισσότερο προς μαξιμαλιστικές, μη διαπραγματεύσιμες θέσεις. (Βαληνάκης, 1996 : 93)

Ερωτηθείς το 2017 για την πρότασή του, 25 χρόνια μετά την υποβολή της, ο Πινέιρο θα περιγράψει τις αντιδράσεις ως εξής ²⁰ :

«[...] Όμως, τότε δεν έβλεπα άλλη διέξοδο, πίστευα πραγματικά και το είχα πει ότι ήταν η καλύτερη επιλογή: το Νέα Μακεδονία και το πακέτο που το συνόδευε, για βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση για αυτή τη νέα, τότε, χώρα. Μία συνεργασία που θα βασιζόταν κυρίως στην Ελλάδα ως εταίρο. Αυτό ήταν θετικό για πολλούς λόγους. Κατ' αρχήν είναι γειτονική χώρα, μέλος της Ένωσης. Επιπλέον θα βοηθούσε στην οικοδόμηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης που τόσο αναγκαία ήταν τότε και, τέλος, θα ήταν και ένα είδος πηγής έμπνευσης για το μέλλον. Νομίζω ότι στα Σκόπια, παρά το ότι δεν τους ικανοποιούσε ως λύση, κατανοούσαν, δεδομένης και της προοπτικής που ανοιγόταν, πως ήταν κάτι που μπορούσαν να αποδεχθούν: να αλλάξουν όνομα για να μπορέσουν να έχουν καλή συνεργασία με την Ε.Ε. και τις γειτονικές τους χώρες [...]. Το όνομα δεν ήταν Μακεδονία, αλλά Νέα Μακεδονία, και ταυτόχρονα θα της έδινε νομίζω εξαιρετικά σημαντική θέση στην περιοχή. Τα δε Σκόπια δεν ήταν σε θέση να απορρίψουν τη βοήθεια που προσέφερε η Ένωση. Θυμάμαι τον Σκοπιανό υπουργό (Εξωτερικών). Τον πίεσα πολύ, του είπα «κοίτα, είναι η ευκαιρία για τη χώρα σου να αναπτυχθεί, να γίνει μια ανεπτυγμένη δημοκρατική χώρα με καλές σχέσεις με τους γείτονές της». Είχε δάκρυα στα μάτια όταν μου είπε «εντάξει, μπορώ να το δεχθώ».

Στη Σύνοδο της Λισαβόνας στις 27 Ιουνίου του 1992 έχοντας άρει το βέτο για τη χρηματοδότηση της Τουρκίας με κοινοτικούς πόρους, η Ελλάδα εξασφάλισε σε αντάλλαγμα, μια ευνοϊκή απόφαση, διατυπωμένη ως εξής : *«The European council expresses its readiness to recognize the former Yugoslav Republic, within its existing borders and under a name which does not include the term “Macedonia”»*. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσιζε ουσιαστικά να αναγνωρίσει τα Σκόπια με μια ονομασία χωρίς τον όρο «Μακεδονία». Ήταν η πρώτη φορά που μια απόφαση ήταν ξεκάθαρα υπέρ της ελληνικής πλευράς. Το Κοινοβούλιο της χώρας ψήφισε διακήρυξη που απέρριπτε ως απαράδεκτη την απόφαση της Λισαβόνας. Στις αρχές

²⁰ Συνέντευξη Πινέιρο στον Κωνσταντίνο Καλλέργη, Καθημερινή 23.12.2017, <http://www.kathimerini.gr/308449/article/epikairothta/politikh/nea-makedonia-opws-leme-nea-yorkh>

Ιουλίου παρενέβη και ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Τζορτζ Μπους ζητώντας την αναίρεση της απόφασης²¹. Ενθαρρυσμένος ο πρόεδρος Γκλιγκόροφ, δοθείσας της πρακτικής αδιαλλαξίας της ελληνικής πλευράς, και με ορατή την αδυναμία εξεύρεσης λύσης σε επίπεδο ΕΚ, αποτάθηκε στον ΟΗΕ, ζητώντας από τον Γενικό Γραμματέα με επιστολή του στις 30 Ιουλίου 1992 άμεση ένταξη της χώρας του με το όνομα «Δημοκρατίας της Μακεδονίας». Την περίοδο του πρώτου σοκ, θα αντικαταστήσει στις 6 Αυγούστου η ανακούφιση της αναγνώρισης από τη Ρωσία του νεοσύστατου κράτους με το όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας».

Στις 11 Αυγούστου του 1992 η Βουλή των Σκοπίων αποφάσισε να υιοθετήσει το Αστέρι της Βεργίνας ως εθνόσημο και σημαία της χώρας, κίνηση που ο Κωφός απέδωσε σε πιέσεις των «Μακεδόνων» του εξωτερικού. Ο ίδιος θα πει σχετικά²² :

«Οι Μακεδονιστές Σλαβομακεδόνες του εξωτερικού είχαν αρχίσει από το 1988, κυρίως στην Αυστραλία, να χρησιμοποιούν τον Ήλιο της Βεργίνας, σε κόκκινο φόντο, ως σημαία των “Μακεδόνων” του εξωτερικού. Ήταν ένα στοιχείο το οποίο τους εξέφραζε εκείνη την εποχή, διότι η θεωρία για την εθνογένεση του «μακεδονικού» έθνους, στο εξωτερικό, ήταν διαφορετική από αυτή την οποία πρέσβευαν εκείνη την εποχή στα Σκόπια ή στο Βελιγράδι. Οι του εξωτερικού, επειδή πολλοί από αυτούς προέρχονταν από την ελληνική Μακεδονία, ήθελαν να διατηρήσουν μια ταύτιση με τον Φίλιππο και τον Μέγα Αλέξανδρο. Η ουσία είναι ότι θεωρούσαν συστατικό στοιχείο εθνικής αναφοράς και τους αρχαίους Μακεδόνες. Για αυτό και είχαν υιοθετήσει αυτό το σύμβολο. Θυμάμαι πολύ καλά ένα πρωτοσέλιδο οκτάστηλο άρθρο, σε μια σλαβομακεδονική εφημερίδα της Αυστραλίας, το 1984, που έκανε έκκληση στους «Μακεδόνες», σε εισαγωγικά, λέγοντας: «Ξυπνήστε, οι Έλληνες πάνε να μας κλέψουν την ιστορία και τα σύμβολά μας». Και αναφέρονταν στο γεγονός ότι εκείνη την εποχή, ο Ήλιος της Βεργίνας ήταν σε μεγάλη διάδοση μεταξύ των Ελλήνων και όχι μόνο των Μακεδόνων, ως ένα στοιχείο προβολής της ταυτότητας των αρχαίων Μακεδόνων. Όταν λοιπόν ετέθη θέμα υιοθέτησης ενός συμβόλου, υιοθετήθηκε ένα σύμβολο, το οποίο δεν έλεγε τίποτα στους κατοίκους των Σκοπίων, που δεν είχαν μεγαλώσει με αυτό».

Η Ελλάδα σε αντίποινα αποφάσισε να αυξήσει την ένταση των πιέσεων καταλήγοντας στην επιλογή του οικονομικού εκβιασμού με εμπάργκο πετρελαίου ανακοινώνοντας στις 21 Αυγούστου 1992 ότι δε θα επέτρεπε τη διέλευση προϊόντων πετρελαίου από τα βόρεια σύνορά της (Tziampiris, 2000 : 144-145). Ευελπιστούσε, με αυτή την απόφαση, ότι λόγω της ασθμαίνουσας οικονομίας της, η γειτονική χώρα

²¹ Μακεδονική Διαμάχη : Η Περιπέτεια ενός Ονόματος, 21.01.2018, <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/makedoniki-diamaxi-i-peripeteia-enos-onomatos>

²² Συνέντευξη Ευάγγελου Κωφού στον Γιάννη Μαυρή, <http://www.mavris.gr/5201/anatomy-of-the-macedonian-question/>

θα αναδιπλωνόταν σε πιο συμβιβαστικές θέσεις. Το εμπάργκο αν και περιορισμένης χρονικής διάρκειας, ήταν αρκετό για να προκαλέσει σημαντικές συνέπειες στην εγχώρια οικονομία (Γκλιγκόρφ, 2000 : 275) ενώ συνέβαλε στην αύξηση του λαθρεμπορίου ανάμεσα στις δύο χώρες. (Τζιαμπήρης, 2003 : 68).

Λίγους μήνες αργότερα ο Βρετανός απεσταλμένος της Προεδρίας της ΕΕ, Ρόμπιν Ο' Νηλ υποβάλλει ένα νέο πακέτο, επισημαίνοντας την ανάγκη ταχείας αποδοχής του ώστε να αποτραπεί αποσταθεροποίηση της πΓΔΜ, λόγω της ήδη μακροχρόνιας εκκρεμότητας αναγνώρισής της. Ειδικότερα, με το πακέτο ο' Νηλ προτείνονταν η ονομασία «Δημοκρατία της Μακεδονίας – Σκόπια», η υπογραφή διμερούς Συνθήκης Ελλάδας – πΓΔΜ για το απαραβίαστο των συνόρων και την ανάπτυξη σχέσεων καλής γειτονίας και η τροποποίηση του άρθρου 49 του Συντάγματος των Σκοπίων [Σιούσιουρας, 2010 : 67].

Την ονομασία του πακέτου Ο' Νηλ φαινόταν να αποδέχεται ο Κίρο Γκλιγκόρφ, μετά από σχετικές πιέσεις που δέχτηκε από τον Βρετανό διαμεσολαβητή, ενώ η πρόταση του Ο' Νηλ δεν προσέκρουσε ούτε σε αντιρρήσεις της αλβανικής μειονότητας του νεοσύστατου κράτους²³.

Το κλίμα έδειξε να αντιστρέφεται σε επίπεδο ΕΚ με την απόφαση των ευρωπαίων ηγετών κατά τη Σύνοδο Κορυφής του Εδιμβούργου στις 12 Δεκεμβρίου 1992 να αποδεσμευτούν από τους κανόνες της κοινοτικής αλληλεγγύης στο μακεδονικό ζήτημα και να χορηγήσουν κοινοτική βοήθεια στα Σκόπια [Ηρακλείδης, 2018 : 186], η οποία σηματοδοτούσε την απώλεια θεσμικής υποστήριξης που έχαιρε μέχρι τότε η Αθήνα από τους εταίρους. Τον Ιανουάριο του 1993 η Βρετανία, η Γαλλία και η Ισπανία πρότειναν ένα σχέδιο σύμφωνα με το οποίο η «Δημοκρατία της Μακεδονίας» θα γίνονταν δεκτή στον ΟΗΕ με το προσωρινό όνομα πΓΔΜ (fYROM). Το Συμβούλιο Ασφαλείας ενέκρινε τελικά με ψήφισμά του στις 7 Απριλίου του 1993 (817/1993) τη νεοσύστατη δημοκρατία, με την ονομασία πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (πΓΔΜ) ως προσωρινή, αλλά χωρίς δικαίωμα ανάρτησης συμβόλου κυριαρχίας (σημαίας), έως ότου υπάρξει αμοιβαία αποδεκτή συμφωνία με την Ελλάδα για το ζήτημα της ονομασίας. Με αυτό τον τρόπο, το θέμα έφευγε διπλωματικά από το ευρωπαϊκό περιβάλλον και μεταφέρονταν σε επίπεδο Ηνωμένων Εθνών. Σε δημοσκόπηση του Απριλίου 1993, η συντριπτική πλειοψηφία της κοινής γνώμης εξέφραζε για την εξέλιξη σε ποσοστό 94%

²³ Αριστοτέλης Τζιαμπήρης, ΕΕ και Μακεδονικό Ζήτημα, Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, <http://www.imma.edu.gr/imma/history/19.html>

συναισθήματά όπως «αίσθηση προδοσίας», «ήττα», «αίσχος», «αγανάκτηση», «στεναχώρια», «οργή», «απογοήτευση» κτλ²⁴

Στο μεταξύ, το Μάρτιο του 1993 ο Κων/νος Μητσοτάκης, που είχε υποστηρίξει την ανάγκη σύνθετης ονομασίας, προσκόμισε στο ελληνικό Κοινοβούλιο εγκύκλιο του ΥΠΕΞ του 1983, στην οποία επισημαίνονταν ότι η Ελλάδα δε θα ενοχλούνταν αν οι κάτοικοι της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας αποκαλούνται Σλαβομακεδόνες ή Μακεδονοσλάβοι²⁵.

Στη ροή της προσπάθειας για εξεύρεση λύσης στο θέμα της Μακεδονίας, στο πλαίσιο πλέον των Ηνωμένων Εθνών, ανατέθηκε σε δύο πολύ γνωστούς τότε ΥΠΕΞ, τον Αμερικανό Cyrus Vance και το Βρετανό David Owen, ο ρόλος της διαμεσολάβησης ανάμεσα στις δύο χώρες, πρωτοβουλία που είχε την αμέριστη συμπαράσταση των ΗΠΑ του Bill Clinton (Ηρακλείδης, 2018 : 186). Οι δύο διαμεσολαβητές υπέβαλλαν τελικά στις δύο πλευρές ένα προσχέδιο συνθήκης, από έξι κεφάλαια, όπου το πρώτο αναφέρονταν στις φιλικές σχέσεις και τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Σχετικά με το ονοματολογικό, πρότειναν την ονομασία «Νέα Μακεδονία» (“Nova Macedonija”), η οποία ναι μεν φαινόταν παρόμοια πρόταση με αυτή του Πινέϊρο, αλλά ταυτόχρονα διέφερε, ως προς το ότι η ονομασία προτεινόταν στη σλαβική γλώσσα, ώστε να αποφευχθεί κάθε σύγχυση και να καταστεί σαφής η μη σχέση της πΓΔΜ με την αρχαία Μακεδονία. Η νέα πρόταση, επίσης, στην πΓΔΜ την υποχρέωνε σε αποχή από τη χρήση συμβόλων (ήλιο της Βεργίνας), ονομάτων, σημαιών και αγαλμάτων τα οποία αποτελούσαν μέρος της ιστορίας ή του πολιτισμού άλλης χώρας. Παραλείπονταν, ωστόσο, οποιαδήποτε πρόβλεψη για τη μακεδονική εθνότητα και γλώσσα. Όπως είπε ο Σκυλακάκης²⁶ :

«[Και] νομίζω με σοφία δεν προέβλεπε τίποτα, γιατί η ελληνική πλευρά δεν μπορούσε και δεν έπρεπε να αναγνωρίσει μακεδονική εθνότητα και γλώσσα, γιατί ακριβώς εκεί βρισκόταν όλη η καρδιά του πραγματικού αλτρωτισμού. Όχι του μετέπειτα, με τις χλαμύδες του Γκρούεφσκι, αλλά ο πραγματικός αλτρωτισμός, ο αλτρωτισμός του Τλιντεν για να συνεννοούμαστε... που λέει ότι η Μακεδονία ανήκει στους Μακεδόνες και οι Μακεδόνες είναι κατά βάση Σλάβοι».

²⁴ Μαριάννα Σκυλακάκη, Μακεδονικό & Δημοσκοπήσεις: Η Ιστορία Επαναλαμβάνεται;, 30.01.2018, <https://a8inea.com/makedoniko/>

²⁵ Ε.Π.Β., ΡΒ-27 Μαρτίου 1993, σελ. 5234- 5235.

²⁶ Συνέντευξη του Θεόδωρου Σκυλακάκη στον Μανώλη Καψή, Capital, 19.07.2018, <http://www.capital.gr/sunenteuxi/3305514/o-konstantinos-mitsotakis-kai-to-skopiano-ti-eixe-sumfonisei-o-tote-prothupourgos>

Ο τότε ΥΠΕΞ, Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, προτίθετο να κάμψει την ένταση αδιαλλαξίας της Ελλάδας στο θέμα του ονόματος, την ίδια στιγμή που ο προκάτοχός του Αντώνης Σαμαράς προειδοποιούσε ότι θα ρίξει την κυβέρνηση στην περίπτωση που ο Πρωθυπουργός έδινε τη συγκατάθεσή της σε πρόταση ονομασίας με τη λέξη «Μακεδονία», γεγονός που οδήγησε τον Μητσοτάκη, δέσμιος της απειλής Σαμαρά, λόγω της οριακής πλειοψηφίας της κυβέρνησής του, στην απόφαση να παραβλέψει τις συστάσεις του Παπακωνσταντίνου και να απορρίψει το όνομα “Nova Macedonija”. Δύο μέρες αργότερα, η πρόταση θα απορριφθεί και από τον Γκλιγκόροφ λόγω του πολιτικού κόστους, αλλά και τις νέες τροποποιήσεις που απαιτούνταν να γίνουν στο Σύνταγμα.

Στις 13 Οκτωβρίου του 1993 διενεργήθηκαν εκλογές, με προεκλογικό κλίμα υπέρ του ΠΑΣΟΚ και του Ανδρέα Παπανδρέου, που εκμεταλλευόμενος το κύμα του εθνικιστικού λαϊκισμού, πλειοδοτούσε σε αδιαλλαξία και κήρυξε μονομερές εμπάργκο στην ΠΓΔΜ, ως αντίποινα στην επιλογή του ονόματος και της σημαίας της με απεικόνιση του δεκαεξάκτινου Ήλιου της Βεργίνας. Διέκοψε, επίσης, κάθε συνομιλία για το όνομα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, ενώ με τη συναίνεση ΝΔ και ΠΟΛΑΝ, προέβη στην απόφαση για το κλείσιμο του ελληνικού Γενικού Προξενείου στα Σκόπια - απόφαση στην οποία είχαν αντιδράσει ΚΚΕ και Συνασπισμός. Η επιλογή της Αθήνας να καταφύγει στην απόφαση του εμπάργκο, ως σωφρονιστικό οικονομικό μέτρο, είχε ως αποτέλεσμα να συσπειρώσει εναντίον της τη διεθνή κοινότητα, μετατρέποντας ένα θέμα «ταυτότητας» και «πολιτισμικών συμβόλων» σε πρόβλημα παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενός ολόκληρου λαού. Πολλές ήταν οι χώρες που εξέφρασαν την ανησυχία τους γι' αυτήν την κίνηση, ανάμεσά τους οι ΗΠΑ, η Βρετανία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Δανία, το Βέλγιο, η Τουρκία και η Βουλγαρία. Η Τουρκία μάλιστα (μαζί της και η Αλβανία) προσέφερε τα λιμάνια της για τη διακίνηση των προϊόντων της ΠΓΔΜ. (Κωφός, 2003 : 167)

«Δύο ήταν οι κυριότεροι παράγοντες που οδήγησαν σε αδιέξοδο την εξωτερική πολιτική της χώρας την περίοδο 1991-1993. Ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Αντώνης Σαμαράς, του οποίου η πολιτική φιλοδοξία τον οδήγησε στην εκμετάλλευση του λαϊκού αισθήματος προς ίδιον όφελος. Ο Joao de Pineiro είχε δηλώσει πως ο ίδιος ο Σαμαράς είχε απορρίψει την πρόταση του. Σε συνέντευξή του ο Μητσοτάκης είχε δηλώσει (στον Οικονομικό Ταχυδρόμο 19 Αυγούστου 1993) ότι “παρόλο που διαφώνησα με τον Σαμαρά (όσον αφορά στο πακέτο Πινέιρο), ήταν τέτοια η ψυχολογία του ελληνικού λαού που δεν μπορούσα να την αγνοήσω”. Ωστόσο δεν ήταν μόνο ο Σαμαράς που καπηλεύτηκε το λαϊκό αίσθημα. Η πλειοψηφία των μέσων ενημέρωσης και η εκκλησία έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Έλειψαν οι

ψύχραιμες φωνές και η ενδελεχής ενημέρωση για το τι ακριβώς σημαίνει η αναγνώριση του γειτονικού κράτους. Βλέπετε ο εθνικισμός και η πόλωση είναι στοιχεία που αυξάνουν το ενδιαφέρον και τις πωλήσεις, ή την επιρροή. Η κοινή γνώμη δεν συγκινείται με ήρεμη και βαθυστόχαστη ανάλυση των δεδομένων, αλλά αντιθέτως με τυμπανοκρουσίες, υπερβολές, φόβο και ανασφάλεια»²⁷.

Αυτή η αδιάλλακτη και ανυποχώρητη στάση δαιμονοποίησης, υποτίμησης και απόρριψης, που αλληλομεταγγίζονταν εσωτερικά μεταξύ πολιτικής ηγεσίας και λαού, και φαινόταν να δημιουργεί ένα αίσθημα ασφάλειας και δικαίωσης, γινόταν αντιληπτή από τις άλλες χώρες ως απαίτηση της Ελλάδας, ως ισχυρού βαλκανικού κράτους να παρέμβει στη διαμόρφωση ταυτότητας του γειτονικού αδύναμου, αποφασισμένου με τα δύο εμπάργκο να το εκβιάσει, γονατίζοντάς το οικονομικά.

Παραθέτουμε, ως πιο αντιπροσωπευτική την απάντηση ερωτώμενου, με εμπειρία συμμετοχής σε διεθνή φόρα :

«Δεν κάναμε από πριν “Συμφωνίες κυρίων”... εγώ θεωρώ ότι αυτό είναι από τα βασικά σφάλματα. Όλα αυτά τα χρόνια, τα Σκόπια εμφανιζόταν ως μια μικρή, αδύναμη χώρα, όπου μια κυρίαρχη χώρα στα Βαλκάνια της επιβάλλεται, δεν της δίνει δικαιώματα, δεν την αφήνει να αυτοπροσδιοριστεί... υπάρχει μια χώρα, ως κυρίαρχη, που της επιβάλλεται. Επιβάλλει ό,τι θέλει εκείνη. Εμφανίστηκε κάπως που στην ουσία δεν ήταν αυτό, έτσι; Είχαμε μια πολύ άσχημη εικόνα, και αυτό ήταν εις βάρος μας. Μάλιστα είχε τύχει μια φορά στο αεροδρόμιο της Θεσσαλονίκης... είχα συναντήσει διαπραγματευτές. Από τη δική μας πλευρά. Κάπου το 2008-2009. Και τους ρώτησα. Λέω, τι γίνεται; Τους λυπούνται, μου απαντούν. Τους θεωρούν καημένους, ότι εμείς έχουμε το πάνω χέρι και τους κάνουμε ό,τι θέλουμε. Τους βλέπουν καημένους και προσπαθούν να τους βρουν μια λύση. Τους λυπούνται πολύ και δεν μπορούμε να περάσουμε πράγματα. Είχαν δημιουργήσει ένα τέτοιο συναίσθημα στους άλλους. Ότι είμαστε μια πολύ μικρή χώρα που βαλλόμαστε, που δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα, δεν έχουμε το δικαίωμα για τη γλώσσα, για το έθνος, για το... δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι. Και βέβαια τότε ήταν και περίοδος με τον Γκρούεφσκι που είχαν περάσει στην επίθεση. Τα δούλευαν ταυτόχρονα αυτά. Εγώ πιστεύω ότι δούλεψαν αρκετά το παιχνίδι της προπαγάνδας. Σε όλα τα επίπεδα...».
(ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Μετά από μια τετραετία παρατεταμένων εντάσεων, από τα μέσα του 1995 άρχισε να διαφαίνεται η προοπτική επίτευξης μιας συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ, προϊόν εντατικών διεργασιών και πιέσεων των Ηνωμένων Πολιτειών (Τζιαμπήρης, 2003) που θα κατέληγε στην υπογραφή της Ενδιάμεσης Συμφωνίας στις 13

²⁷ Παύλος Σιλβιστόπουλος, Τα λάθη της κυβέρνησης Μητσοτάκη επί του Μακεδονικού Ζητήματος το 1991-1993, Μεταρρύθμιση, 09.02.2018, <http://metarithmisi.liberal.gr/post/σχολια-διαλογος/παύλος-σιλβιστόπουλος-τα-λάθη-της-κυβ/>

Σεπτεμβρίου 1995 από τους Υπουργούς Εξωτερικών Παπούλια και Τσερβενκόφσκι. Παρά το γεγονός ότι η Συμφωνία επέλυσε προσωρινά το πρόβλημα του εμπάργκο, εξασφάλισε προσωρινό πάγωμα της έντασης στις επί τετραετία τεταμένες σχέσεις Αθηνών – Σκοπίων και εισήγαγε ένα πλαίσιο εξομάλυνσης των σχέσεων των δύο χωρών δεν κατάφερε να τερματίσει τη διαφωνία για την ονομασία, καθώς το θέμα του ονόματος παραπέμπονταν σε μελλοντική διαπραγμάτευση. Η Ελλάδα αναγνώρισε τα Σκόπια με το όνομα πΓΔΜ και η τελευταία εγκατέλειψε τον ήλιο της Βεργίνας ως εθνικό σύμβολο. Τα υπάρχοντα σύνορα θα έπρεπε να παραμείνουν τα ίδια, με τις δυο χώρες να δεσμεύονται πως θα τα σεβαστούν.

«Τη θυμάμαι την περίοδο αυτή... θυμάμαι είχα θυμώσει πολύ... τη θυμάμαι λόγω θυμού... σαν να πηγαίναμε καρφωτοί στα βράχια... για μένα ήταν η αρχή του τέλους... τότε είπα τέλος... τους υποσχεθήκαμε ότι θα σταματήσουμε τα εμπάργκο και δε λάβαμε τίποτα... το θέμα ήταν να κερδίσουμε εμείς, όχι να μη χάσουν οι Σκοπιανοί. Εμείς τι κερδίσαμε; Ό,τι είχαμε πριν είχαμε και μετά. Και ό,τι ζητούσαμε δεν το αποκτήσαμε. Τραγικές καταστάσεις ... χώρια που μετά μια μια χώρα άρχισε να τους αναγνωρίζει ως “Μακεδονία”... Αυτοί λοιπόν τι λόγους είχαν πλέον να υποχωρήσουν; Για χρόνια ήθελα πραγματικά κάποια στιγμή να ρωτήσω έναν πολιτικό, με ποιο σκεπτικό το έκαναν αυτά; Αλλά φύγαν όλοι» (Ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Την Ενδιάμεση Συμφωνία τη βλέπω ως σκοπιμότητα... περίμεναν να ωριμάσουν κάποιες καταστάσεις από πολιτισμικής άποψης, από οικονομικής, εμπορικής άποψης. Παρόλα αυτά στο μυαλό τους ήταν αμετάβλητοι, για αυτό και τους θαυμάζω, την εξωτερική πολιτική των Σκοπιανών. Ήταν αμετάβλητοι, σταθεροί, ναι, η πολιτική τους είχε στοιχεία αδιαλλαξίας και γι’ αυτό πέτυχε. Και γενικά ένα στοιχείο που δεν το έχει η δική μας πολιτική και η διπλωματία εν γένει. Ήταν εξωστρεφής! Ήταν πολύ εξωστρεφής! Επιθετική! Επιθετική παύλα εξωστρεφής, επιθετική με την έννοια της όσο γίνεται μεγαλύτερης διασποράς των δικαίων εντός και εκτός εισαγωγικών των Σκοπίων, στην Υφήλιο, ανά την Υφήλιο, κι εδώ θα τους βγάλω το καπέλο». (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

Σύμφωνα με μία άλλη λιγότερο φορτισμένη ανάγνωση, η Ενδιάμεση Συμφωνία σήμανε την ελληνική στροφή σε μία πιο ρεαλιστική αντιμετώπιση απέναντι στην πΓΔΜ, βασισμένη στην προάσπιση του εθνικού συμφέροντος με όρους ισχύος και οικονομικής διπλωματίας (Τζιαμπίρης, 2003), ενώ ανήγαγε σε βασική της προτεραιότητα την διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας του γειτονικού κράτους σε κράτος ανάχωμα απέναντι στους βαλκανικούς επεκτατισμούς (Glenny, 1996). Στον οικονομικό τομέα η Ενδιάμεση Συμφωνία λειτούργησε ως απαρχή μιας περιόδου έντονης συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών, οικονομικής βοήθειας από

την Ελλάδα, ελληνικών επενδύσεων και εξαγωγών επιχειρήσεων στην πΓΔΜ καθώς και έντονης εμπορικής δραστηριότητας (Νίκας, 2003 : 113-154). Αυτή η διακρατική όσμωση έθεσε το πλαίσιο άμβλυνσης των εθνικιστικών εξάρσεων εκατέρωθεν (Κοντονής, 2003 : 69-109) και οικοδόμησης μιας πιο εποικοδομητικής επικοινωνίας αυξάνοντας το κόστος αποκλίνουσας συμπεριφοράς στις διμερείς σχέσεις. Σε πολιτικό επίπεδο, η Ελλάδα άνοιξε την επικοινωνία της σε νέους συνομιλητές, όπως πολιτικές δυνάμεις (VMRO-DPMNE) και εθνοτικές (Αλβανοί της πΓΔΜ), που μέχρι τότε απέκλειε ως εθνικιστικές, με διττό αποτέλεσμα: διευρύνοντας αφενός το φάσμα των διαύλων επαφών μέσω άμεσης επικοινωνίας με περισσότερες δυνάμεις είχε τη δυνατότητα να τους γνωστοποιήσει εξίσου άμεσα τις ελληνικές θέσεις, αλλά και αντιστρόφως, να διασφαλίσει την άμεση πρόσβαση στην ενημέρωση σχετικά με γεγονότα που συνέβαιναν στη γειτονική χώρα, όπως η άνοδος του VMRO-DPMNE στην εξουσία, ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο, η εθνοτική σύγκρουση Σλαβομακεδόνων – Αλβανών το 2001 (Κοντονής, 2003 : 73-74).

Η διεθνотική κρίση του 2001 ανέτρεψε την εντύπωση της Δύσης για την πΓΔΜ ως μοναδική εστία σταθερότητας στα Δυτικά Βαλκάνια και σεβασμού δικαιωμάτων των μειονοτήτων, την ίδια στιγμή που η Ελλάδα έδινε πλέον την εικόνα διεθνώς ως παράγοντα σταθερότητας στην περιοχή. (Κοντονής, 2003 : 75). Η πΓΔΜ εκμεταλλευόμενη τη συγκυρία επιχείρησε να εδραιώσει διεθνώς την αναγνώρισή της ως «Δημοκρατία της Μακεδονίας», προκειμένου να καμφθούν οι διεκδικήσεις των Αλβανών της χώρας²⁸, κίνηση που για την Ελλάδα σήμαινε παραβίαση των προσπαθειών καλλιέργειας κλίματος καλής πίστης και συνεργασίας και λειτούργησε ως κίνητρο αναδίπλωσής της από την μέχρι τότε μαξιμαλιστική της θέση στο ονοματολογικό σε μία νέα θέση για σύνθετη ονομασία με γεωγραφικό προσδιορισμό (Τζιαμπίρης, 2003).

Στο μεταξύ, η πΓΔΜ αν και είχε προσχωρήσει σε μια σειρά Διεθνών Οργανισμών (Συμβούλιο της Ευρώπης, Οργανισμό για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη-ΟΑΣΕ, κ.λπ.), με την συναίνεση της Ελλάδας και με το προσωρινό της όνομα πΓΔΜ (fYROM), είχε διαπιστωθεί ότι στη συνέχεια, ούσα ήδη μέλος, σε κάθε επικοινωνία, αλληλογραφία, διεθνείς διασκέψεις, κτλ χρησιμοποιούσε το συνταγματικό της όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας»²⁹. Με βάση αυτή την

²⁸ Macedonia's Name: Breaking the Deadlock, Crisis Group Europe Briefing N°52, 12 January 2009

²⁹ Βενιαμίν Καρακωστανόγλου, Η Ενδιάμεση Συμφωνία δείχνει τις παγίδες μπροστά μας, 5 Μαρτίου 2018, <https://slpress.gr/ethnika/i-endiamesi-symfonia-deixnei-tis-pagides-mprosta-mas/>

εμπειρία, και ενώ οι διατάξεις της Ενδιάμεσης Συμφωνίας αναγνώριζαν στην Ελλάδα το δικαίωμα αρνησικυρίας έναντι της πΓΔΜ περιοριστικά στις περιπτώσεις που το επιχειρούσε με όνομα διάφορο του προσωρινού ονόματος με το οποίο είχε ενταχθεί στα Ηνωμένα Έθνη, ενόψει της Συνόδου Κορυφής του Βουκουρεστίου, η Ελλάδα αποφάσισε να διαμηνύσει επανειλημμένα προς πάσα κατεύθυνση την πρόθεσή της να κάνει χρήση του δικαιώματος άσκησης βέτο στην ένταξη της πΓΔΜ εάν δεν έχει προηγουμένως επιλυθεί η διαφορά για την ονομασία της.

Στις 2-4 Απριλίου του 2008 κατά τη Σύνοδο Κορυφής του NATO στο Βουκουρέστι, λήφθηκε τελικά η απόφαση για αναβολή της ένταξης της πΓΔΜ στη Συμμαχία, «μέχρι να συμφωνηθεί μια αμοιβαία αποδεκτή λύση στο θέμα του ονόματος»³⁰. Η κυριότερη ανησυχία που επικαλούνταν οι Έλληνες αξιωματούχοι ήταν μια σειρά από χάρτες που είχαν κυκλοφορήσει από εθνικιστικές ομάδες στην πΓΔΜ που απεικόνιζαν την Ελλάδα (συμπεριλαμβανομένης και της Θεσσαλονίκης) ενόψει της Συνόδου του NATO, ως μέρος της μελλοντικής Ενωμένης Μακεδονίας.³¹ Σε κάθε περίπτωση, η ελληνική κυβέρνηση κατάφερε να αποτραπεί πρόσκληση ένταξης προς την πΓΔΜ, με απόφαση που επαναλήφθηκε σε όλες τις μεταγενέστερες Συνόδους Κορυφής της Συμμαχίας στο Στρασβούργο (2009), στη Λισαβόνα (2010) και στο Σικάγο (2012)³².

Επτά μήνες μετά τη Σύνοδο στο Βουκουρέστι, το Νοέμβριο του 2008, και με αφορμή το ελληνικό βέτο, τα Σκόπια άσκησαν προσφυγή ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου κατά της Αθήνας για «κατάφωρη παραβίαση» των υποχρεώσεων της Ελλάδας, που απέρρεαν από το άρθρο 11 της Ενδιάμεσης Συμφωνίας. Η πΓΔΜ ζητούσε από το Δικαστήριο να διατάξει (to order) την Ελλάδα να λάβει αμέσως όλα τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί με τις απορρέουσες από το αρθ 11 υποχρεώσεις της και να παύσει να εναντιώνεται άμεσα και έμμεσα στην ένταξη της πΓΔΜ στο NATO και σε άλλους διεθνείς, πολυμερείς και περιφερειακούς οργανισμούς και θεσμούς (Μαλλιάς, 2012 : 7) στους οποίους η Ελλάδα είναι μέλος.

Το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του στις 5 Δεκεμβρίου 2011, στην οποία έκρινε, με 14 ψήφους υπέρ και 2 κατά, πως πράγματι η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 11.1 της Συμφωνίας όταν αντιτάχθηκε στην ένταξη των Σκοπίων στο NATO

³⁰ Bucharest Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008, παρ 20

³¹ 04.02.2018 <https://www.in.gr/2018/02/04/greece/to-agnwsto-boykoyresti-ti-synebi-tin-anoiksi-toy-2008/>

³² Ειδικά Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής, 2017

κατά τη Σύνοδο του Βουκουρεστίου το 2008, ενώ ταυτόχρονα αναγνώρισε το δικαίωμα της πΓΔΜ να θέτει υποψηφιότητα για την ένταξή της σε διεθνείς οργανισμούς. Τα επιχειρήματα της Ελλάδας δεν έπεισαν τους δικαστές καθώς δεν αποδείχθηκαν παραβιάσεις της Ενδιάμεσης Συμφωνίας εκ μέρους της πΓΔΜ κι έτσι το Δικαστήριο απέρριψε ένα προς ένα όλα τα επιχειρήματα και όλες τις ενστάσεις της Ελλάδας, σημειώνοντας και επαναλαμβάνοντας χαρακτηριστικά ότι η Ελλάδα «απέτυχε να αποδείξει» (*«failed to demonstrate»*) παραβιάσεις της Ενδιάμεσης Συμφωνίας. *«Αυτό που θα έπρεπε να είχε απαιτήσει η Ελλάδα είναι, εκτός από την ένταξη ως FYROM, τα Σκόπια να υποχρεώνονταν να χρησιμοποιούν το όνομα FYROM μέχρις ότου αυτό αντικατασταθεί με ένα οριστικό όνομα, για το οποίο θα είχε συναινέσει και η Ελλάδα και το οποίο θα είχε νομιμοποιηθεί μετά από απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ»*³³. Το Δικαστήριο αναγνώρισε, ωστόσο, παραβίαση το άρθρου 7.2 της Ενδιάμεσης Συμφωνίας περί χρήσης συμβόλων εκ μέρους των Σκοπίων, και συγκεκριμένα του «άστρου της Βεργίνας» το οποίο έχει κατοχυρωθεί ως ελληνικό. Σε κάθε περίπτωση, το πιο σημαντικό ήταν ότι το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Ενδιάμεση Συμφωνία δεν περιέχει νομική υποχρέωση της πΓΔΜ να μην χρησιμοποιεί το συνταγματικό όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας».

«[...] Και εκείνη η στιγμή που μπορεί να έχει νομικό υπόβαθρο λανθασμένο, ήταν το βέτο στο Βουκουρέστι. Ήταν η μόνη στιγμή για μένα, η οποία άνοιξε τη θέση της Ελλάδας προς τον κόσμο. Ακούστηκε τότε η φωνή της Ελλάδας, πραγματικά. Εκεί εκμεταλλεύτηκε την ευρωπαϊκή της ταυτότητα, τα ατού που της δίνει η συμμετοχή στην ΕΕ. Δεν θεωρώ ότι η Ελλάδας μας έπαιξε έτσι ένα σημαντικό παιχνίδι εκμεταλλευόμενη τα οφέλη και την ισχύ της έναντι του γείτονα». (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

«- Οι Έλληνες οι τετραπέρατοι την πάτησαν από κάτι πεινασμένα... Αυτό σκέφτομαι... αυτό πιστεύω. Δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο (σιωπή)... Για κλάματα είμαστε... Οι Έλληνες φοιτητές της Νομικής διαπρέπουν σε διεθνείς διαγωνισμούς... χαίρεσαι να τους καμαρώνεις... είναι διεθνώς το παράδειγμα προς μίμηση... δακρύζεις με τα κατορθώματά τους... κι έχεις τους άλλους που δεν ξέρουν την τύφλα τους... Ντρέπομαι... Είμαστε για κλάματα σα λαός. Να σε σέρνουν στα Δικαστήρια... ποιος; Τα Σκόπια. Και να κερδίζουν... Βαθειά ταπείνωση αισθάνομαι, να τι αισθάνομαι. Ξοδεύουν τόσα αλλού και αλλού και στα σημαντικά τρώνε πόρτα... Κράτος είναι αυτό; Αυτό σημαίνει Ελλάδα γι' αυτούς; Όχι, αυτό δεν είναι Ελλάδα. Η Ελλάδα δεν είναι έτσι... Οι Έλληνες είμαστε περήφανος λαός, δεν μας αξίζει αυτή η παρακμή... η ταπείνωση αυτή». (σκληροπυρηνικός)

³³ Βενιαμίν Καρακωστανόγλου, Η Ενδιάμεση Συμφωνία δείχνει τις παγίδες μπροστά μας, 5 Μαρτίου 2018, <https://slpress.gr/ethnika/i-endiamesi-symfonia-deixnei-tis-pagides-mprosta-mas/>

Μεταξύ των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους που καθορίζουν την αυτοαντίληψη ενός λαού ως προς την εθνοποιητική διαδικασία και την αναπαραγωγή της στη δημιουργία των παραστάσεων του «εαυτού» και του «Άλλου» ανήκει αναντίρρητα στην εκπαίδευση και τα σχολικά εγχειρίδια [Καράβας, 2018 : 15]. Το ιστορικό των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας συνιστά έναν τρόπο δημόσιας διαχείρισης του παρελθόντος με αποκλειστικό μέλημα και στόχο τη διαμόρφωση μιας συμπαγούς εθνικής ταυτότητας, η νεοελληνική παιδεία διαχρονικά, με ορόσημο του βαλκανικούς πολέμους, στηρίχτηκε σε σημαντικό βαθμό στη λογική ότι «η Μακεδονία είναι μία και είναι ελληνική», με την κατάκτηση της Μακεδονίας ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Σερβία και τη Βουλγαρία, κατά τη διατύπωση του τότε Υπουργού Οικονομικών Αλέξανδρου Διομήδη³⁴. Στην ελληνική περίπτωση, ο προσανατολισμός και οι ερμηνείες των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας παραπέμπουν συστηματικά στην επισταμένη προσπάθεια δημόσιας διαχείρισης του παρελθόντος με βασικό χαρακτηριστικό μετά το 1922 τη σταδιακή παγίωση της εθνικιστικής/ελληνοχριστιανικής ιδεολογίας και αποκλειστικό μέλημα και στόχο τη εθνική ομογενοποίηση και τη διαμόρφωση μιας συμπαγούς εθνικής ταυτότητας.

Ήδη από το 1925, ο Γληνός σε μελέτη του με τίτλο «Έρευνα περί των ελληνικών Σχολικών Βιβλίων κατά και μετά τον Μέγαν Πόλεμον» επισήμανε τη συμβολή των ιστορικών συνθηκών και το ρόλο των σχολικών εγχειριδίων στις «ψυχικές ροπές» ενός λαού. Στη μελέτη του, ο Γληνός αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην αναζήτηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και τα συστατικά οικοδόμησής της με βάση δύο πυλώνες : τη θρησκευτικότητα, ως στοιχείο ταυτοτικής διαφοροποίησης έναντι του αλλόθρησκου κυρίαρχου και την ελληνική αρχαιότητα ως και τις αναμνήσεις του Βυζαντίου³⁵.

Ο εγκλωβισμός των σχολικών εγχειριδίων στην «εθνοπρεπή διδαχή» και η τρωτότητα των αποκλινόντων σε λογοκριτικές παρεμβάσεις, αντλούν νομιμοποίηση από το Σύνταγμα – αρκεί να περιοριστεί κάποιος στην ακροβατική συνύπαρξη δύο εδαφίων διαμετρικά αντίθετου πνεύματος στο αρθ 16 Σ – ειδικότερα, ενώ στο εδαφ α' κατοχυρώνονται η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας, στο επόμενο εδάφιο ως σκοπός της παιδείας ορίζεται «η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης», η οποία οπλίζει την εκτελεστική εξουσία με

³⁴ Καράβας Σπύρος, Οι Μακεδονίες των Άλλων, 26.11.2018, Αυγή
<http://www.avgi.gr/article/10812/9374991/1-oi-makedonies-ton-allon>

³⁵ Κώστας Θεριανός, Μαριάνθη Μπέλλα, Ο εθνικισμός στα σχολικά εγχειρίδια, Αυγή 01.01.2018,
<http://www.avgi.gr/article/10839/8627691/o-ethnikismos-sta-scholika-encheiridia>

δικαίωμα παρέμβασης εις βάρος του πρώτου. Αναφέρεται ενδεικτικά το παράδειγμα του Υπουργού Παιδείας Γεώργιου Ράλλη, το 1976, ο οποίος ζήτησε με εγκύκλιό του από τους καθηγητές «αδία δε τους φιολόγους και θεολόγους» να ενισχύσουν το φρόνημα των μαθητών προβάλλοντας «υψηλές εθνικές μορφές και μεγάλα πράξεις εκ της μακραιώνος ιστορικής μας παραδόσεως» αποφεύγοντας «θέματα δυνάμενα να εγείρουν αμφισβητήσεις ή αναταραχήν εις τας συνειδήσεις των μαθητών», διότι «επιβάλλεται αρραγής ενότης και πλήρης ομοψυχία όλων των δυνάμεων του έθνους»³⁶.

Ανάλυση των πρόσφατων σχολικών βιβλίων, κατέδειξε ότι παρελθόν, παρόν και μέλλον εξακολουθούν να συντίθεται πάνω στον κεντρικό άξονα της συνέχειας, την εξιδανίκευση του παρελθόντος, την αμηχανία απέναντι στο παρόν και τη φοβικότητα για το μέλλον, την απόκλιση από την ορθοδοξία της μίας και μοναδικής εθνικής Ιστορίας, τους εθνοσωτήριους μύθους και το συμπαγές τριαδικό συνεχές που υπαγορεύει η ιστοριογραφία του Παπαρρηγόπουλου³⁷. Όπως αναφέρει η Αβδελά, «Κύρια χαρακτηριστικά της εικόνας του ελληνικού εθνικού “εαυτού” και θεμέλιοι λίθοι της ελληνικής εθνικής ταυτότητας αναδεικνύονται στο λόγο των σχολικών βιβλίων οι κατηγορίες συνέχεια, διατήρηση, ομοιογένεια, αντίσταση και ανωτερότητα». (Αβδελά : 1997: 45). Εντέλει, παρά τις διαβεβαιώσεις των ελληνικών εκπαιδευτικών αρχών και τις ρητά εκπεφρασμένες τους προθέσεις για την αναθεώρηση της τρέχουσας λογικής και την εξοικείωση των μαθητών με επιστημονικές μεθόδους γνώσης και τη γνωριμία τους με τον πολιτισμό άλλων λαών, το εκπαιδευτικό σύστημα εξακολουθεί να θεωρεί δεδομένη την υπεροχή του ελληνικού πολιτισμού και τη συνέχειά του για περίπου τρεις χιλιάδες χρόνια, γεγονός που εντέλει υπονομεύει κάθε προσπάθεια διαφορετικής θεώρησης (Stearns et al.2000).

Ο Καράβας [2018 : 185] αναφέρεται συμπληρωματικά στις επιπτώσεις στη συλλογική συνείδηση της ανιστορικότητας, της εξύμνησης της ομοιογένειας, των αποσιωπήσεων για τις «Μακεδονίες των Άλλων», όχι μόνο στα σχολικά εγχειρίδια, αλλά και στα εγκυκλοπαιδικά λεξικά, και την ειδικότερη βιβλιογραφία, όπου

³⁶ Χάρης Αθανασιάδης, Η Εθνική Ιστορία στα νάματα της Εθνικοφροσύνης, Έθνος και Σχολική Παιδεία στην Ελλάδα : 1858-2008, 29.10.2016, http://www.neapaideia.com/index.php/en/theseis-antitheseis/erevnitikes-dimosieyseis/381-i-sxoliki-istoria-sta-namata-tis-ethnikofrosynis?s5_full_width_flex_menu_template_specific=yes

³⁷ Χάρης Αθανασιάδης, Η Εθνική Ιστορία στα νάματα της Εθνικοφροσύνης, Έθνος και Σχολική Παιδεία στην Ελλάδα : 1858-2008, 29.10.2016, http://www.neapaideia.com/index.php/en/theseis-antitheseis/erevnitikes-dimosieyseis/381-i-sxoliki-istoria-sta-namata-tis-ethnikofrosynis?s5_full_width_flex_menu_template_specific=yes

κυριάρχησε για δεκαετίες ο στρουθοκαμηλισμός περί μίας ελληνικής αποκλειστικά «Μακεδονίας», η διγλωσσία και οι πολλαπλές και αλλεπάλληλες αντιφάσεις. Οι συλλογικές συνειδήσεις ανατροφοδοτήθηκαν από πατριωτικές κορώνες και ανορθολογικές απόψεις αντιπροσώπων στο Κοινοβούλιο.

«Πόσες φορές είχατε τραγουδήσει στο σχολείο το “Μακεδονία ξακουστή”; Εμείς συνέχεια... ή το άλλο, με τη Βόρειο Ήπειρο... Έχω μιά αδερφή, κουκλίτσα αληθινή... Μα είμαστε σοβαροί; (γέλια) Τι έχουμε ζήσει όμως, ε...; (γέλια)» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Ο Εθνικισμός είναι μέσα στο κράτος. Είναι το κράτος. Η Αστυνομία είναι εθνικιστική. Και η Δικαιοσύνη....είναι εθνικιστική. Η παιδεία είναι εθνικιστική. Πόσα χρόνια πέρασαν από τη δολοφονία του Φύσσα; Κινείται τίποτα; Η Χρυσή Αυγή... βλέπετε τα ποσοστά της... είχε αναλάβει να καθαρίσει την Αθήνα. Και η Αστυνομία έβλεπε. Τον Πακιστανό που τον σκότωσαν; Γιατί το έκαναν; Ποιος; Είναι στη φυλακή; ... Δεν ξέρω αν απαντάω στην ερώτησή σας... Τελείωσα χρόνια πριν το σχολείο, ήταν κάπως... ας πούμε... αλλιώς τα πράγματα, άλλες εποχές. Πιο φορτισμένες αλλιώς, πιο ήπιες αλλιώς... Και τώρα, όμως, δεν είναι λιγότερο φορτισμένες... έχει μετακινηθεί το βάρος. Υπάρχουν νέα δεδομένα. Και μπορώ να δω τον εθνικισμό σε άλλα πράγματα. Αλλά στα σχολεία δεν ξέρω τι γίνεται. Ακούω μόνο ότι μπαίνει η Χρυσή Αυγή και θερίζει... Κάνουν λέει οι μαθητές καταλήψεις για την Μακεδονία. Και οι γονείς είναι περήφανοι; Καμαρώνουν... Προσπαθώ να ενημερώνομαι ...ε... βλέπω τι γίνεται με τους μετανάστες. Δεν μπορεί να σου μαθαίνουν να μην είσαι εθνικιστής μέχρι τα 18 και να γίνεσαι όταν φεύγεις από το σχολείο. Κάπου πατάει... Και οι ρίζες είναι ή σχολικές ή οικογενειακές. Ή και τα δύο. Τίποτα από τα δύο δε γίνεται...» (απόλυτα συμβιβαστικός)

«Δυστυχώς το εκπαιδευτικό μας σύστημα θαμπώνεται... αυτοί που είναι πάνω μισούν την Ελλάδα... διαστρεβλώνουν την αλήθεια με... πάση θυσία Σκοταδισμός πλήρης. Βγάλανε γκέι τους Έλληνες, αυτοί που πολέμησαν το 1821 ήταν... των βουνών... από τα βουνά, ε; ... κακή η Βάρκιζα... τι να πρωτοθυμηθεί κανείς ... Εγώ δε θυμάμαι να μου έμαθαν στο σχολείο ότι ελληνόπαιδες σύρθηκαν κατά χιλιάδες χωρίς τη θέλησή τους στη Σοβιετία. Γιατί δε μου το έμαθαν; Λέτε να μου το έμαθαν και να το ξέχασα; Να σας πω εγώ. Γιατί κάθισε στην καρέκλα της Παιδείας τόσα χρόνια μια αριστεροθολούρα ... όλοι οι Εχθροί του Έθνους μας πήρανε από μια καρέκλα και άρχισαν μια πλύση εγκεφάλου...να ξεχάσουμε τις μπομπές τους.... Ακούτε πλέον τίποτα κακό για κομμουνιστές...; Ξέρετε τι έκαναν; Όχι. Γιατί; Γιατί δε σας το δίδαξαν. Βρήκανε τώρα και χτυπάνε τους εθνικιστές. Τέτοιοι είναι. Να φοβηθεί ο κόσμος τους εθνικιστές. Το λένε και υποτιμητικά, είναι αμαρτία να τιμάς την πατρίδα σου». (σκληροπυρηνικός)

Ο ρόλος των ΜΜΕ υπήρξε εξίσου καθοριστικός, ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους, αν και στην ελληνική περίπτωση σύντομα διαφάνηκε το προφίλ του ως πεδίο «διαπλοκής» πολιτικών και ιδιωτικών ΜΜΕ [Δοξιάδης : 2019]. Πριν από την ανακίνηση του (νεο)μακεδονικού ζητήματος, είχε προηγηθεί η απορρύθμιση, ελάχιστο εχέγγυο απελευθέρωσης της ενημέρωσης από την ασφυξία του κρατικού μονοπωλίου και της κρατικής προπαγάνδας, εξέλιξη που συνέβαλλε στην συρρίκνωση της τάσης καχυποψίας των πολιτών στην ενημέρωση, η οποία ήταν μέχρι τότε αποκλειστικά κρατική. Το νεομακεδονικό ζήτημα αποτέλεσε τον «από μηχανής θεό» που τη συγκεκριμένη στιγμή έδωσε στα ιδιωτικά ΜΜΕ τη δυνατότητα να φέρουν τον πολίτη πίσω στο «πολιτικό παιχνίδι», μετά το Σκάνδαλο Κοσκωτά, και να αντικαταστήσουν τις ανούσιες κομματικές αντιπαραθέσεις με ένα ουσιαστικό «εθνικό θέμα» πολιτιστικής καπήλευσης εις βάρος της Ελλάδας (Παναγιωτοπούλου, 1996 : 243), και όλα αυτά σε ένα ευρύτερο πλαίσιο εγρήγορσης των ανακλαστικών για την εδαφική ακεραιότητα του εθνικού χώρου, λόγω των διαρκών διπλωματικών συγκρούσεων με την Τουρκία.

Έτσι, η απορρύθμιση μετέβαλε τις ισορροπίες στην παρουσίαση θεμάτων εξωτερικής πολιτικής. Σε αντίθεση με την περίοδο από τη Μεταπολίτευση μέχρι το 1989, όπου δεν υπήρχαν περιθώρια απόκλισης από την επίσημη θέση της πολιτικής ηγεσίας λόγω της κρατικής ιδιοκτησίας των ηλεκτρονικών ΜΜΕ και της στάσης τους υπέρ της «προστασίας του εθνικού συμφέροντος» ευθυγραμμισμένα με την κυβερνητική γραμμή [Μητρόπουλος, 2003 : 282 - 284], με την απορρύθμιση, τα ΜΜΕ κλήθηκαν να ισορροπήσουν μεταξύ της σύμπλευσης με τις κυβερνητικές θέσεις και τα συμφέροντα της νέας τους ιδιοκτησίας, ενίοτε συμβατά, ενίοτε αντικρουόμενα, αλλά πάντα καθοδηγούμενα από το κίνητρο της τηλεθέασης, την εμπορευματική λογική, τη θεαματοποίηση και δραματοποίηση των «εθνικών θεμάτων». [Μητρόπουλος, 2003 : 291 - 294].

Τα ΜΜΕ βρίσκονται κατά καιρούς διχασμένα μεταξύ του «καθήκοντος» σύνταξής τους με μία επίδικη συμφιλιοτική διαδικασία και τις ειδησεογραφικές αξίες της δραματοποίησης, εθνοκεντρισμού, απλότητας και αμεσότητας. [Wolsfeld, 2004 : 15]. Ο Wolsfeld διαπίστωσε μια συσχέτιση μεταξύ της συναίνεσης ή μη των πολιτικών ελίτ και της στάσης των Μέσων. Συγκεκριμένα, όσο μεγαλύτερο είναι το εύρος της συναίνεσης, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να διαδραματίσουν τα Μέσα έναν εποικοδομητικό ρόλο στις διαδικασίες προσέγγισης. Αντίστοιχα, όσο μεγαλύτερη είναι η ένταση της κρίσης, τόσο πιο αρνητική είναι η συμβολή τους.

Αυτή η διαπίστωση, δοθείσας της περιορισμένης συναίνεσης των πολιτικών ελίτ στην αντιμετώπιση του ζητήματος, ενισχύει το επιχείρημα περί του αποτρεπτικού ρόλου των Μέσων στη διαδικασία προσέγγισης, μέσα από τη επίταση του κλίματος διχογνωμίας που είχε διαπιστωθεί σε πολιτικό επίπεδο, τόσο εντός της κυβέρνησης, όσο και ανάμεσα στην κυβέρνηση και στο κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Ο Βίκτορ Ναβάσκι, δημοσιογράφος και εκδότης του αμερικανικού περιοδικού “The Nation” περιγράφει τα ΜΜΕ ως ενισχυτικούς αναμεταδότες της επίσημης κυβερνητικής πολιτικής, που αναλαμβάνουν τη συγκάλυψη των όρων και των βασικών παραδοχών της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Έχοντας εσωτερικεύσει τις αξίες της διοίκησης τα ΜΜΕ φαινομενικά μιλούν τη γλώσσα της αντικειμενικότητας, ενώ στην ουσία ενσαρκώνουν την πραγματικότητα του υπερπατριωτισμού³⁸. Στην ελληνική περίπτωση, τα ερευνητικά δεδομένα επιβεβαιώνουν ότι η κριτική των δημοσιογράφων, ιδίως στις τηλεοπτικές ειδήσεις, δε συνιστά άρνηση προς την εθνοκεντρικές και εθνικιστικές απόψεις, αλλά, αντιθέτως, στις περισσότερες περιπτώσεις συνιστά απαίτηση για επίτασή της. [Πλειός, 2012 : 176]

Η χρονική συγκυρία εμφάνισης του «νεομακεδονικού» σε μια στιγμή ολοκληρωμένης απορρύθμισης των ΜΜΕ είχε ως συνέπεια η παρουσίαση του θέματος με τους όρους των ιδιωτικών ΜΜΕ, σε συνδυασμό με τα υψηλότερα ποσοστά τηλεθέασης και κατά συνέπεια τη μεγαλύτερη επιρροή τους σε σχέση με τα κρατικά ΜΜΕ, να συμβάλει τελικά στην ενδυνάμωση του εθνικιστικού κλίματος, στα όρια της ψύχωσης (Κοππά, 2005 : 47-56). Σε αυτή την κατάσταση, οδήγησε, επίσης, σε έναν πιο αυτονόητο βαθμό, η διεθνική φύση του θέματος, με την έννοια ότι η ενημέρωση για τις εξελίξεις εξαρτιόταν αποκλειστικά από τα ΜΜΕ, στις δόσεις και τον προσανατολισμό της επιλογής τους. Ακολούθως, ενώ, για παράδειγμα, η άποψη για την μείωση των μισθών, την περικοπή των συντάξεων, την παιδεία ή άλλα καθημερινά θέματα εσωτερικής επικαιρότητας, λαμβάνεται συνδυαστικά από την ενημέρωση και την εμπειρία, άμεση ή διαμεσολαβημένη, μέσω πχ φίλων, συγγενών κτλ, τα δεδομένα αλλά και η ερμηνεία των εξελίξεων στο Μακεδονικό, αντλήθηκε αμιγώς από τα ΜΜΕ, και μάλιστα σε ένα υπόστρωμα άγνοιας των πολιτών και επίστρωμα την ελλιπή γνώση όλων όσοι φιλοξενήθηκαν από τα ΜΜΕ για να διαφωτίσουν τους πολίτες. Μέσω της έντονης προβολής του θέματος ήταν σημαντική η συμβολή των ΜΜΕ στη διαμόρφωση του πλαισίου για το τι και το πώς θα έπρεπε

³⁸ Συνέντευξη Βίκτορ Ναβάσκι στην Ιωάννα Λαλιώτου, το Βήμα, 24.11.2008
<https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/allo-ysteria-allo-patriwtismos/>

να σκεφτούν οι πολίτες. Και μέσω της ελλιπούς και προκατειλημμένης ενημέρωσης ήταν σημαντική η συμβολή τους στον προσανατολισμό προς έναν λανθασμένο και φανατισμένο τρόπο σκέψης. Έχει, εξάλλου, αποδειχθεί, ότι σε θέματα που τα άτομα δε διαθέτουν άμεση γνώση, και αντλούν την ενημέρωσή τους αποκλειστικά από τα ΜΜΕ, αυξάνεται η επίδραση της θεματολογίας των ΜΜΕ στη δημόσια θεματολογία. [Zucker, 1978 : 225-240]

Τα ελληνικά ΜΜΕ, συμπαρασύρθηκαν σε ένα ρόλο διαμεσολαβητών ιστοριών και μύθων, αποδείχτηκαν απροετοίμαστα να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις αποτύπωσης των ακριβών διαστάσεων ενημέρωσης αυτού του αναζωπυρωμένου θέματος, και ελλείπει δυναμικού γνώσης του θέματος και γενικότερα των βαλκανικών θεμάτων παρασύρθηκαν στην ανακύκλωση της αφήγησης του κοινωνικού φαντασιακού. Ο τρόπος παρουσίασης του ζητήματος κατέφυγε σε επιλογές υπέρμετρα συναισθηματικά φορτισμένης αντιπαραβολής των συμβολικών αναπαραστάσεων του εθνικού «εαυτού» και του εθνικού «Άλλου», και τροφοδότησε στερεοτυπικές αναπαραστάσεις του «Άλλου» και της «εθνικής μοναξιάς», ειδικά ως τηλεοπτική ενημέρωση, καθώς από τις τηλεοπτικές οθόνες ξεκίνησε συγχρονικά και καλλιεργήθηκε το γενικό κλίμα συλλογικής ψύχωσης μακαρθικού τύπου, από το 1992 μέχρι τα μέσα του 1993, όπως το περιγράφει ο Κωστόπουλος, στο βιβλίο του «Η απαγορευμένη γλώσσα» (σελ 321). [Καράβας, 2018 : 184]. Όπως έχει ήδη αποδείξει έρευνα για τη δημιουργία και ενσωμάτωση των εθνικιστικών στερεοτύπων στη συλλογή και στην παρουσίαση των ειδήσεων εξωτερικής πολιτικής, ο λόγος των ΜΜΕ στην περίπτωση του νεομακεδονικού ζητήματος κατά την περίοδο 1991-1993 υπήρξε καθοριστικός, κυρίως λόγω της εθνοκεντρικής οπτικής του. (Αρμενάκης κα, 1996 : 188-231)

Επιπλέον, απουσίασε οποιοσδήποτε έλεγχος και διασταύρωση των πληροφοριών, συνέπεια της παράβλεψης ακόμα και επίσημων κειμένων που διανέμονταν από τις κρατικές υπηρεσίες για την ενημέρωση των δημοσιογράφων και της κοινής γνώμης, ή και της παραπομπής σε ιστορικούς διπλωματικούς φακέλους, άσχετους με την τρέχουσα επικαιρότητα. [Παναγιωτοπούλου, 1998 : 494]. Κατά συνέπεια, διαμορφώθηκε μια νεφελώδης εικόνα για τους πραγματικούς συσχετισμούς δυνάμεων, για τους κυβερνητικούς χειρισμούς και κατά συνέπεια για τους πολιτικούς ελιγμούς αλλά και τις προοπτικές διαχείρισης και επίλυσης του ζητήματος. [Παναγιωτοπούλου, 1998 : 494] Και οπωσδήποτε δεν συνιστούν «άλλοθι» οι αντίστοιχες μεθοδεύσεις των υπαρκτών «αντίπαλων» εθνικισμών. Ειδικά στην

περίπτωση του Μακεδονικού έρευνα των Πλειού – Φραγκονικολόπουλου [2010] κατέδειξε ότι η κριτική των δημοσιογράφων αφορούσε σε μεγάλο την ένταση των θέσεων που είχε υιοθετήσει η Ελλάδα και όχι την ταυτότητα (περιεχόμενό) τους, δηλαδή η κριτική των δημοσιογράφων δεν απορρίπτει την εθνοκεντρική ή εθνικιστική θεώρηση αλλά ενθαρρύνει την επίτασή της. [2010 : 176]

Η ανεπάρκεια αυτή, δηλαδή η απουσία μιας δεξαμενής ανθρώπων που κατέχουν το θέμα, δεν παρατηρήθηκε μόνο στα ΜΜΕ, αλλά υπήρξε και στον ακαδημαϊκό χώρο, στον οποίο κατέφυγαν εν μέρει τα ΜΜΕ, προκειμένου να αναζητήσουν φωνές αυθεντίας και διαφώτισης. Ούτε εκεί, όμως, με εξαίρεση τον Ευάγγελο Κωφό, υπήρχαν ειδικοί επί του Μακεδονικού. Λόγω ανεπάρκειας έγκυρων διαθέσιμων πηγών για τους δημοσιολογούντες – ουσιαστικά μελετών και βιβλιογραφικών βοηθημάτων ενημέρωσης, ως στοιχειώδη εχέγγυα υπεύθυνης ενημέρωσης της κοινής γνώμης, το θέμα να παρουσιάστηκε στη δημόσια σφαίρα με όρους ψυχροπολεμικού παρελθόντος ή ακόμα και με αυτούς της εποχής του Μακεδονικού Αγώνα. Το ίδιο συνέβαινε με όσους έσερναν το άρμα της κινητοποίησης και εξέφρασαν γνώμη ή εξέδιδαν ανακοινώσεις και ψηφίσματα – συμμετείχαν ουσιαστικά στην παθητική αναπαραγωγή ενός έτοιμου λεξιλογίου με πηγές τα στρατευμένα κείμενα των μεταπολεμικών δεκαετιών ή του Ρομαντισμού του 19^{ου} με εκφράσεις όπως τα «απαράγραπτα δίκαια του Ελληνισμού» και η «προαιώνια ιστορική συνέχεια», που είχαν καταβολές στην επιχειρηματολογία της «Μεγάλης Ιδέας» [Καράβας, 1999 : 318 - 319].

Εντέλει, τα ΜΜΕ συντήρησαν το θέμα σε προτεραιότητα επί δύο και πλέον χρόνια, υπερβαίνοντας ακόμα και τα ελάχιστα κριτήρια δημοσιογραφικής δεοντολογίας [Σκουλαρίκη, 2007 : 70], με την αυτάρεσκη αναπαραγωγή ανιστόρητων και σωβινιστικών στερεοτύπων, και αποτέλεσμα την αυτοπαγίδευση στην εθνική ρητορεία, ως το «μαλακό προσκέφαλο» για το οποίο μίλησε ο Δημαράς, στο οποίο παραμένουμε προσκολλημένοι και από το οποίο αρνούμαστε να απεμπλακούμε. [Δημαράς, 2013 : 580-581].

Σε σύντομο χρονικό διάστημα, έγινε ορατή η χρήση των ΜΜΕ από τους ιδιοκτήτες τους, ως μοχλός άσκησης πίεσης στην πολιτική ηγεσία και τακτική στην στρατηγική ανάκαμψης από την κρίση, με αίτημα τη διεύρυνση της ισχύος και επιρροή τους στο νέο απορρυθμισμένο επικοινωνιακό τοπίο. [Παναγιωτοπούλου, 1996]. Επρόκειτο για επιχειρηματίες, με πεδίο δράσης, παράλληλα με το χώρο των έντυπων και ηλεκτρονικών ΜΜΕ, σε πλήθος άλλων επιχειρηματικών

δραστηριοτήτων, κυρίως στο κατασκευαστικό τομέα, τον ενεργειακό, τον τομέα μεταφορών κτλ. Το μακεδονικό ζήτημα συνέπεσε με την κρίσιμη στιγμή της διαδικασίας επιλογής των επιχειρηματικών ομίλων για την ανάθεση δημοσίων έργων, τη λήψη αποφάσεων για το νομικό πλαίσιο λειτουργίας των ΜΜΕ και τα έργα υποδομής προς ένταξη στο Κοινοτικό Πακέτο. Εκμεταλλευόμενοι τη χρονική συγκυρία, οι επιχειρηματίες χρησιμοποίησαν την ενημέρωση για το μακεδονικό προς ίδιον όφελος, γεγονός που, σε συνδυασμό με το έλλειμμα αυθεντιών, είχε σαν συνέπεια την αύξηση της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης για το Μακεδονικό, ανένδοτης πλέον να μην αφήσει περιθώρια ελιγμών συμβιβασμού στα κόμματα εξουσίας.

2.1. Ο συναισθηματικός πολίτης : Συλλαλητήρια και συναίσθημα

Στην παρούσα ενότητα με αφορμή δύο σημαντικές θεωρίες των συναισθημάτων θα αναφερθούμε τους αισθητήριους και συνδετικούς νευρώνες τους που απολήγουν στο κοινωνικό φαντασιακό, ξεκινώντας από δύο θεμελιώδεις θεωρίες – τη θεωρία αξιολόγησης των συναισθημάτων και τη θεωρία του συναισθήματος ως κοινωνική κατασκευή.

Η θεωρία εκτίμησης/αξιολόγησης συναισθημάτων (appraisal theory) ή Lazarus theory of emotions, λόγω της συνεισφοράς του εμπνευστή της, Richard Lazarus, στηρίζεται σε δύο βασικά αξιώματα : Δέχεται, καταρχάς, ότι τα συναισθήματα καθορίζουν τη συμπεριφορά. Κατ' επέκταση διαφορετικά συναισθήματα υποκινούν διαφορετική συμπεριφορά, ή διαφορετικά άτομα αξιολογούν το ίδιο γεγονός-ερέθισμα με διαφορετικό τρόπο και οδηγούνται σε διαφορετικές συναισθηματικές αντιδράσεις. Τα άτομα αξιολογούν διαρκώς το περιβάλλον τους και οι διαφορετικές εκτιμήσεις τους υποκινούν διαφορετικά συναισθήματα (Arnold, 1960). Τα συναισθήματα που έχουν τα μεμονωμένα άτομα, βάσει ατομικών αξιολογήσεων, μετατρέπονται από ατομικά σε συλλογικά συναισθήματα, στο πλαίσιο συμμετοχής των ατόμων σε ομάδες και εκφράζονται σε συλλογική συμπεριφορά, ως συνέπεια συλλογικής αξιολόγησης.

Η θεωρία του συναισθήματος ως κοινωνική κατασκευή, αντιλαμβάνεται την εμπειρία των συναισθημάτων ως συνισταμένη παραμέτρων, όπως κανόνες, αξίες και κουλτούρα. Οι Goodwin et al (2001 : 13) υποστηρίζουν ότι μερικά συναισθήματα είναι περισσότερο κοινωνικές κατασκευές σε σύγκριση με άλλα, και περιλαμβάνουν περισσότερες γνωστικές διαδικασίες. Ειδικότερα, τα συναισθήματα που είναι συναφή

με πολιτικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς παράγοντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ερμηνεία της κατάστασης των πραγμάτων από την οποία προκύπτουν. Η θεωρία του συναισθήματος ως κοινωνική κατασκευή, αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα ως αντικείμενο μάθησης και διαμοιρασμού, που επιτυγχάνεται μέσω της επικοινωνίας (Guerrero et al, 1998) και λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο. (Samovar et al, 1995)

Πώς όμως αξιολογείται ένα ερέθισμα; Η θεωρία υποστηρίζει ότι κάθε άτομο (πολίτης), αξιολογεί με διαφορετικά κριτήρια ένα ερέθισμα – στην προκειμένη περίπτωση την επιλογή του ονόματος της «Μακεδονίας». Σύμφωνα με τη θεωρία αξιολόγησης των συναισθημάτων κάθε άτομο (πολίτης) αξιολογεί το ίδιο γεγονός (ερέθισμα) με διαφορετικό τρόπο, καταλήγοντας σε διαφορετικές συναισθηματικές αντιδράσεις. Σε αυτό το σημείο, η θεωρία του συναισθήματος ως κοινωνική κατασκευή, αποδίδει στους πολιτικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς παράγοντες, τους βασικούς λόγους διαμόρφωσης της συναισθηματικής απόκρισης. Αλλά ο τρόπος πρόσληψης αυτών των παραγόντων, το νόημα, η ερμηνεία και η βαρύτητα που αποδίδεται σε καθέναν από αυτούς, μπορεί να ποικίλλει. Αξίζει, ωστόσο, να θυμηθούμε την επίσημη κρατική θέση σε αυτό το σημείο, όπως αυτή διατυπώθηκε στην επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών και παραθέσαμε σε προηγούμενες σελίδες.

Αμφότερες οι θεωρίες απολήγουν σε μία βαθύτερη εικόνα των ατόμων και ομάδων, τη διαχρονική ερμηνεία τους για την ιστορία και την κοινωνία, το απόθεμα συλλογικής αντίληψης για την «τάξη του κόσμου», το κοινωνικό φαντασιακό, όπως το περιέγραψαν οι Κορνήλιος Καστοριάδης και Charles Taylor.

Ο Καστοριάδης κατευθύνθηκε σε μια νέα σύλληψη της κοινωνίας, κατά την οποία στη ροή της ιστορικής της εξέλιξης, επανανοηματοδοτεί το φυσικό κόσμο με νέες σημασίες για την ίδια, μέσω ενός *μάγματος* φαντασιακών σημασιών που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη ζωή της κοινωνίας, μέσω της ενσωμάτωσής τους στους θεσμούς της, της επιβολής της αξιακής τάξης, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, το αληθές και το ψευδές, του προσανατολισμού του κοινωνικού σώματος προς συγκεκριμένους κανόνες. Το φαντασιακό, γίνεται αντιληπτό ως το «επινοημένο», όπου το σύμβολο περνάει, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, σε νέες σημασίες διαφορετικές από την αρχική, σε μια μετατόπιση νοήματος που αποκόπτει το φαντασιακό από το πραγματικό. Με άλλα λόγια, το φαντασιακό διαχωρίζεται από το πραγματικό, ανεξαρτήτως αν το αναπληρώνει ή όχι [Καστοριάδης : 2011] και ως

τέτοιο τελικά αντανακλάται στη θέσμιση της κοινωνίας. Η φαντασιακή θέσμιση ενέχει κοινωνική διάσταση, αφού νοηματοδοτεί σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, τη συνάρθρωσή τους σε ομάδες κτλ κι εκπληρώνει ένα στόχο ασφάλισης της ζωής και της λειτουργίας της κοινωνίας απέναντι σ' οτιδήποτε μπορεί δυνητικά ή πραγματικά, να τις απειλήσει. Πρόκειται για μια νέα οντολογία του κοινωνικού-ιστορικού, κατά την οποία κοινωνία και Ιστορία, αποκτούν ένα προφίλ ανθρώπινης φαντασιακής δημιουργίας, (επανα)δημιουργούνται συλλογικά, με νέες σημασίες και θεσμούς, μέσα από μια διαδικασία χωρίς νομοτέλειες και ακατανίκητους ιστορικούς νόμους, όπου το φαντασιακό απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση ορθολογισμού, λογικής συναγωγής και αιτιοκρατικής ερμηνείας, η φαντασία δικαιώνει την αυθαιρεσία εις βάρος του ορθολογισμού.

Σύμφωνα με τη διατύπωση του ίδιου του Καστοριάδη, «*Η θέσμιση της κοινωνίας και οι φαντασιακές σημασίες που ενσαρκώνονται μέσα σ' αυτήν θέσμιση είναι κάτι πολύ περισσότερο από απλές παραστάσεις και ιδέες. Η θέσμιση της κοινωνίας, δηλ. οι θεσμισμένες φαντασιακές σημασίες, είναι ταυτόχρονα και παραστάσεις και αισθήματα και προθέσεις. Κάθε κοινωνία δεν έχει μόνο τον κόσμο της με την έννοια μιας εικόνας του κόσμου και μιας ιδέας για τον κόσμο και τις αξίες, έχει μια βασικά αισθηματική σχέση απέναντι στη ζωή και στον κόσμο, αυτό που οι Γερμανοί λένε *Stimmung*· επίσης, κι αυτό μας ενδιαφέρει περισσότερο εδώ, έχει πάντοτε προθεσιακά βέλη, τείνει προς κάτι*». [Καστοριάδης, 1989 : 8]

Το μοντέλο του Καστοριάδη προσφέρεται για την κατανόηση αυτής της έντονα συναισθηματικά φορτισμένης τριετίας 1991-1994. Η προσφυγή στην μακραίωνη, αδιάλειπτη ιστορική συνέχεια του έθνους, την πολιτιστική κληρονομιά και την εθνική μοναδικότητα, που τίθεται υπό αμφισβήτηση και βάλλεται από τα άλλα έθνη λειτούργησε ως βάλσαμο στη λήθη πρόσφατων στιγμών εθνικού διχασμού την ίδια στιγμή που τις αφύπνιζε, με τη χρήση εμφυλιοπολεμικής ρητορικής. Την ακραιφνή ελληνικότητα του ελληνικού τμήματος της Μακεδονίας κλήθηκε να αποδείξει η Ιστορία μιας κοινωνίας στο πέρασμα των αιώνων, το άστρο της Βεργίνας ως αμιγώς ελληνικό σύμβολο και ο Μέγας Αλέξανδρος ως Έλληνας, διότι ως «Έλληνες» οι Μακεδόνες, τοποθετήθηκαν στο επίκεντρο της θεωρίας του ελληνισμού και της συνέχειας του ελληνικού έθνους. Αυτή η ροπή στην αναφορά, εξιδανίκευση και εξύμνηση ορισμένων πολιτισμικών χαρακτηριστικών με τις νοσταλγικές αναφορές στο παρελθόν φетиχοποιώντας την εθνική προέλευση και μοναδικότητα, προσφέρθηκαν ως «αμυντικές» μορφές εθνικής συνταύτισης. [Λίποβατς, 1994 : 130].

Όπως επισήμανε ο Αντώνης Λιάκος (1993), στην περίπτωση του Μακεδονικού οι Έλληνες κατέφυγαν στην ιδεολογική χρήση της Ιστορίας και πάτησαν στην ορολογία εθνικής ιδεολογίας του 19ου αιώνα, συσχετίζοντας τους τίτλους του έθνους με την παλαιότητα της καταγωγής του. Έτσι, η ελληνική εθνική ιδεολογία, με αξιώσεις σε μία ιστορία τεσσάρων χιλιετιών, δικαιούταν ακόμα και να αρνηθεί την ύπαρξη ενός έθνους χωρίς τίτλους αντίστοιχης παλαιότητας, να έχει άποψη για τη νομιμότητα της γλώσσας του και τη σκοπιμότητα της κρατικής του συγκρότησης, αγνοώντας την πραγματικότητα της πρόσφατης εθνογένεσης των εθνών. [Ηρακλείδης : 2018]

Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων διαπιστώθηκε ότι η παλαιότητα του «έθνους» είναι ένα επιχείρημα αρκετά ευέλικτο στην ερμηνεία του, η οποία προσαρμόζεται ανάλογα με την περίπτωση. Για κάποιους από τους ερωτηθέντες, η παλαιότητα και η ισχύς είναι συγκριτικό πλεονέκτημα προς εκμετάλλευση για αύξηση του κέρδους, ενώ ο αδύναμος θα πρέπει να «υποτάσσεται». Αλλάζει σε θέματα που προκύπτουν στη διάρκεια της συζήτησης, όπως η πίεση των ΗΠΑ προς την Ελλάδα να αποσιωπήσει το ζήτημα της «Μακεδονίας», μετά τη ρήξη Στάλιν – Τίτο, σε μια προσπάθεια αποφυγής κινήσεων που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αρνητικά στην απόφαση του Τίτο να συμπλεύσει με το δυτικό στρατόπεδο, τη στάση της ΕΕ, και δη της Γερμανίας, στο θέμα της ελληνικής κρίσης ή και του «μακεδονικού» καθώς «έχει τεράστια συμφέροντα στη χώρα, ελέγχει όλα τα ΜΜΕ, θέλει να τα ελέγξει τα πάντα». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«[...] Και θεωρώ ότι, υπάρχει μια πικρία, για μας τουλάχιστον που είμαστε απέναντι στη Συμφωνία των Πρεσπών, θεωρούμε ότι δώσαμε πολύ περισσότερα από όσα θα μπορούσαμε να δώσουμε για να τελειώσει αυτή η υπόθεση. Όταν έχεις ένα μεγάλο κράτος και έχεις απέναντι ένα μικρό κράτος και θεωρείς ότι έδωσες περισσότερα από όσα όφειλες ή μπορούσες να δώσεις, ε, κάπου υπάρχει μια δικαιολογημένη πικρία. Αυτό νομίζω είναι...» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Είναι... λυπηρό όχι... θλιβερό μία χώρα με ισχύ στα Βαλκάνια, με επενδύσεις... η Ελλάδα ο σημαντικότερος επενδυτής των Σκοπίων... η αχαριστία... ο άλλος να σε ταΐζει και εσύ να του δαγκώνεις το χέρι. Δεν κινηθήκαμε σωστά... η αντίδρασή μας... δεν ήταν ξεκάθαρη. Είχαμε όλες τις δυνατότητες να αποδείξουμε... η Ιστορία ήταν με το μέρος μας, είμαστε μέλος της ΕΕ, από τους ισχυρούς οικονομικά... δεν το χειριστήκαμε σωστά. Σε ποιον να τα έλεγες αυτά που συνέβησαν το '80 και να σου έλεγε ότι είναι σωστά, μπορεί να έρθουν έτσι τα πράγματα...» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Η Ελλάδα είχε πρόβλημα με τους Τούρκους... αυτό την έτρωγε. Έπρεπε να τα έχει καλά με τους μεγάλους... την Αμερική, για να τους έχει τους Τούρκους να αισθάνονται ότι... η Ελλάδα δεν είναι μόνη, έχουν από πίσω τους άλλους. Σε αυτό πάτησαν οι Αμερικανοί, στην προστασία. Πότε τους είπαμε όχι; Ο Αντρέας κάτι πήγε... ο Παπανδρέου... κάτι πήγε να κάνει, αλλά δεν έγινε τίποτα. Όλοι, σκύβουν και λένε “ναι!”» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Για τον Taylor το κοινωνικό φαντασιακό (“social imaginary”) διαμορφώνεται από τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα φαντάζονται (imagine) την κοινωνική τους ύπαρξη και αφορά στο πώς συνυπάρχουν, πώς ταιριάζουν με άλλους, πώς σχετίζονται με άλλους, ποιες είναι οι προσδοκίες τους που πραγματοποιούνται και ποιες είναι οι ιδέες και οι εικόνες που αυτές οι προσδοκίες έχουν δημιουργήσει ή ρυθμίζουν. [2004 : 23] Το φαντασιακό συνδέει άτομα και κοινότητα και εκφράζεται στις εικόνες, ιστορίες και μύθους που διαμεσολαβούνται από τα Μέσα. Τα άτομα «φαντάζονται» το κοινωνικό τους περιβάλλον, το οποίο εκφέρουν με εικόνες, ιστορίες, θρύλους, που μοιράζονται μεγάλες ομάδες ατόμων, ενδεχομένως η κοινωνία στο σύνολό της. Δεν πρόκειται για θεωρητικές κατασκευές καιπίστεις, αλλά πραγματικές πρακτικές της καθημερινότητας. Το κοινωνικό φαντασιακό είναι οι κοινές αντιλήψεις χωρίς τις οποίες οι κοινές πρακτικές δεν θα ήταν δυνατές - οι κοινές αντιλήψεις που δημιουργούν μία κοινή αίσθηση του τι είναι κανονικό ή νομιμοποιημένο. Με όρους του Taylor, η παρορμητικότητα, το πάθος, η αυθαίρετη σύνδεση της αρχαίας Μακεδονίας και των αρχαίων Μακεδόνων με τη νέα Ελλάδα και τους Έλληνες Μακεδόνες, και το συνεπαγόμενο έλλειμμα γνώσης των ιστορικά απώτερων πηγών του εθνικού μας εαυτού, συνιστούν τροχοπέδη στην κατανόηση της σύγχρονης εθνικής μας ταυτότητας. Τα περιθώρια δυνατότητας ορισμού του εαυτού και εθνικής αυτογνωσίας καθορίζονται από τους τρόπους με τους οποίους το έθνος αποδίδει σημασία στο κάθε τι. [Taylor : 2007] Η προσήλωση στο απώτερο ιστορικό παρελθόν, συνιστά, σύμφωνα με τον Taylor, συστατικό στοιχείο του κοινωνικού φαντασιακού, το οποίο μπλοκάρει κάθε προοπτική της κοινωνίας να επιτύχει στόχους ασφάλειας και ευημερίας, οι άνθρωποι δουλεύουν προς αμοιβαίο όφελος, και κατά συνέπεια σκοπός της κοινωνίας είναι να διευκολύνει τις αμοιβαίες προσπάθειες προς την ασφάλεια και την ευημερία – οι τελευταίες διασφαλίζονται αποκλειστικά σε κράτη που υπερασπίζονται και διευρύνουν τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες. [Taylor : 2004 : 3–22].

«Αν σου λέει ο Έλληνας Πρωθυπουργός το αεροδρόμιό μας, Μίκρα... Δηλαδή θα αλλάξουμε τα ονόματά μας για να μη θιγούν οι Σκοπιανοί; Δεν ξέρω, είναι λίγο υποτιμητικό, για μένα». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Η Πλουζ, αντιλαμβανόμενη τα συναισθήματα ως δομικά του κοινωνικού πεδίου, συνολικά αποτελέσματα πολλών ατομικών συναισθημάτων που ανατροφοδοτούν στην κοινωνία και την καθιστούν λειτουργική, αποδίδει τη σημασία τους στο γεγονός ότι μόνο μέσα από αυτά μπορεί να σχηματιστεί μια στάση. Για την Πλουζ, δηλαδή, το συναίσθημα συνιστά κρίσιμης σημασίας υλικό για τη διαμόρφωση πολιτικής στάσης, αφού μόνο μέσω συναισθημάτων μπορούν να ιεραρχηθούν οι προτιμήσεις και να γίνει αντιληπτό, τι είναι πιο σημαντικό για τον καθένα. [Πλουζ : 2015] Διαμορφώνεται, λοιπόν, ένα «μέσο εθνικό συναίσθημα», καθώς, πέρα από τις επιμέρους διαφορές και αποκλίσεις, τα μέλη ενός εθνικού συνόλου εκτίθενται σε ένα κοινό εκπαιδευτικό σύστημα, κοινή ενημέρωση, κοινά αντανεκλαστικά και έτσι διαμορφώνεται μία «νοερή συναισθηματική κοινότητα». Αυτή η κοινότητα δεν απαντά στην έννοια της καθολικότητας, αλλά της ποσοτικής υπεροχής μιας τάσης, που ενεργοποιείται λιγότερο ή περισσότερο συγχρονισμένα, χωρίς απαραίτητα τα μέλη της να γνωρίζονται και να συναποφασίζουν για τη στάση που να υιοθετήσουν. Είναι σαφές ότι θα υπάρχουν αποκλίσεις εντός του συνόλου, η βαρύτητα των οποίων συρρικνώνεται όταν το σύνολο αντιπαραβάλλεται σε άλλα εξωομαδικά σύνολα. Με αυτό τον τρόπο, μεταξύ πολλών άλλων παραδειγμάτων, διαπιστώθηκε ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού, αντιλαμβανόμενο το ελληνικό έθνος ως «ανάδελφο»³⁹, ανέπτυξε ενισχυμένα αντανεκλαστικά αντίστασης σε ακαθόριστα προσδιορισμένους «ξένους», λόγω του «φθόνου» τους προς την Ελλάδα και «τις συνωμοσίες εις βάρος της». Ο ανθελληνισμός των ξένων επιβεβαιώθηκε για κάποιους και στην περίπτωση του Μακεδονικού, οι ξένοι «δεν μας κατάλαβαν» ή «θέλουν το κακό μας» και δεν μας στήριξαν στο «Σκοπιανό» ενώ «έχουμε το δικό με το μέρος μας» και ενώ μας «χρωστάνε» ως απόγονους των απaráμιλλων αρχαίων Ελλήνων, της κοιτίδας του ευρωπαϊκού πολιτισμού. [Ηρακλείδης : 2018].

«[...] Ο Βανς, τον στείλανε να ρυθμίσει... γιατί διάλεξαν αυτόν να στείλουν; Τόσο καλά τα είχε καταφέρει τότε που είχε έρθει για την...

³⁹ Ο σχετικός χαρακτηρισμός του ελληνικού έθνους, ως ανάδερφου, αποδίδεται σε δηλώσεις του πρώην Προέδρου της Δημοκρατίας, Χρήστου Σαρτζετάκη, το 1985.

Κοφίνο στην Κύπρο... το 1967, για να βάλει την Ελλάδα να δεχτεί όσα ζητούσε η Τουρκία; Όλοι αυτοί είναι μια φάρα, Ανθέλληνες... χρόνια τώρα, θέλουν να βουλιάζουν το καράβι. Και Σόρος τα ίδια δεν κάνει... προστάτης των Σκοπίων. Είναι γνωστά αυτά, όλοι τα λένε, δεν τα κρύβουν».

Ποια είναι, ωστόσο, η ροή της αιτιακής σχέσης χάραξης εξωτερικής πολιτικής; Το αίτημα ξεκινάει από την κοινή γνώμη και κατευθύνεται προς την εκτελεστική εξουσία, από την οποία περιμένει την εκπλήρωσή του, ή είναι η εκτελεστική εξουσία, η οποία λαμβάνει την απόφαση με βάση το εθνικό συμφέρον και προσπαθεί να εξοικειώσει τους πολίτες με την απόφασή της σε περίπτωση που αυτοί διαφωνούν;

Οι Dorman Farhang υποστήριζαν ότι η επιρροή είναι μεν αμφίδρομη, αλλά κυρίως κατευθύνεται από την εκτελεστική εξουσία στην κοινή γνώμη. Επίσης, ο Ginsberg (1986), υποστηρίζει ότι η κοινή γνώμη, πράττει κατά βούληση αλλά αφήνοντας να φανεί ότι ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της λαϊκής βούλησης, και εν γένει ότι οι κυβερνήσεις εξυπηρετούν περισσότερο τα συμφέροντα των ελίτ από τα συναισθήματα των πολιτών. Οι Herman & Chomsky (1988) υποστήριξαν ότι τα ΜΜΕ παρουσιάζουν θετικά αποφάσεις και πολιτικές της κυβέρνησης και του ιδιωτικού κεφαλαίου, προκειμένου να διατηρήσουν την πρόσβασή τους στην πηγές ενημέρωσης, χωρίς τις οποίες διακινδυνεύουν να αφανιστούν από την αγορά. Οι Margolis & Mauser έδειξαν ότι οι ελίτ προσπαθούν να χειραγωγήσουν την κοινή γνώμη μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης και με άλλα μέσα καταλήγοντας ωστόσο ότι ευνοείται ο έλεγχος των ελίτ, όσο και οι δυνατότητες των πολιτών να περιορίζουν τον έλεγχο.

Ο Ηρακλείδης αναρωτιέται αν οι αποφάσεις των αξιωματούχων μιας χώρας, αρμόδιων για την λήψη κρίσιμων αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, μπορούν να είναι λιγότερο εθνοκεντρικές ή εθνικιστικές από αυτές που προκρίνει ο λαός, οι πολίτες; [Ηρακλείδης, 2001 : 18]. Ο ίδιος επιχειρώντας να απαντήσει στο ερώτημά του, δείχνει να πιστεύει ότι ο πολιτικός δικαιούται να παρασυρθεί, με τη λογική ότι η έκθεση όλων των ομοεθνών σε μια κοινή παιδεία, ως δέκτες της «έγκυρης» εκδοχής της συλλογικής μνήμης, διατηρείται, ασχέτως μορφωτικού επιπέδου, καταρχήν λόγω έλλειψης χρόνου «επιστημονικής επαλήθευσης» αλλά και μιας διάθεσης να επαναπαυτούμε στις ιστορίες και μνήμες που μας κάνουν να αισθανόμαστε περήφανοι. [2001 : 18]. Ακολούθως, είναι θετική η απάντησή του, σε ένα δεύτερο ερώτημα που θέτει σχετικά με το εάν η εθνική ταυτότητα και η έντονη

συναισθηματική φόρτιση παίζουν ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων όταν πρόκειται για κρίσιμα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής [Ηρακλείδης, 2001 : 19]. Για τον Ηρακλείδη, αρκεί να σκεφτεί κανείς, ότι ως κίνδυνος θεωρήθηκε στην Ελλάδα η απειλή ενός μικρού κράτους με ασθενή οικονομία και με πληθυσμό μόλις το 1/6 του ελληνικού. [2001 : 19]

Περνώντας στην απόφαση και τα κίνητρα επιλογής συμμετοχής σε συλλαλητήρια, βασικό τους ορόσημο υπήρξε το πρώτο συλλαλητήριο της 14 Φεβρουαρίου 1992 στη Θεσσαλονίκη, το οποίο, συνδυαστικά με την απόφαση των Πολιτικών Αρχηγών, αποτέλεσε την πρώτη ένδειξη της στροφής της Ελλάδας προς μια μαξιμαλιστική θέση. Το συλλαλητήριο συνιστούσε την απόδειξη ότι η «θυμική εξωτερική πολιτική» (Ροζάκης, 1994 : 51), η «σκοπιανοποίηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής» (Παπακωνσταντίνου, 1994 : 31) και ο «αρχαιολογισμός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής» (Kofos, 1999 : 387) δεν ήταν μόνο αίτια του, αλλά και αιτιατά. Η αδιαλλαξία της ελληνικής πλευράς ενισχύθηκε με την απόφαση του Συμβουλίου των Πολιτικών Αρχηγών της 13 Απριλίου 1992, όταν αποφασίστηκε μη αποδοχή του ότου Μακεδονία, ή παράγωγα αυτού στην ονομασία του νεόκοπου γετονικού κράτους.

Τα συλλαλητήρια στη Θεσσαλονίκη οργανώθηκαν στις 14 Φεβρουαρίου 1992, τρεις μέρες πριν παρουσιάσει ο Πορτογάλος ΥΠΕΞ στο Συμβούλιο Υπουργών το πακέτο λύσης για την αναγνώριση των Σκοπίων. Κατ' αυτή την έννοια, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένα μήνυμα προειδοποίησης απέναντι στην ΕΕ, σχετικά με τους όρους, τις κόκκινες γραμμές που έθετε η Ελλάδα, εκπεφρασμένες όχι από επίσημο φορέα, αρμόδιο για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής, αλλά από τον ελληνικό λαό.

Η βαρύτητα του μηνύματος ήταν άμεσα συναρτημένη με τον αριθμό συμμετεχόντων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ανήμερα του συλλαλητηρίου της 14 Φεβρουαρίου στη Θεσσαλονίκη, σχολεία, πανεπιστήμια, δημόσιες υπηρεσίες και καταστήματα έκλεισαν και «η συμμετοχή στο συλλαλητήριο για το όνομα των Σκοπίων ήταν σε κάποιες περιπτώσεις σχεδόν... υποχρεωτική»⁴⁰. Αστικά λεωφορεία μετέφεραν δωρεάν κόσμο, όπως και εκατοντάδες λεωφορεία των ΚΤΕΛ από την

⁴⁰ <https://www.vice.com/gr/article/3k54kw/to-syllalhthrio-toy-1992-gia-to-makedoniko-moiazei-toso-makrino-kai-allokoto>

επαρχία. Ακόμα και τα ταξί είχαν πινακίδες που έγραφαν «μετακίνηση δωρεάν»⁴¹. Τα συνθήματα που ακούγονταν ήταν: «Ειρήνη, συνεργασία, ασφάλεια», «Ελλάς εστίν και η Μακεδονία», «Εμείς οι Μακεδόνες είμαστε εδώ», «Κάτω οι πλαστογράφοι της Ιστορίας», «Μακεδονία, η ασπίδα της Ελλάδας», «Σκοπιανοί, μολών λαβέ»⁴².

Η τοπική εφημερίδα της Θεσσαλονίκης “Μακεδονία”, έγραφε τις παραμονές σε δημοσίευσμά της : *«Η πόλη θα ντυθεί στα γαλανόλευκα και λίγο πριν το μεσημέρι, θα νεκρώσουν όλες οι λειτουργίες. Εργαζόμενοι, φοιτητές, μαθητές, νοικοκυρές και συνταξιούχοι θα υψώσουν τη φωνή τους εναντίον των παραχαρακτών της ιστορίας της Μακεδονίας και θα τραγουδήσουν το «Μακεδονία ξακουστή». Οι καμπάνες θα ηχούν σε όλη την πόλη, αλλά και σε ολόκληρη τη Μακεδονία. Από το πρωί μουσικές μπάντες θα παιανίζουν στους δρόμους των 13 πρωτευουσών των μακεδονικών νομών, ενώ χθες σε πολλές ακριτικές περιοχές τελέστηκε ολονύκτια αγρυπνία»*⁴³. Πέρα από τη συμμετοχή πολιτικών και του κρατικού μηχανισμού (πρυτανικές Αρχές του ΑΠΘ), στο συλλαλητήριο συμμετείχαν θρησκευτικοί ανώτατοι αξιωματούχους (ο αρχιεπίσκοπος Σεραφείμ, ο τότε Μητροπολίτης Δημητριάδος και αργότερα Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος), η διοργάνωση απαιτούσε πολύμηνη προετοιμασία. Η διοργάνωση είχε προετοιμαστεί από την «Επιτροπή πολιτών», η οποία είχε συσταθεί στις 17.1.1992, με τη συνδρομή επιφανών πολιτικών και τοπικών παραγόντων, επιχειρηματιών και ακαδημαϊκών, που δραστηριοποιούνταν χρόνια στο μακεδονικό ζήτημα και είχαν επαφές με τις παμμακεδονικές οργανώσεις του εξωτερικού – ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλίας (Νίκος Μάρτης, Νίκος Μέρτζος και Στέλιος Παπαθεμελής). Ο λόγος και τα κείμενα αυτού του «λόμπι» υπήρξαν η βασική δεξαμενή κυρίαρχων θέσεων και επιχειρημάτων στο δημόσιο χώρο. (Σκουλαρίκη, 2007 : 67). Έτσι λοιπόν εισήλθαν στο δημόσιο λόγο στερεότυπα και προκαταλήψεις δυναμιτίζοντας μια τάση εθνικιστικής έξαρσης, η οποία οδήγησε σε διατήρηση και δυνάμωση των στερεοτύπων, τα οποία ενέτειναν περισσότερο την εθνικιστική έξαρση. Οι εντυπωσιακές σε συμμετοχή διαδηλώσεις για την ονομασία της πΓΔΜ αποδεικνύουν τη δύναμη κινητοποίησης της νέας συλλογικότητας και τις ιδεολογικές αναπαραστάσεις της περί έθνους, εθνικής υπερηφάνειας, μοναδικότητας κ.λπ.

⁴¹ <https://www.reader.gr/news/stories/ta-syllalitia-toy-1992-gia-tin-onomasia-tis-pgdm-ta-mazikotera-apo-tin-metapoliteysi>

⁴² <http://www.mixanitouxronou.gr/i-makedonia-einai-elliniki-to-maziko-syllalitirio-tou-1992-stin-thessaloniki-gia-tin-onomasia-ton-skopion-poiioi-tin-diorganosan-kai-ti-apofasise-i-politiki-igesia-tin-epomeni-mera-foto-vinte/>

⁴³ Τα θρυλικά συλλαλητήρια του 1992 για το Σκοπιανό, Ελεύθερος Τύπος, 20.01.2018, <https://www.eleftherostypos.gr/istories/170902-ta-thrylika-syllalitia-tou-1992-gia-to-skopiano/>

Οι διοργανωτές των συλλαλητηρίων, πριν προχωρήσουν στην προετοιμασία, είχαν λάβει την έγκριση του επικεφαλής του Υπουργείου που έφερε την ευθύνη χάραξης πολιτικής στο θέμα των «Σκοπίων», του Αντώνη Σαμαρά, ο οποίος συναίνεσε αυθαίρετα, με δική του απόφαση, χωρίς προηγούμενη ενημέρωση του Πρωθυπουργού⁴⁴. Σε πολιτικό επίπεδο, ο ΥΠΕΞ Αντώνης Σαμαράς συγκέντρωσε, ως πρόσωπο, σημαντικά ποσοστά δημοφιλίας χάρη στην αδιαλλαξία του και το ΠΑΣΟΚ απέρριπτε κάθε προοπτική συνεννόησης και συμβιβασμού. Ακολούθως, ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Μητσοτάκης βρέθηκε αντιμέτωπος με το δίλημμα να προχωρήσει στη δική του γραμμή ή να ακολουθήσει το ρεύμα της εποχής. Συντασσόμενος με τις απαιτήσεις του παθιασμένου κλίματος που ανακυκλώνονταν από τους πολίτες στα ΜΜΕ και πάλι πίσω στους πολίτες, από «ενδοτικός» μεταγράφηκε σύντομα στο «μαξιμαλιστικό» στρατόπεδο. Το 1994, ωστόσο, εξέφρασε σε ομιλία του στο ελληνικό Κοινοβούλιο την έκπληξή του από την αντίδραση του Αντώνη Σαμαρά, δοθείσας της παρουσίας του τελευταίου στην υπογραφή του Κανονισμού 3567/91143 του Συμβουλίου ΥΠΕΞ στις Βρυξέλλες, που ανέφερε ρητά τη «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Αν και ο Αντώνης Σαμαράς αρνήθηκε ότι ήταν παρών, διπλωματικό έγγραφο επιβεβαίωσε τελικά την εγκυρότητα της δήλωσης Μητσοτάκη, ενώ ο ίδιος ο πρώην ΥΠΕΞ αρκέστηκε να σχολιάσει ότι *«δεν είχε σημασία τι συνέβαινε πριν τις 16 Δεκεμβρίου 1991, αφού όλη η Ελλάδα ήταν σε ύπνωση για πενήντα χρόνια»* [Σκυλακάκης, 1995 : 59]

Σε δημοσίευμα της Καθημερινής⁴⁵, σχετικά με την τότε Σύσκεψη των Πολιτικών Αρχηγών, αναφέρεται μεταξύ άλλων, ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε επισημάνει ότι *«τα κόμματα δεν μπορούν να αγνοούν το λαϊκό αίσθημα. Οφείλουν να καθοδηγούν το λαϊκό αίσθημα, αντί να το πυροδοτούν και να το καθιστούν ανεξέλεγκτο. Διαφορετικά, τα κόμματα αιχμαλωτίζονται στο κλίμα που τα ίδια δημιουργούν»*⁴⁶.

⁴⁴ Δημήτρης Ψαράς, Το σκληρό μάθημα του 1992, ΕφΣυν, 28.01.2018, https://www.efsyn.gr/themata/fantasma-tis-istorias/138285_skliro-mathima-toy-1992

⁴⁵ Ιστορικοί Διάλογοι της Σύσκεψης του 1992, 05.02.2018, Καθημερινή, <http://www.kathimerini.gr/946808/article/epikairothta/politikh/oi-istorikoi-dialogoi-ths-syskeyhs-toy-1992>

⁴⁶ Μαριάννα Σκυλακάκη, Μακεδονικό & Δημοσκοπήσεις: Η Ιστορία Επαναλαμβάνεται; Φιλελεύθερος» 26 Ιανουαρίου 2018, <https://a8inea.com/makedoniko/>

Η Μαρία Δαμανάκη που συμμετείχε στη Σύσκεψη των Πολιτικών Αρχηγών το 1992, ως Πρόεδρος του Συνασπισμού, σε συνέντευξή της το 1997, είπε⁴⁷ :

«Για να μπορέσει να κατανοήσει όμως τι συνέβη, χρειάζεται να θυμηθεί το κλίμα της εποχής, όταν τον τόνο της εξωτερικής πολιτικής έδιναν οι λαοσυνάξεις εκατομμυρίων (στην κυριολεξία) ανθρώπων σε Θεσσαλονίκη και Αθήνα με βασικό σύνθημα «Μακεδονία: το όνομά μου είναι η ψυχή μου», με τη συνοδεία εθνικών και θρησκευτικών λάβαρων και συμβόλων. Όταν από τη Νέα Υόρκη ως τη Μελβούρνη ο Ελληνισμός διαδήλωνε στους δρόμους των ξένων χωρών για το όνομα των Σκοπίων και στον βωμό του εθνικισμού στήνονταν πολιτικές καριέρες ή εξοβελίζονταν πολιτικοί αντίπαλοι. Στα χρόνια 1992-93 τις εξελίξεις διαμόρφωνε εν ολίγοις μια άνευ προηγουμένου –για τη μεταδικτατορική τουλάχιστον περίοδο– πολιτική πραγματικότητα ακραίου εθνικιστικού λόγου και πνεύματος, που διαπερνούσε οριζόντια όλα ανεξαιρέτως τα τότε πολιτικά κόμματα (λιγότερο το ΚΚΕ). Όλα όμως αυτά δεν αναιρούν τις ευθύνες που υπάρχουν και που βαρύνουν κατ' αναλογία όλες τις πολιτικές δυνάμεις της χώρας, και πάνω από όλα την τότε κυβέρνηση της Ν.Δ. και προσωπικά τον πρωθυπουργό και τον υπουργό Εξωτερικών που ο ίδιος είχε επιλέξει. Στη διάρκεια της σύσκεψης, τόσο ο κ. Μητσοτάκης όσο και ο κ. Σαμαράς, από κοινού, υποστήριξαν τη σκληρή γραμμή για το θέμα. Οι όποιες διαφωνίες υπήρχαν μεταξύ τους δεν έγιναν γνωστές στη σύσκεψη. Βεβαίως, ο Κων. Μητσοτάκης λίγες ώρες μετά το ανακοινωθέν απέπεμψε τον κ. Σαμαρά, αλλά αυτό έγινε κατόπιν εορτής και χωρίς καμία δυνατότητα να ασκηθεί επιρροή στις εξελίξεις. Όσο και εάν στα μετέπειτα χρόνια ο τότε πρωθυπουργός προσπάθησε να αποστεί αυτών των ευθυνών φορτώνοντας τα βάρη αποκλειστικά στον κ. Σαμαρά, δεν μπορεί παρά να αναρωτιέται κανείς γιατί στην κρίσιμη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών στις 13.4.92 δεν υποστήριξε το πακέτο Πινέιρο και γιατί το περιεχόμενο του κρατήθηκε για μήνες εκτός δημοσίου διαλόγου – γεγονός το οποίο διευκόλυνε την εκστρατεία της αδιαλλαξίας γύρω από το όνομα».

Υπέρ της άποψης των υποκινούμενων συλλαλητηρίων και την επιρροή τόσο του πολιτικού όσο και του δημοσιογραφικού λόγου μπορεί να αξιολογηθεί και η απόκλιση στις δημοσκοπήσεις ανάμεσα σε περίοδο χαμηλού και υψηλού ενδιαφέροντος για το Μακεδονικό. Η αλλαγή της στάσης του ελληνικού Τύπου απηχεί, μάλλον, την κόπωση της κοινής γνώμης για το Μακεδονικό και τη σταδιακή ελάττωση του ενδιαφέροντος του κοινού, σε σύγκριση με την τριετία 1991 – 1993. [Δεμερτζής, 1998 : 131]. Ενδεικτικό της μεταστροφής της κοινής γνώμης σχετικά με το Μακεδονικό και ιδιαίτερα με το πρόβλημα της ονομασίας είναι το αποτέλεσμα δημοσκοπήσης που διενεργήθηκε λίγους μήνες μετά τη θέση σε ισχύ της Ενδιάμεσης Συμφωνίας, σύμφωνα με την οποία το ποσοστό όσων αποδέχονταν την αναγνώριση

⁴⁷ Μαρία Δαμανάκη, Πώς το ζήτημα της ονομασίας της ΠΓΔΜ έγινε χαίνουσα πληγή: μια προσωπική μαρτυρία, Καθημερινή, 23.07.2017
[<http://www.kathimerini.gr/919576/opinion/epikairothta/politikh/pws-to-zhthma-ths-onomasias-ths-pgdm-egine-xainoysa-plhgh-mia-proswpikh-martyria>]

της γειτονικής χώρας με σύνθετη ονομασία που θα περιλάμβανε τον όρο «Μακεδονία» ή παράγωγά του έφθανε το 38% [Παναγιωτοπούλου, 1998 : 498] όταν στο ίδιο ερώτημα σφυγμομέτρησης, τον Ιούνιο του 1992, το 90% τασσόταν κατά οποιασδήποτε ονομασίας με το όνομα «Μακεδονία». [Κωφός, 2003 : 245-46]

Πώς όμως μπορεί να συμβαδίσει αυτή η ερμηνεία με την τάση απόδοσης αυξημένης σημασίας του ονοματολογικού που καταγράφηκε στα πρόσφατα συλλαλητήρια της διετίας 2018-2019; Στην πρόσφατη έρευνα της Μονάδας Ερευνών Κοινής Γνώμης του ΠΑΜΑΚ και του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) που πραγματοποιήθηκε 23-25 Ιανουαρίου 2018 πάνω από έξι στους δέκα ερωτωμένους θεώρησαν το θέμα ως πολύ σημαντικό. Σχετικά με το περιεχόμενο του ονόματος περίπου επτά στους δέκα απέρριψαν κάθε χρήση του όρου «Μακεδονία», όταν συγκριτικά με το 2016, ενόσω το θέμα δεν απασχολούσε την πολιτική ατζέντα, υπολογιζόταν 57%. Αυτή η σημαντική αύξηση της «αδιαλλαξίας» σήμαινε ότι όταν το ζήτημα επανέρχεται emphaticά στον δημόσιο διάλογο, η κοινή γνώμη υιοθετεί μια περισσότερο άκαμπτη στάση⁴⁸. Η ερμηνεία αυτής της άκαμπτης στάσης μπορεί, κατά την άποψή μας, να αναζητηθεί επίσης στο πλαίσιο μιας γενικότερης συντηρητικής στροφής που παρατηρείται στην κοινωνία, η οποία, στην προκειμένη περίπτωση, ενισχυμένη από το αρχικό σημείο αναφοράς των συλλαλητηρίων της περιόδου 1991 – 1993 και τη μυστική διπλωματία της κυβέρνησης, που φάνηκε να συναντούν στη δυνατότητα που έδινε το νέο πλαίσιο στην Ακροδεξιά να ξεδιπλώσει το δικό της αφήγημα, εκμεταλλευόμενη την ανησυχία ευρύτερων τμημάτων της κοινωνίας και τη διαφαινόμενη τάση προς μια αδιάλλακτη στάση.

Διερχόμενη από την οικονομική κρίση και υφιστάμενη τις συνέπειές της, η κοινωνία, παράλληλα με τον απολογισμό της, περίμενε τη δημιουργία μιας προοπτικής αναδιοργάνωσής της και ευελπιστούσε στη συγκρότηση ενός πλαισίου δράσης με όρους προόδου, ορθολογισμού, ανοιχτής και ευρείας συζήτησης. Η απογοήτευσή της από μια κυβέρνηση που συστήθηκε ως αριστερή, η οποία ουσιαστικά ακολούθησε την ίδια μνημονιακή πολιτική χωρίς να βελτιώσει τον ατομικό αγώνα για επιβίωση, έκανε την κοινωνία πιο καχύποπτη, εσωστρεφή, ανασφαλής και απαισιόδοξη και ενίσχυσε τα συντηρητικά της αντανakλαστικά.

⁴⁸ Νίκος Μαραντζίδης, Γιώργος Σιάκας Η κοινή γνώμη και το ονοματολογικό, Καθημερινή, 05.02.2018, <http://www.kathimerini.gr/946804/article/epikairothta/ellada/h-koinh-gnwmh-kai-to-onomatologiko>

Ποιο όμως θα μπορούσε να είναι το κίνητρο ώστε να «κατεβεί» ο δυσαρεστημένος/ απογοητευμένος πολίτης στο δρόμο; Θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα ανατρέχοντας στις θεωρίες συναισθήματος και κοινωνικών κινημάτων.

Τα συναισθήματα διαμαρτυρίας καθορίζονται, σύμφωνα με την θεωρία αξιολόγησης των συναισθημάτων, από το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναφύεται το ζήτημα που δημιουργεί την ανάγκη διαμαρτυρίας. Δηλαδή μεταξύ του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου και του συναισθήματος μεσολαβεί μία αξιολόγηση, η οποία θα καθορίσει την απόφαση για συμμετοχή ή μη σε διαμαρτυρία. Το κίνητρο συμμετοχής ή αποχής από τη διαμαρτυρία σχετίζεται με το βαθμό έντασης του συναισθήματος. Οι συμμετέχοντες σε μία διαμαρτυρία, ως μέλη μιας ομάδας, αφενός θα πρέπει να έχουν θετικά συναισθήματα για τη δική τους ομάδα, με την οποία μοιράζονται τα αρνητικά συναισθήματα για την ομάδα, έναντι της οποίας διατυπώνεται το ζήτημα (Goodwin & Jasper, 2006). Για παράδειγμα, ο Yang (2000), εντόπισε συναισθήματα όπως χαρά, συμπόνια και υπερηφάνεια μεταξύ των μελών της ίδιας ομάδας, τα οποία μοιράζονταν μεταξύ τους αρνητικά συναισθήματα, όπως οργή, ντροπή και φόβο για την αντίπαλη ομάδα. Το «συναισθηματικό βαρόμετρο» σε μια χώρα μπορεί να προκαλέσει διαφορετικές (κινδύνου) αντιλήψεις, γνωστικές μορφές και συναισθήματα. Ο θυμός και η απογοήτευση, για παράδειγμα, κινούν την επιθετική συμπεριφορά. Οι συμμετέχοντες σε μια διαμαρτυρία, στην προκειμένη περίπτωση, στα συλλαλητήρια αισθάνονταν οργή και θυμό, η οποία προκύπτει από μία αίσθηση απειλής και σφετερισμού θεμελιώδους συστατικού της εθνικής τους ταυτότητας από γειτονικό κράτος. Αισθάνονται, επίσης, απογοήτευση από τον τρόπο που χειρίστηκαν το ζήτημα διαχρονικά οι πολιτικές ηγεσίες. Οργή, θυμός, ντροπή και απογοήτευση αλληλοτροφοδοτούνται μεταξύ τους και ενισχύουν το κίνητρο ενός ατόμου να βγει στους δρόμους.

«[...] εντάζει, θεωρώ ότι η Συμφωνία αυτή είναι πάρα πολύ επιζήμια για τη χώρα, και πάλι σε μια συζήτηση δεν θεωρώ ότι οι Έλληνες έχουμε χάσει την ψυχραιμία μας και έχουμε επιδοθεί σε ακραίες εκδηλώσεις, παρά μόνο έχουμε... υπάρχει μια τεράστια απογοήτευση, ένας τεράστιος θυμός έναντι των κυβερνητικών παραγόντων και μια αίσθηση ντροπής για μένα. Ντρέπομαι! Γιατί αυτή τη θεωρώ διπλωματική ήττα, γιατί ναι μεν είμαι υπέρ της διαλλακτικής διπλωματίας, της καλής γειτνίασης, της σταθερότητας στην περιοχή, της αλληλεγγύης, επειδή είμαστε γειτόνοι, ακουμπάν δηλαδή τα σύνορά μας παντελώς, ούτε καν θάλασσα παρεμβάλλεται, παρόλα αυτά κοιτάζοντας τη Συμφωνία αυτή και διαβάζοντάς την, θεωρώ ότι μόνο... εν πολλοίς δώσαμε και δεν πήραμε».

«Επειδή το θέμα είχε βαλτώσει, πέραν της στάσης της Ελλάδος, ότι εντάζει μπορούμε να δεχθούμε και γεωγραφικό προσδιορισμό, οι Σκοπιανοί το προχώρησαν ένα βήμα παραπάνω για να βρουν διέξοδο στο αδιέξοδο. Όταν υποχωρείς, ο άλλος το βλέπει ως αδυναμία. Πάντως, στο Βουκουρέστι υπήρξε ικανοποίηση από την Ελλάδα, τα Σκόπια και το NATO ήταν από τη μια μεριά, και η Ελλάδα μόνη της από την άλλη, και καταφέραμε να ασκήσουμε βέτο κάτι που δεν το κάνουμε ιδιαίτερα συχνά στη διεθνή σκηνή. Κάθε άλλο μάλιστα... οι περισσότεροι κατηγορούν για ενδοτικότητα τις ελληνικές κυβερνήσεις. Και αυτό νομίζω ότι προκάλεσε μια ανακούφιση εκείνη την περίοδο για τον ελληνικό λαό. Η απόφαση του βέτο, παίζαμε ένα παιχνίδι και θέλαμε να δείξουμε ότι έχουμε ακόμα ρόλο στα Βαλκάνια και επηρεάζουμε τις εξελίξεις».

Σε περίπτωση, ωστόσο, ασυμβίβαστων συναισθημάτων υπάρχει μια σύγκρουση (Benski, 2011).

Ο Thomas Scheff (1994 : 282-286) εστιάζει στην υπερηφάνεια και την ντροπή, ως κεντρικά συναισθήματα της συλλογικής δράσης. Όταν το αίσθημα της ντροπής δεν βρίσκει απόκριση, ενδέχεται να οδηγήσει σε επιθετικότητα. Και όταν οι άνθρωποι αισθάνονται ντροπή για το θυμό τους, μπορεί να ξεκινήσει μια αλληλοδιαδοχή ντροπής – θυμού και αντιστρόφως. Μελετώντας ειδικά εθνικιστικά κινήματα, ο Scheff, κατέληξε ότι σε τέτοιου είδους κινήματα, «άτομα και ομάδες αναζητούν τη βελτίωση του σημείου ισορροπίας ντροπής/ υπερηφάνειας». [Scheff : 1994]

Η ντροπή και ο θυμός φαίνεται, ωστόσο, ότι μπορούν να μετατραπούν σε υπερηφάνεια τις στιγμές που η Ελλάδα «δείχνει πυγμή», και λειτουργεί όπως οφείλει κάθε ισχυρός δρώντας, ακόμα κι αν η κίνηση παραβιάζει το πλαίσιο νομιμότητας.

«Η Ελλάδα, λυπάμαι που το λέω, δεν λειτούργησε σαν περιφερειακός παίχτης, δηλαδή δεν τίμησε τη θέση που έχει, τη δυναμική που έχει στην περιοχή, ...έμεινε σε μια αδιάλλακτη επιχειρηματολογία και αυτή διατράνωνε σε κάθε φόρουμ, ούτε εκμεταλλεύτηκε τη θέση της ως ευρωπαϊκού παίχτη ή ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά μόνο μία στιγμή. Και εκείνη η στιγμή που μπορεί να έχει νομικό υπόβαθρο λανθασμένο, ήταν το βέτο στο Βουκουρέστι. Ήταν η μόνη στιγμή για μένα, η οποία άνοιξε τη θέση της Ελλάδας προς τον κόσμο. Ακούστηκε τότε η φωνή της Ελλάδας, πραγματικά. Εκεί εκμεταλλεύτηκε την ευρωπαϊκή της ταυτότητα, τα ατού που της δίνει η συμμετοχή στην ΕΕ. Δεν θεωρώ ότι η Ελλάδας μας έπαιξε έτσι ένα σημαντικό παιχνίδι εκμεταλλευόμενη τα οφέλη και την ισχύ της έναντι του γείτονα». (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

«Παρόλα αυτά στο μυαλό τους ήταν αμετάβλητοι, για αυτό και τους θαυμάζω, την εξωτερική πολιτική των Σκοπιανών. Ήταν αμετάβλητοι, σταθεροί, ναι, η πολιτική τους είχε στοιχεία αδιαλλαξίας και γι' αυτό πέτυχε. Και γενικά ένα στοιχείο που δεν το έχει η δική μας πολιτική και η διπλωματία εν γένει. Ήταν εξωστρεφής! Ήταν πολύ εξωστρεφής! Επιθετική! Επιθετική παύλα εξωστρεφής, επιθετικής με την έννοια της όσο γίνεται μεγαλύτερης διασποράς των δικαιών εντός και εκτός εισαγωγικών

των Σκοπίων, της Βόρειας Μακεδονίας, στην Υφήλιο, ανά την Υφήλιο, κι εδώ θα τους βγάλω το καπέλο. Κι επίσης συμφωνώ αυτό που έγινε με το Βουκουρέστι. Αυτοί το θεώρησαν ως μια επιθετική ενέργεια της Ελλάδας, ως μια άκρως αδιάλλακτη ενέργεια...μπορεί νομικά, δικαστικά να μην έστεκε, να ήταν αντίθετη με την Ενδιάμεση Συμφωνία...παρόλα αυτά φάνηκε μια πιο δυναμική, μια πιο δυνατή στάση της Ελλάδας. Ήταν ένα πολύ δυνατό σημείο της Ελλάδας. Μπορεί να ήταν λάθος νομικά, παρόλα αυτά φάνηκε. Διαφημίστηκε η ελληνική θέση. Δεν προωθήσαμε επαρκώς τα δικαιώματά μας, όχι μόνο στην περιοχή, αλλά παγκοσμίως».

Απαντώντας στο ερώτημα του κινήτρου απόφασης για συμμετοχή ενός ατόμου σε μια δράση, ο Lazarus πρότεινε τη διάκριση μεταξύ της αρχικής αξιολόγησης (*primary appraisal*), δηλαδή αξιολόγηση ενός γεγονότος, το βαθμό σημαντικότητάς του και τη δευτεροβάθμια αξιολόγηση (*secondary appraisal*), την αξιολόγηση της ικανότητας του ατόμου προς διεκπεραίωση, αξιοποίηση ή εκμετάλλευση μιας κατάστασης (Lazarus, 1966). Με το πέρας των δύο πρώτων σταδίων, το άτομο περνάει στην παράπλευρη αξιολόγηση επιμέρους υποερωτημάτων, ως διαστάσεων αξιολόγησης (*appraisal dimensions*) που σχετίζονται με το κεντρικό ερώτημα : Με ποιον τρόπο επηρεάζει ένα γεγονός τους στόχους μου; Ποιος ή τι προκάλεσε το γεγονός; Έχω τον έλεγχο και τη δυνατότητα να επιβληθώ στις συνέπειες του γεγονότος; Είναι οι συνέπειες ενός γεγονότος συμβατές με τις προσωπικές μου αξίες και (κοινωνικούς) κανόνες;

«Γενικά, αν το δω, γενικά ένας ... Γερμανός, ένας Γάλλος, δεν έχουν πρόβλημα. Αλλά αν το δω ως Έλληνας... ξέρω γω; Δεν πρέπει να έχω πρόβλημα; Αν δεν έχεις την εμπειρία, φρέσκια... νωπή, δεν καταλαβαίνεις.... Μιλούσα πριν χρόνια... με έναν φίλο μου... αυτός είναι Δανός, μου έλεγε ότι... δεν μπορώ να καταλάβω. Δεν καταλάβαινε. Και μας, μας πήραν το Σλέσβιχ Χόλσταϊν μου λέει. Βλέπετε; Μου συγκρίνει κάτι που έγινε πριν αιώνες, με κάτι που συμβαίνει τώρα. Και εγώ... πώς το λένε... δε λέω ότι η Κωνσταντινούπολη είναι ελληνική, άλλο λέω. Είμαι μάρτυρας μιας ιστορικής στιγμής και πολύ θιγμένος. Δεν πρέπει να αντιδράσω;». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Αυτό το έχω σκεφτεί πολύ... τι θα σκεφτόμουν αν ήμουν ξένος. Ας βλέπαμε...οι Γερμανοί θα ήταν τόσο προοδευτικοί αν είχαν τέτοιο θέμα με την Πολωνία ας πούμε; Ή οι Αυστριακοί με τη Τσεχοσλοβακία; ... Είναι άνισο. Βγαίνει και σου λέει ένας, αχ φέτος δεν μπορώ να πάω στις Μπαχάμες, θα πάω...τι να πούμε... Μύκονο διακοπές. Ένας που θα πάει Χαβάη, σκέφτεται αχ τον καημένο, αλλά για πες το σε έναν που κάθεσαι σπίτι του... έχει πέντε χρόνια να πάει διακοπές. Για να δούμε, θα τον λυπηθεί; Για να... αν ο άλλος δεν περνάει το ίδιο ζόρι με σένα, περίμενε να σε καταλάβει.. Εγώ έχω πάψει πλέον να ελπίζω. Έχω ... αισθάνομαι ένα βάρος. Τουλάχιστον ας μιλήσω... να φωνάξω. Στις συγκεντρώσεις φωνάζεις... δε θα μ ακούσει κανείς, αλλά τουλάχιστον το βράδυ θα

σκέφτομαι... εντάξει Γ. (όνομα), έκανες ό,τι μπορούσες. Θα έχω τη συνείδησή μου καθαρή» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Βέβαια και πήγα [στα συλλαλητήρια]. Και έβγαλα και φωτογραφίες. Τις έβαλα σε κορνίζες και τις έχω... βασικά τις κάνω βόλτες πότε τις πάω στην τραπεζαρία, πότε στο σαλόνι (γέλια). (Σοβαρεύει) Αισθάνθηκα μια... δεν ξέρω πώς να το πω... να, ήταν σα να μίλησα με ... Μη νομίζετε ότι ακούω φωνές (γέλια)... (σιωπή)... Ας το πω αλλιώς. Θα αισθανόμουν ένα κενό αν δεν πήγαινα. Το σκεφτόμουν πριν πάω... διάβαζα διάφορα... Αλλά είπα... δε θα είχα δικαίωμα να λέω αύριο στα παιδιά μου, διάβασε τα μαθήματά σου... να τους ρωτάω... έκανες τα μαθήματά σου; διάβασες Ιστορία; διάβασες Θρησκευτικά; Θα ήταν υποκρισία. Ένα καμπανάκι... κι εσύ που τα διάβασες τι κατάλαβες; Τι κάνεις; ... Τι έκανες;» (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

Μια αντίθετη άποψη από την ίδια κατηγορία των ελεγχόμενα συμβιβαστικών διατυπώθηκε ως εξής :

«Δεν υπήρχε περίπτωση να πάω... έχουμε εκλεγμένους, αναλαμβάνουν αυτοί. Αν δεν μου αρέσει το αποτέλεσμα, τους τιμωρώ (χειρονομία εισαγωγικών) στην κάλπη. Αλλά να πάω να ακούσω τον Φραγκούλη να τους λέει «γυφτοσκοπιανούς», και τους πολιτικούς που εξέλεξε ο ελληνικός λαός «δωσίλογους» και «αλήτες», όχι... δε βρίσκω το λόγο... δε με ενδιαφέρει να συμμετέχω σε χαρακτηρισμούς, αλλά σε λύσεις. Και αυτό όλο το κιτσαριό δεν ήταν λύση...» (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

Από τις παραπάνω μαρτυρίες συνάγεται, με ποικίλους τρόπους, ότι καθοριστικός παράγοντας για τα συναισθήματα είναι το προσωπικό νόημα που αποδίδει το άτομο σε διφορούμενα ερεθίσματα μέσω αξιολογήσεων. Ως εκ τούτου, οι συναισθηματικές εμπειρίες είναι συνάρτηση των χαρακτηριστικών του γεγονότος που αξιολογείται και του ατόμου που αξιολογεί (Kuppens & Tong, 2010). Αυτό σημαίνει ότι η προσωπική άποψη για μια κατάσταση, και όχι η κατάσταση καθεαυτή, είναι αυτή που θεμελιώνει το αποτέλεσμα μιας συναισθηματικής αντίδρασης. Αυτή η συναισθηματική απόκριση είναι ένας συνδυασμός συναισθημάτων και σκέψεων (Scherer & Peper, 2001, Scherer, 2000) που οδηγούν σε έκφραση συναισθημάτων και ροπή για δράση (Clore & Ortony, 2000, Smith & Lazarus, 1990). Οι θεωρητικοί της θεωρίας αξιολόγησης εκτιμούν είναι ότι σε αντικειμενικά παρόμοιες καταστάσεις ή γεγονότα διαφορετικά άτομα, υιοθετούν εξαιρετικά ανόμοιες συναισθηματικές αντιδράσεις ανάλογα με τις ιδιοσυγκρασιακές υποκειμενικές εκτιμήσεις. Όπως, ωστόσο, είδαμε προηγουμένως, τα ατομικά συναισθήματα μεμονωμένων ατόμων, βασισμένα σε ατομικές αξιολογήσεις, μεταβάλλονται σε συλλογικά συναισθήματα, στο πλαίσιο συμμετοχής

των ατόμων σε ομάδες και εκφράζονται σε συλλογική συμπεριφορά, ως συνέπεια συλλογικής αξιολόγησης.

Με το νέο δεδομένο, την εμφάνιση του «νεομακεδονικού» και την «ανακάλυψη» και αναγνώριση δύο «Μακεδονιών» η «συλλογική» αξιολόγηση, στηριζόμενη στο γνωσιακό κεκτημένο της εκπαίδευσης και με ανανεωμένη διατύπωση μέσα από το δημοσιογραφικό λόγο προκάλεσε την αναμέτρηση των επιμέρους ατομικών αξιολογήσεων και τη σταδιακή απορρόφησή τους από την πρώτη.

Για να το πούμε διαφορετικά, γνωστικά στοιχεία όπως γνώση και πεποιθήσεις του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και πλημμελής ενημέρωση από ΜΜΕ, και η ασυμφωνία μεταξύ των δύο στοιχείων (του νέου δεδομένου των δύο «Μακεδονιών») που εμφανίστηκαν στο γνωστικό πεδίο των ατόμων, προκάλεσαν αυτό που ο Festinger (1965) είχε περιγράψει ως «γνωστική ασυμφωνία», όπου ατομικές αξίες και πεποιθήσεις έρχονταν σε αντίθεση με το νέο δεδομένο, καταλήγοντάς στην άρνησή του («Η Μακεδονία είναι μία και είναι Ελληνική»).

«Όταν ξεκίνησε αυτό και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν ακούγαμε τη λέξη Μακεδονία δεν είχαμε τίποτα άλλο στο μυαλό μας παρά την ελληνική Μακεδονία. Σιγά σιγά άρχισε να αλλάζει αυτό, κι όταν άκουγες «Μακεδονία» ερχόταν στο μυαλό πρώτο το κρατίδιο των Σκοπίων τότε. Και μου χε κάνει εντύπωση. Γιατί μέχρι τότε είχαμε στο μυαλό μας μια περιοχή ελληνική, πλέον ερχόταν στο μυαλό μας μια περιοχή που ήταν εκτός Ελλάδος. Οποσδήποτε για μας συνδέεται με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τον Μέγα Αλέξανδρο αυτή η περιοχή και ως εκ τούτου, και εκ του ονόματος βεβαίως θεωρούμε ότι αυτή η περιοχή είναι κληρονομιά ελληνική. Και από πλευράς ιστορικής και από πλευράς πολιτισμικής. Θυμάμαι είχα βρεθεί στην Οξφόρδη, όπου ήταν ένας βρετανός καθηγητής και είχε αναφερθεί με δηλώσεις του, on camera μάλιστα, το να λέμε ότι τα Σκόπια, όπως τα αποκάλεσε ο ίδιος είναι Μακεδονία, είναι σαν να λέμε ότι το παλάτι του Μπάκιγχαμ είναι στο Αφγανιστάν, καμία σχέση. Καμία σχέση δηλαδή όσον αφορά το ιστορικά τεκμηριωμένο σκέλος. Αυτό το απόσπασμα υπάρχει και στο youtube αν θέλετε να το δείτε. Ήταν μία δήλωση που είχε συγκλονίσει τότε και είχε παίζει πολύ και στα ελληνικά μίντια». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«- Μακεδονία είναι μια περιφέρεια στα βόρεια σύνορα της χώρας ... βόρεια μάλλον περιφέρεια της Ελλάδας, για μένα αυτό σημαίνει Μακεδονία... αυτή είναι η έννοιά της... και με την αρχαιοελληνική της έννοια, αλλά και με τη σύγχρονη έννοιά της.

- [...]

- Λόγω της ονομασίας των βόρειων γειτόνων εννοείται ότι και σε μένα πια έχει... έχει αρχίσει να διαπλάθεται αυτή η συνείδηση... έχει αρχίσει να

σχηματίζεται η συνείδηση ότι Μακεδονία... ναι ... είναι ονομασία και ενός άλλου κρατιδίου. Αυτή όμως τη συνείδηση που διαπλάθεται μέσα μου εδώ και πολύ πολύ καιρό, λόγω της ονομασίας αυτής της χώρας, την αντιπαλεύω. Δε μου αρέσει ότι διαπλάθεται μέσα μου ο ήχος, η λέξη “Μακεδονία” να κάνει συνειρμό σε μένα, προσωπικά, η άλλη “Μακεδονία”». (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

«Τα τωρινά συλλαλητήρια ήταν πιο υποτονικά. Ίσως γιατί ο κόσμος έχει κάπως αποδεχθεί την κατάσταση. Στην αρχή ήταν ένα καινούριο δεδομένο. Και υπήρξε μια αντίδραση σε κάτι που προέκυψε χωρίς να είμαστε προετοιμασμένοι. Τώρα, είναι πολλά χρόνια που συζητιέται, ίσως η μεγάλη οργή έχει καταλαγιάσει. Υπάρχει η αντίδραση, η αντίρρηση, αλλά όχι πια τόση οργή. Και υπήρξαν και πολλά χρόνια που είχε και από τη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ, που είχε προβληθεί η άποψη ότι είναι τριτοκοσμική άποψη να κρατάμε τις διαφορές και να μην τις λύνουμε, θα πρέπει σιγά σιγά να λύσουμε οποιαδήποτε διμερή προς κάποια κατεύθυνση, με έναν έντιμο συμβιβασμό και όλα αυτά...» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Απεναντίας, στα πρόσφατα συλλαλητήρια η συμμετοχή σχετίζεται με τη γενικότερη αύξηση της ροπής προς την ακροδεξιά, η οποία παρατηρείται σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας σχετίζεται με την παρατεταμένη λιτότητα, την άνοδο της ανεργίας την αποστέρηση βασικών αγαθών και δικαιωμάτων και την πλημμελή διαχείριση του μεταναστευτικού ζητήματος – εντέλει την απονομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος, ως συνέπειες της δεκαετούς κρίσης. Μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης αναζητά την επιστροφή σε μια στοιχειώδη αίσθηση αξιοπρέπειας, γεγονός που συγκρούεται με οτιδήποτε θεωρεί ως εκχώρηση στοιχείων της εθνικής του ταυτότητας. Η ρητορική στη δημόσια σφαίρα κωδικοποιήθηκε και πάλι σε ένα δίπολο «φασιστών – μη φασιστών», στη βάση του βαθμού δεκτικότητας ή μη των όρων της Συνθήκης των Πρεσπών. Αυτή η ρητορική ξεκίνησε από τον Τύπο, στο εγχείρημά του να αποτολμήσει ένα ψυχογράφημα του πληθυσμιακού προφίλ των πρόσφατων συλλαλητηρίων : «Ο κύριος όγκος των διαδηλωτών μοιάζει να συγκεντρώθηκε μέσω συλλόγων και ενώσεων Ποντίων, Κρητών, προσκόπων, εφέδρων καταδρομέων, ομίλων αποστράτων κτλ, γνωστοί από την ακροδεξιά τους καταγωγή. Οι πολίτες που είχαν κατέβει κατά μόνες υπολείπονταν κατά πολύ και αποχωρούσαν πολύ νωρίς. Όσοι ήρθαν με τα 284 λεωφορεία που καταμέτρησε η αστυνομία ήταν οι πλέον ενθουσιώδεις, είχαν σαφώς ακροδεξιές ιδεολογικές

καταβολές, δεν είχαν ακριβή αίσθηση του χώρου και απλώς μεγαλοποιούσαν τη συμμετοχή του κόσμου»⁴⁹.

«Υπάρχει μια γενικότερη στροφή προς τα δεξιά, όλα τα τελευταία χρόνια και υπάρχει μια στροφή της mainstream πολιτικής, οπότε δημιουργείται, ωθείται κάπως και η Ακροδεξιά να ανέβει. Για παράδειγμα, εγώ θυμάμαι πάρα πολύ καλά, ότι αυτά που λέει σήμερα η Ευρώπη για το μεταναστευτικό, τα έλεγε ο Λεπέν και το 2000 και τον θεωρούσαν ακραίο... κέντρα υποδοχής μεταναστών, να είναι κάπου περιορισμένοι, να μη βγαίνουν έξω, πιο αυστηροί έλεγχοι στις πολιτογραφήσεις, στις χορηγήσεις ασύλου... όλα αυτά... Και τώρα αυτά είναι η mainstream πολιτική. Τότε το άκουγαν οι κυβερνήσεις και τους σηκώνονταν η τρίχα. Τώρα το θεωρούμε πάρα πολύ απλό και κοιτάμε πώς να αυξήσουμε αυτές τις ανέσεις βελτιώνοντας την ύδρευση, τα τρόφιμα, την υγεία... αυτών των ανθρώπων. Θα τους έβαζε και τηλεοράσεις θυμάμαι τότε ο Λεπέν σε αυτά τα κέντρα. Ως εκ τούτου, δε μου κάνει εντύπωση, το θεωρώ άμεση συνέπεια, όταν η κεντρική, η mainstream πολιτική πηγαίνει πιο δεξιά αποδεχόμενη περικοπή δικαιωμάτων, ανοίγει ο χώρος και για πιο δεξιά. Και γίνεται και πιο αποδεκτός έτσι». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Πόσο εφικτή, θα ήταν, ωστόσο, η συγκέντρωση των ατόμων σε συλλαλητήριο, αν δεν υπήρχαν οι διοργανωτές; Όπως, χαρακτηριστικά, λέει μια ερωτώμενη :

«Υπάρχει κάποια κίνηση που πυροδότησε την αντίδραση των συλλαλητηρίων, εξ ου και υποκινημένη αντίδραση... ωστόσο, το 1992 βρεθήκαμε μπροστά σε μια ανεξαρτητοποίηση, ανεξαρτήτως της κατάστασης της Ελλάδας σε εκείνη τη φάση... υπήρχε ένα νέο δεδομένο το οποίο έπρεπε να αντιμετωπίσει.... Και τώρα στις πορείες που έγιναν για την κρίση, για την περικοπή των δικαιωμάτων, δεν τους έσυρε κάποιος στο δρόμο, αλλά κάποιος την οργάνωσε. Ο κόσμος μπορεί να πνιγόταν, αλλά δεν θα κατέβαινε στο δρόμο, ούτε παίρνει δυο φίλους του να κατέβει. Δηλαδή κάποιος πρέπει να το οργανώσει κεντρικά. Άρα κάπως υποκινείται. Και τότε αν δεν έβγαине κάποιος μπροστά να το οργανώσει, δε θα γινόταν τίποτα. Όπως και τώρα δε γίνεται τίποτα. Τα δικαιώματα παραμένουν κομμένα, δεν επέστρεψαν. Όμως δεν υπάρχει κάποιος να κατεβάσει τον κόσμο.... Δε σημαίνει ότι ο κόσμος δεν έχει οργή. Έχει οργή, αλλά δε βγαίνει μόνος του». (ελεγχόμενα συμβιβαστική)

Τη διοργάνωση των συλλαλητηρίων ανέλαβαν οι Παμμακεδονικές Ενώσεις Υψηλίου με βασική συνιστώσα την «Παμμακεδονική Α.Ε.», η οποία έχει κατηγορηθεί ότι κατά το παρελθόν ύμνησε το εθνοσωτήριο πραξικόπημα της 21ης Απριλίου⁵⁰.

⁴⁹ Απόστολος Λυκεσάς, «Σκιά» του 1992 το χθεσινό συλλαλητήριο, Εφ Συντ, 22.01.2018 https://www.efsyn.gr/politiki/137621_skia-toy-1992-hthesino-syllalitimio

Ο Σκυλακάκης, σε άρθρο του στην Athens Voice το 2018 έγραφε: «Το υπόστρωμα εκείνο, που εξηγούσε την έκρηξη των συλλαλητηρίων του 1992, που ήρθαν να καλύψουν το κενό που δημιουργούσε η κρίση αξιών και το σύμπλεγμα ενοχής για την κατάσταση της Ελλάδας μετά την ευωχία της δεκαετίας του 80, υπάρχει προφανώς και σήμερα, πολλαπλασιασμένο εις την δεκάτη. Αυτό εξηγεί και την άρνηση της κοινής γνώμης για οποιοδήποτε (ρεαλιστικό), συμβιβασμό και τη διοργάνωση του χθεσινού συλλαλητηρίου. Η Ελλάδα του 2008, όταν όλες οι πολιτικές δυνάμεις (πλην Λάος), αποδέχθηκαν το συμβιβασμό της σύνθετης ονομασίας δεν υπάρχει πια»⁵¹.

Ο φόβος της ανάληψης διοργανώσεων από ανεξέλεγκτα στοιχεία είχε διατυπωθεί από τότε, όπως προκύπτει από μαρτυρία του Θ. Σκυλακάκη για τα συλλαλητήρια του 1992 : «Μετά την επιστροφή του [Μητσοτάκη] από τους πρώτους που επικοινωνήσαν μαζί του ήταν ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας [κ. Καραμανλής], ο οποίος του επισήμανε τους κινδύνους που έκρυβε το συλλαλητήριο. Ο κ. Μητσοτάκης, όμως, ο οποίος –παρά τις “υποχρεωτικές” υπέρ του συλλαλητηρίου δημόσιες δηλώσεις του– συμεριζόταν απολύτως αυτή την άποψη, δεν μπορούσε πλέον να εμποδίσει την πραγματοποίησή του, γιατί από την ώρα που το θέμα είχε φτάσει στη δημοσιότητα, υπήρχε ο κίνδυνος, αν δημόσια το παρεμπόδιζε, να αναλάβουν τη διοργάνωσή του ανεξέλεγκτα στοιχεία».

Είναι πλέον ευρέως αποδεκτό ότι οι πολιτικοί χρησιμοποίησαν τα συλλαλητήρια για ίδιον όφελος. Αλλά η αυτοκριτική και η ομολογία για τη χρήση δημαγωγικών μέσων από πλευράς των πολιτικών με σκοπό να επηρεάσουν την κοινή γνώμη έγινε δημόσια παραδεκτή πολύ αργότερα, όταν τα περιθώρια ευελιξίας στους χειρισμούς του θέματος είχαν ήδη εξανεμιστεί από το φανατισμό και τον καιροσκοπισμό [Παναγιωτοπούλου : 1996 : 260]. Αποδίδεται, λοιπόν, σημαντικό μερίδιο ευθύνης στους πολιτικούς.

«Πολύ θα θελα ο πολιτικός να ήταν διδακτικός με την έννοια του παιδαγωγού έναντι του πολίτη... γιατί θεωρώ ότι από ψηλά ξεκινάει, έτσι... η ισχύς καθορίζει όλες τις δομές της κοινωνίας. Πλην κάποιων εξαιρέσεων, λαμπρών μεν, αλλά εξαιρέσεων, οι πολιτικοί που πέρασαν από τη χώρα, είτε έξωθεν φερμένοι, είτε εσωτερικοί εθνικοί, δεν είχαν αυτή τη στόφα δεν είχαν αυτή τη διάθεση, δεν είχαν αυτό τον προσανατολισμό. Βεβαίως θα ήθελα να είχε παιδαγωγικό χαρακτήρα η πολιτική μας ελίτ, να διαπαιδαγωγούσε και το έθνος και τον πολίτη, δεν

⁵⁰ Τάσος Κωστόπουλος, Οι συνιστώσες του νέου Μακεδονικού Αγώνα, Εφ Συντ, 22.01.2018, https://www.efsyn.gr/politiki/137648_oi-synistoses-toy-neoy-makedonikoy-agona

⁵¹ Θεόδωρος Σκυλακάκης, Τσίπρας: Ο μαθητευόμενος μάγος του Μακεδονικού, Athens Voice, 22.01.2018

υπήρξε... δεν υπήρξε πεφωτισμένη ελίτ. Δεν υπάρχει πεφωτισμένη ελίτ στη χώρα σε αντίθεση με άλλες χώρες σε αντίθεση με άλλες χώρες της βορείου ή της δυτικής Ευρώπης, ή της Αμερικής, αν θέλετε, όπου έτυχε αυτοί οι άνθρωποι, ευτύχησαν και υπήρξαν κάποιοι ιθύνοντες που ήταν πραγματικά πεφωτισμένοι που τους οδήγησαν και τους έβγαλαν από ζοφερές καταστάσεις ιστορικές και τους οδήγησαν άλλες πιο φωτεινές. Υπήρξαν φωτεινοί, αλλά γιατί να μην είναι η κρίσιμη μάζα που θα μπορούσαν να δώσουν την ώθηση προς τα εμπρός, η οποία δεν επετεύχθη. Ειλικρινά είναι ένα ερώτημα για τους ανθρωπολόγους ή τους κοινωνιολόγους, ή τους ψυχολόγους... Η γεύση μου και η επίγευσή μου από όλη την πορεία του μακεδονικού είναι ότι είναι μια πικρή απογοήτευση» (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Για μένα, βέβαια, ο ηγέτης οφείλει να παιδαγωγεί, όπως λέει και ο Σωκράτης, το λαό και να τον καθοδηγεί. Ακόμα και όταν ο λαός είναι αντίθετος, εφόσον ο ίδιος θεωρεί ότι κάτι είναι σωστό, πρέπει να το πηγαίνει μέχρι τέλος. Αυτό δεν έγινε ούτε το 1990. Η ενημέρωση και η παιδαγώγηση του λαού». (ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

Τέλος, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ζητήσαμε από τους ερωτώμενους να τοποθετηθούν για το ζήτημα της επίθεσης του Μπουτάρη, το Μάιο του 2018, κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων για τη Γενοκτονία των Ποντίων⁵². Επιλέχτηκε ως μία ιδιάζουσα περίπτωση, λόγω του συνδυασμού αφενός λόγω παλαιότερων δηλώσεών του που θεωρήθηκαν φιλοτουρκικές, αφετέρου, διότι δέχτηκε επίθεση κατά τη διάρκεια εκδήλωσης για τη Γενοκτονία των Ποντίων, οι οργανώσεις των οποίων είχαν μεταξύ τους χρόνια διαμάχη και ο Μπουτάρης, ως δήμαρχος συνέβαλλε στην εξομάλυνση των σχέσεων και στην ενότητά τους⁵³. Δεδομένου ότι επρόκειτο για μια σωματική και φραστική επίθεση απέναντι σε έναν πολιτικό αξιωματούχο, οι απαντήσεις στην ερώτηση θα μας βοηθούσαν να διαπιστώσουμε τα όρια εθνικισμού του τύπου των «ελεγχόμενα συμβιβαστικών» σε ένα αυτοτελές περιστατικό βίας – αυτοτελές με την έννοια ότι συνιστά ορατό και αυτόνομο παράδειγμα βίας, σε ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο, με γνωστά αίτια και ορατές συνέπειες. Αν, δηλαδή, οι εκτιμήσεις για την περιγραφή των συλλαλητηρίων ως υποκινούμενη ενέργεια από εθνικιστικές ή δημιουργία κλίματος ευνοϊκού για την άνοδο της Ακροδεξιάς, μπορεί να εντοπίζονται ως αυθαίρετες αξιολογικές κρίσεις ή υποκειμενικές απόψεις που

⁵² Επίθεση σε Μπουτάρη με μπουκάλια, κλωτσιές και μπουινιές κατά τις εκδηλώσεις για την Γενοκτονία των Ποντίων, 19.05.2018, https://www.huffingtonpost.gr/entry/epithese-se-mpoetare-me-mpoekalia-klotsies-kai-mpoenies-kata-tis-ekdeloseis-gia-ten-yenoktonia-ton-pontion_gr_5b0071c8e4b0463cdba2be65

⁵³ Χριστίνα Ταχιάου, Ναι, ο Μπουτάρης έχει στοχοποιηθεί από καιρό, Protagon.gr, 20.05.2018 <https://www.protagon.gr/apopseis/editorial/nai-o-boutaris-exei-stoxopoiithei-apo-kairo-44341623783>

επιδέχονται αμφισβήτησης, η στάση απέναντι σε ένα δεδομένο γεγονός, με ελάχιστη χρονική απόσταση της αφορμής και των συνεπειών του, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δικλείδα ασφάλειας των συμπερασμάτων από τις θέσεις των ερωτώμενων.

«Κάποιοι έχουν εξοργιστεί... εγώ δεν συμφωνώ με αυτό, αλλά μπορώ να τους καταλάβω... πώς αισθάνεται κάποιος όταν τον κοροϊδεύουν μπροστά στα μούτρα του... να πηγαίνει απέναντι τον εχθρό... και όλοι τα έβαλαν με τον συνήθη ύποπτο, αλλά για μια ακόμα φορά έκαναν λάθος. Γιατί δεν αποδείχτηκε ούτε ότι ήταν μέλη της Χρυσής Αυγής... αυτό που το έκαναν αυτό, ούτε... είχε το κόμμα... μέλη του κόμματος δεν είχαν επικοινωνήσει μαζί τους» (σκληροπυρηνικός)

«Αδιανόητα πράγματα... έβρισε την Ελλάδα, την έγραψε στα παλαιότερα των υποδημάτων... είπε... αδιανόητα πράγματα... καλά έκανε ο Κεμάλ που έσφαξε τους Έλληνες, τον ελληνισμό, την Ιστορία μας.... λέγονται αυτά; ... και στα καπάκια πάει στην εκδήλωση για τη Γενοκτονία... να κάνει τι; Ας πήγαινε σε μνημόσυνο στο Γράμμο, να συλλυπηθεί το ΚΚΕ, να καταθέσει στεφάνι... ας έκανε ό,τι ήθελε... εκεί τι πήγε να κάνει;... Φυσικό δεν είναι να προκαλέσει;... Δηλαδή τι περίμενε να του πουν, ελάτε κερνάμε καφέ; Και βγήκαν πολιτικοί, δημοσιογράφοι... καταδίκασαν την επίθεση. Κανας Ψυχίατρος όμως δεν βγήκε, να πει... μπάστα ρε παιδιά, εδώ υπάρχει ένα πρόβλημα... εμένα χρειάζεται ο άνθρωπος... δεν βγήκε κανας Εισαγγελέας να τον ρωτήσει, τι γύρευες εκεί άνθρωπε;».
(σκληροπυρηνικός)

«Υποκρισία, παντού και πάντα. Βγαίνει ο Πρωθυπουργός και τους λέει ακροδεξιούς και φασίστες γιατί τον είπαν προδότη και... χρησιμοποιούν βία. Όταν έλεγαν «προδότη» τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας το 2011...το 2012... και τις κυβερνήσεις... ήταν δημοκρατικοί και δίκαιοι, είχαν μπουχτίσει από την αδικία. Όταν ήρθαν άλλοι και είπαν «προδότη» τον Μπουτάρη ξαφνικά σοκαρίστηκαν... αυτοί που τον χτύπησαν έγιναν φασίστες.... Ας πρόσεχες, έστηνες κρεμάλες στο Σύνταγμα... μη χτυπιέσαι... σπέρνεις ανέμους και θερίζεις θύελλες... έτσι είναι».
(ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

«Πολύ ατυχές, λυπηρό. Δεν είμαι του χώρου του... Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα επιβραβεύσω όποιον τον χτυπάει... κι άλλους έχουν χτυπήσει στο παρελθόν...τους έχουν πετάξει γιαούρτια... και Συριζαίους... στο Φίλη θυμάμαι, έχω την εικόνα στο μυαλό μου, μου διαφεύγει τώρα η αφορμή... Όχι... όχι... τέτοιες ενέργειες πρέπει να καταδικάζονται από όλους. Αν δεν καταδικάζονται κακώς. Αλλά οι πολίτες δεν είναι δήμειοι...τιμωροί»
(ελεγχόμενα συμβιβαστικός)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη νεώτερη φάση του, από το 1991 μέχρι σήμερα, τα συλλαλητήρια συμπλήρωσαν εξαρχής, ως λαϊκές μαζικές κινητοποιήσεις, τα παραδοσιακά μέσα άσκησης πολιτικής και διπλωματίας εκ μέρους των κυβερνήσεων, για τη γνωστοποίηση των ελληνικών θέσεων, και διοργανώθηκαν σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας και χώρες του εξωτερικού, με απώτερο στόχο να περάσουν το μήνυμα προς κάθε κατεύθυνση ότι η «Μακεδονία είναι μία και είναι ελληνική».

Αυτό που επιχειρήσαμε να διαπιστώσουμε στην παρούσα εργασία ήταν από πού αντλήθηκε όλο αυτό το συναίσθημα, το οποίο εκδηλώθηκε τόσο πληθωρικά, ίσως αλόγιστα αρχικά κατά τη διάρκεια της περιόδου 1991-1994 και στη συνέχεια, πρόσφατα, με την αφύπνιση της λαϊκής οργής τη διετία 2018-2019.

Εκτιμούμε ότι τα συλλαλητήρια συνιστούν το αποτέλεσμα κακής διαχείρισης σε βαθμό που συγγενεύει με την υποκίνησή τους από τα ΜΜΕ και την πολιτική. Ακόμα και αν προϋπήρχε ένα έντονο αίσθημα διάθεσης εκ μέρους των πολιτών να εκφράσουν την αντίδρασή τους, αυτό ήταν εφικτό να τεθεί υπό έλεγχο και όχι να ενδυναμωθεί. Η ενδυνάμωσή του πυροδοτήθηκε από τις συνθήκες και πρόσωπα και με τη σειρά του πυροδότησε τις εξελίξεις. Σύμφωνα με τον Κωφό :

«Μέχρι τον Μάιο του 1993, φάνηκε ότι υπήρχε μια λύση. Ένα σχέδιο συνθήκης που εκπόνησαν οι διαμεσολαβητές μετά από εξαντλητικές διαβουλεύσεις με τις δύο κυβερνητικές αντιπροσωπείες στη Νέα Υόρκη, επιδίωξε να συνθέσει τις κυριότερες εκτιμήσεις και των δύο πλευρών. Οι μεσολαβητές εξέφρασαν την ελπίδα ότι ακόμη και το προτεινόμενο όνομα τους "Nova Makedonija" (η παλαιά πρόταση Pineiro στη σλαβική εκδοχή του) θα είναι μια σημαντική κάλυψη. Ήταν αυτή τη στιγμή που οι πιεστικές πιέσεις στην Ελλάδα - και προφανώς στην ΠΓΔΜ - έθαψαν κάθε πιθανότητα για μια συμβιβαστική λύση του προβλήματος. Αντ' αυτού, ο δρόμος ανοίχθηκε για μια περαιτέρω κλιμάκωση της κρίσης με σημαντικό κόστος και στις δύο πλευρές. Χάθηκε τότε μια μεγάλη ευκαιρία και για αυτό, το πρόβλημα διαιωνίζεται μέχρι σήμερα.»⁵⁴

Ο αντίκτυπος αυτής της εξέλιξης είναι αισθητός μέχρι σήμερα. Τα συλλαλητήρια υπήρξαν όχι μόνο αίτιο, αλλά και αιτιατό της αφύπνισης ενός αισθήματος μαζικού εθνικισμού, πρωτόγνωρο την εποχή της Μεταπολίτευσης. Με το ρόλο τους ως αίτιο, αυτοπροσδιορίστηκαν ως κριτήριο στάθμισης του βαθμού πατριωτισμού των

⁵⁴ «Δεν θα λύσει το πρόβλημα αλλά με εξέπληξε το συλλαλητήριο της Θεσσαλονίκης» Συνέντευξη του Ευάγγελου Κωφού στον Χρήστο Ζαμπούκα, 01.02.2018, Liberal, <https://www.liberal.gr/apopsi/euaggelos-kofos-den-tha-lusei-to-problima-alla-me-exeplixe-to-sullalitorio-tis-thessalonikis/188438>

πολιτών, πόλωσαν περαιτέρω την κατάσταση και συμπληρωματικά με το ρόλο των πολιτικών και των ΜΜΕ συνέβαλλαν στη διείσδυση του εθνικισμού σε αντιλήψεις και πρακτικές της καθημερινότητας.

Καταλήγοντας, επισημαίνουμε κάποιες διαστάσεις των αντιλήψεων των ερωτώμενων, όπως αυτές αντλήθηκαν μέσα από τη διαδικασία των ποιοτικών συνεντεύξεων και την αξιολόγησή τους. Κατά τη διάρκεια της αξιολόγησης της ποιοτικής ύλης παρατηρήσαμε κάποιες κοινές θέσεις στο σύνολο ή στη συντριπτική πλειονότητα των ερωτώμενων, ανεξάρτητα από τον τύπο στον οποίο τους κατατάξαμε :

- Άπαντες οι ερωτηθέντες, είτε στη ροή του λόγου τους, είτε κατόπιν σχετικής ερώτησης, καταδίκασαν τη στάση της ελληνικής πλευράς την περίοδο μέχρι το 1990, την οποία χαρακτήρισαν ως «αδρανή», στάση «αδιαφορίας», «ολιγωρίας», «απρονοησίας», άλλοτε με ειδικές αναφορές, άλλοτε γενικές και άλλοτε χωρίς περαιτέρω αναφορές. Οι ερωτώμενοι έδειξαν να πιστεύουν ότι ουσιαστικά το «ιστορικό κοντέρ» του ζητήματος μηδενίστηκε το 1990, και η αξιολόγηση των εξελίξεων ξεκινάει από τη στιγμή μετάβασης του (ομόσπονδου) κρατιδίου σε (έθνος-)κράτος.
- Άπαντες οι ερωτηθέντες επέρριψαν ευθύνες στους πολιτικούς για την ελλιπή διατύπωση συγκροτημένου ελληνικού επιχειρήματος με σωστό και μεθοδικό τρόπο από το 1991.
- Άπαντες οι ερωτηθέντες, ενώ αναγνώρισαν τα μικρά μεγέθη της έκτασης και του πληθυσμού του γειτονικού κράτους, καθώς και την αδύναμη οικονομική και στρατιωτική του κατάσταση, από τις απαντήσεις τους δείχνουν να το θεωρούν «διπλωματικό γίγαντα», ο οποίος διαχειρίστηκε το ζήτημα πολύ πιο μεθοδικά σε σχέση με την Ελλάδα και επέλεξε τις σωστές, αν και ενίοτε ύπουλες, διπλωματικές κινήσεις, καταφέροντας εντέλει να αντλεί κάθε φορά το μεγαλύτερο δυνατό όφελος με το χαμηλότερο δυνατό κόστος, επικαλούμενοι ως παραδείγματα, την Ενδιάμεση Συμφωνία, τη Συνθήκη Βουκουρεστίου και τη Συνθήκη των Πρεσπών.
- Οι ερωτώμενοι στην συντριπτική τους πλειονότητα (άπαντες των κατηγοριών των «ελεγχόμενα συμβιβαστικών» και «σκληροπυρηνικών»), έκαναν αόριστη αναφορά σε κάποιο «κίνδυνο», χωρίς ωστόσο να δύνανται σε όλες τις περιπτώσεις να τον εντοπίσουν, να τον περιγράψουν ή έστω να τον κατονομάσουν μονολεκτικά. Η διαφορά μεταξύ των συμμετεχόντων με συναινετικό προφίλ και αυτών με επιθετικό προφίλ, αφορούσε στον τρόπο αναφοράς του κινδύνου. Ενώ οι πρώτοι

το διατύπωναν ως προβληματισμό ανοιχτό σε συζήτηση, οι δεύτεροι το έθεσαν ως *de facto* γεγονός. Ειδικά, όσον αφορά τους «ελεγχόμενα συμβιβαστικούς», ενώ έδειξαν ότι έχουν καταχωρήσει ως κατακριτέες τις ακραίες και εθνικιστικές απόψεις και διατηρούν με συνέπεια στάση άμυνας απέναντί τους, ομοίως και σε απόψεις με συνωμοσιολογικό και στερεοτυπικό υπόβαθρο, όντες εκτεθειμένοι στην καταγιγιστική επικράτηση ενός κινδυνολογικού κλίματος στη δημόσια σφαίρα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι προφανώς θα υπάρχει κάποιος κίνδυνος, τον οποίο, ωστόσο δύνανται να ορίζουν αποθετικά, όχι θετικά. Ενώ, δηλαδή, αποκλείουν κάθε επιμέρους δυνητικό παράγοντα κινδύνου, πχ το ενδεχόμενο να αποτελεί κίνδυνο το μέγεθος της χώρας, η οικονομική ή στρατιωτική της ισχύ, οι Συμμαχίες της, η ενδεχόμενη στήριξή της από άλλες δυνάμεις κτλ, δεν ορίζουν σε τι συνίσταται ο κίνδυνος, δεν έχουν εντοπίσει τα πιθανά αίτια κινδύνου. Σχετικό ήταν το συμπέρασμα έρευνας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (ΠΑΜΑΚ), σύμφωνα με το οποίο, στο ζήτημα της ονομασίας η πλειοψηφία εκτιμά πως η υιοθέτηση μίας σύνθετης ονομασίας υποκρύπτει μία μελλοντική εδαφική απειλή από μέρους της γειτονικής μας χώρας, ενώ αγνοεί τις προκλήσεις ασφαλείας της περιοχής⁵⁵.

- Η συντριπτική πλειονότητα (οκτώ άτομα) συσχέτισε (τρία άτομα), ή θεώρησε πιθανό το συσχετισμό (πέντε άτομα) των πρόσφατων συλλαλητηρίων με ένα είδος «ψήφου δυσπιστίας» των πολιτών κατά της κυβέρνησης για την «ανίκανη» και «εθνικά μειοδοτική» πολιτική της στο «Σκοπιανό»⁵⁶.
- Διαπιστώθηκε ότι στην κατηγορία των «ελεγχόμενα συμβιβαστικών» άπαντες οι ερωτώμενοι έκαναν επανειλημμένως χρήση διατυπώσεων αποποίησης ευθύνης (disclaimer), όπως «Δεν θεωρώ ότι δε δικαιούνται... αλλά», «είμαι ο τελευταίος που θα λεγε ότι δεν θα πρέπει να..., αλλά», «μπορεί να θεωρηθώ καχύποπτη, αλλά»
- Κατά τη ροή των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε υψηλή συχνότητα χρήσης εκφραστικών δανείων από το δημοσιογραφικό λόγο, όπως πχ «την εποχή που τα Βαλκάνια φλεγόντουσαν», «θα έπρεπε να διατρανώσουμε στα μήκη και στα πλάτη της γης ότι...», «σημειώθηκαν ραγδαίες εξελίξεις, αφότου....», «ενόσω

⁵⁵ Νίκος Μαρατζίδης, Μα ποιοι είναι αυτοί που πήγαν στα συλλαλητήρια;, Protagon.gr, 04.02.2018, <https://www.protagon.gr/apopseis/editorial/44341561173-44341561173>

⁵⁶ Κύρκος Δοξιάδης, Το στρατήγημα του Μακεδονικού, 04.02.2019, <http://epohi.gr/to-strathghma-ths-makedonias/>

βρισκόμασταν μερικά βήματα πριν το χείλος του γκρεμού», «από τον προαιώνια άσπονδο εχθρό».

- Διαπιστώθηκε εκτενής, ενίοτε καταχρηστική χρήση “τροποποιητών” όπως πχ «ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες», «εξόχως προβληματική εξέλιξη», «παραδόξως συναινετική στάση», «αναντίρρητα επιθετικές διαθέσεις».

- Από τη συνέντευξη προέκυψε ότι πέντε από τους δέκα συμμετέχοντες – οι μισοί (τρεις «ελεγχόμενα συμβιβαστικοί» και δύο «σκληροπυρηνικοί») συμμετείχαν στα συλλαλητήρια κατά τη διετία 2018-2019, ενώ δήλωσαν ότι δεν έχουν συμμετάσχει ουσιαστικά σε άλλες δημόσιες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας – με εξαίρεση έναν «σκληροπυρηνικό» και μία «ελεγχόμενα συμβιβαστική» που είπαν ότι είχαν περάσει από τις συγκεντρώσεις στην Πλατεία Συντάγματος το 2011 «από περιέργεια». Σε μια αφαιρετική διατύπωση των απαντήσεων των συμμετεχόντων στην ερώτηση γιατί συμμετείχαν στα συλλαλητήρια, συσχέτισαν τη συμμετοχή τους με τη σημαντικότητα του εθνικού θέματος και την ανάγκη/υποχρέωση να «δείξουν τη φυσική τους παρουσία». Αυτό μας οδηγεί σε δύο διαπιστώσεις :

- Το «εθνικό θέμα», ενέχει ένα φορτίο, το οποίο, για κάποιους συνιστά μεγαλύτερης σημασίας ζήτημα ως λόγος συλλογικής διαμαρτυρίας από άλλα σημαντικά θέματα με πιο άμεσο αντίκτυπο στην καθημερινότητά τους, πχ αποφάσεις σχετικές με τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Θεώρησαν, ωστόσο, υποχρέωσή τους να δείξουν τη φυσική τους παρουσία σε ένα σημαντικό «εθνικό θέμα».
- Όταν ένα συναισθηματικό κλίμα διαρκεί για εκτενές χρονικό διάστημα, ως συλλογική δράση, ασκεί επίδραση στη συμπεριφορά των επιμέρους ατόμων, δημιουργεί μια προδιάθεση δράσης, και με αυτό τον τρόπο συμβάλλει στην ευρύτερη διάχυση και επέκταση της συλλογικής δράσης ώστε τελικά, να γενικεύεται ως κυρίαρχο συναίσθημα. Στο μεσοδιάστημα από τον «ιστορικά» μεγάλο αριθμό συμμετοχής των πρώτων συλλαλητηρίων, παρά το γεγονός ότι ο δημόσιος διάλογος εμπλουτίστηκε με περισσότερες και πιο αιρετικές απόψεις και με μεγαλύτερη και πιο πλουραλιστική ύλη γνώσης, κι ενώ για κάποιους τα ΜΜΕ άφησαν το ελληνικό λαό απληροφόρητο για το θέμα που τα ίδια στο παρελθόν είχαν αναγορεύσει σε «εθνικό» (Καιρίδης, 2018 : 5) παραμένει υψηλά ο πήχης ατομικής αίσθησης υποχρέωσης έκφρασης εθνικής ευαισθησίας και διατήρησης της «παραδόσης» να αποδίδεται η δέουσα σημασία στο μακεδονικό ζήτημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνικόγλωσση

- Αβδελά Έφη (1997), *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο : εμείς και οι άλλοι*, στο Φραγκουδάκη Α, Δραγώνα Θ (επιμ) Τι είν' η πατρίδα μας;, Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, Αθήνα : Αλεξάνδρεια : 49-71.
- Αθανασόπουλος Άγγελος (2018), *Η Νέα Κινητικότητα στο ζήτημα της Ονομασίας της πΓΔΜ*, Σειρά Στρατηγικών Αναλύσεων, ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ 3
- Anderson B (1997), Φαντασιακές Κοινότητες, Νεφέλη
- Αρμενάκης Αντώνης, Γκοτσόπουλος Θεόδωρος, Δεμερτζής Νίκος, Παναγιωτοπούλου Ρόη, Χαραλάμπης Δημήτρης (1996), *Ο Εθνικισμός στον ελληνικό Τύπο. Το Μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκεμβρίου 1991 – Απριλίου 1993*, Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 89-90: 188-231
- Βαληνάκης Γιάννης, Ντάλης Σωτήρης (επιμ) (1996) *Το ζήτημα των Σκοπίων. Απόπειρες για αναγνώριση και η ελληνική στάση: Επίσημα κείμενα 1990-1996*, εκδ Σιδέρης
- Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος (1986)., *Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904)*, Θεσσαλονίκη, σελ 203 και 231
- Βαλντέν Σωτήρης (2004), *Η Ελλάδα στα Βαλκάνια και τον κόσμο, 1995-2003, ο δύσκολος εκσυγχρονισμός της εξωτερικής πολιτικής*, σελ. 92-3
- Βενιζέλος Ευάγγελος (2018), Πρόλογος στο Αλέξανδρος Μαλλιάρης, Ελλάδα και Βόρεια Μακεδονία : Η Αυτοψία της δύσκολης Συμφωνίας των Πρεσπών, Αθήνα, Σιδέρης, σελ 16
- Βοσκόπουλος Γ. (2005), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*, Παπαζήσης, Αθήνα
- Charles Taylor (2007), *Πηγές του Εαυτού : Η γένεση της νεωτερικής ταυτότητας*, Ίνδικτος
- [<http://www.kathimerini.gr/919576/opinion/epikairothta/politikh/pws-to-zhthma-ths-onomasias-ths-pgdm-egine-xainoysa-plhgh-mia-proswpikh-martyria>]
- Δεμερτζής Ν, Αρμενάκης Α (1998), *Εθνική ταυτότητα και εθνικά θέματα στα ΜΜΕ : Η περίπτωση της Ενδιάμεσης Συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ στον Τύπο*, Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών : 23 : 115-138

- Δημαράς Κ. Θ., «Μερικά επείγοντα θέματα» [1964], Σύμμικτα Δ'. Λόγια περί μεθόδου, Επιλογή κειμένων: Φ. Ηλιού, Επιμέλεια: Π. Πολέμη, Αθήνα 2013, τ. Β', σ. 580-581
- Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 1995.
- Γκλιγκόρωφ Κίρο (2000), *Απομνημονεύματα*, Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα
- Ηρακλείδης Αλέξης, *Το Ελληνικό Έθνος σε έναν «εχθρικό κόσμο» : Εθνική αφήγηση και Επιστημονικός Εθνικισμός*, Επιστήμη και Κοινωνία, 5-6/2001 : 18-19
- Ηρακλείδης Αλ, Εισαγωγή στο Özkirimli, U. (2013), *Θεωρίες του Εθνικισμού, Μια Κριτική Προσέγγιση*, 2η εκδ Αθήνα, : Σιδέρης
- Ηρακλείδης Αλέξης (2018), *Το Μακεδονικό Ζήτημα 1878-2018 : Από τις εθνικές διεκδικήσεις στις συγκρουσιακές εθνικές ταυτότητες*, Θεμέλιο
- Καρπόζηλος Κωστής & Χριστόπουλος Δημήτρης (2018), 10+1 Ερωτήσεις και Απαντήσεις για το Μακεδονικό, Πόλις
- Καστοριάδης Κορνήλιος (1989), *Εξουσία, Πολιτική, Αυτονομία, Ομιλίες στην Ελλάδα*, σελ 8, https://athens.indymedia.org/media/old/castoriadis_-_eksousia__politiki__autonomia__1989_.pdf
- Καστοριάδης Κορνήλιος (2010), *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*, Κέδρος
- Κοντονής Χαράλαμπος, *Οι διμερείς σχέσεις Αθήνας – Σκοπίων και η πορεία της πΓΔΜ στους διεθνείς οργανισμούς στο Κωφός – Βλασίδης (επιμ) : 2003 : 73-74*
- Κοππά Μαριλένα (1994), *Μια εύθραυστη δημοκρατία: Η πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον*, Εκδόσεις Παπαζήση
- Κουλούρη Χ (2012, 11 Ιανουαρίου), Ομιλία στη Θεματική Ενότητα «Τα κομμένα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας», Κύκλος Εκδηλώσεων «Λέξεις και Γράμματα», Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, 11.01.2012
- Κουμπουρλής Γιάννης (2012), *Οι ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγοπούλου : Η συμβολή Ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.). Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών
- Κωστόπουλος Τάσος (2000), *Η απαγορευμένη γλώσσα : κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα : Μαύρη Λίστα, σελ 38-39

- Κωφός Ευάγγελος (2003), *Η εκκρεμότητα για τη «διαφορά στην ονομασία» : Η ελληνική οπτική*, στο Κωφός Ευ., Βλασίδης Βλάσης (επιμ) Αθήνα – Σκόπια : Η Επτάχρονη Συμβίωση (1995-2002), Παπαζήσης, 2003
- Κωφός Ευάγγελος (1995), *Ανατομία του Μακεδονικού Ζητήματος στη δεκαετία του 1990*, Αδημοσίευτη συνέντευξη στον Γιάννη Μαυρή, public issue
<http://www.mavris.gr/5201/anatomy-of-the-macedonian-question/>
- Λίποβατς Θάνος (1991), *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας*, Αθήνα : Θεμέλιο
- Λίποβατς Θάνος (1994), «*Η διχασμένη ελληνική ταυτότητα και το πρόβλημα του εθνικισμού*», στο Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα, εισαγωγή, επιμέλεια Νίκος Δεμερτζής, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, σελ 130
- Μαλλιός Αλέξανδρος (2012), *Ανάλυση της Απόφασης του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης: Προσφυγή της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας κατά της Ελλάδας*, Ελιαμέπ, Κείμενο Εργασίας 25/2012, σελ 7, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/01/mallias-working-paper.pdf>
- Μαυρή Γιάννης (2018a), Μακεδονικό και πολιτικό κόστος, 06.06.2018
<https://www.mavris.gr/5222/political-risk/>
- Μαυρή Γιάννης (2018b), Οι πολιτικές επιπτώσεις της Συμφωνίας των Πρεσπών: Κομματική πόλωση και ιδεολογική διαίρεση, 23.07.2018
<http://www.mavris.gr/5373/prespes-aggreement/>
- Μητρόπουλος Δ (2003), *Εξωτερική Πολιτική και Ελληνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης : Υποταγή, Χειραφέτηση και Απάθεια*, στο Τσάκωνας Π (επιμ), Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, τ. Α, Αθήνα : Σιδέρης
- Μητσοτάκης Κων/νος (1995), *Πρόλογος στο Θεόδωρος Σκυλακάκης, Στο Όνομα της Μακεδονίας*, Αθήνα, Ελληνική Ευρωεκδοτική, σελ 3
- Μουζέλης Νίκος (1994), *Ο Εθνικισμός στην Ύστερη Ανάπτυξη*, Αθήνα : Θεμέλιο
- Mujanovic J. (2017), *Το ρωσικό παιχνίδι στην Βοσνία : Τντριγκες στα Βαλκάνια*, Foreign Affairs (ελληνική έκδοση),
<https://www.foreignaffairs.gr/articles/71414/jasmin-mujanovic/to-rosiko-paixnidi-stin-bosnia>
- Νίκας Χρήστος (2003), Οι επιπτώσεις της Ενδιάμεσης Συμφωνίας Ελλάδας – πΓΔΜ στις οικονομικές τους σχέσεις, στο Κωφός Ευ., Βλασίδης Βλάσης (επιμ) Αθήνα – Σκόπια : Η Επτάχρονη Συμβίωση (1995-2002), Παπαζήσης, 2003, σελ 113-154

- Παπακωνσταντίνου Μιχάλης (1994), *Το Ημερολόγιο ενός Πολιτικού. Η Εμπλοκή των Σκοπίων*, Αθήνα, Εστία, σελ 31
- Ong Walter (1997), *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη : Η εκτεχνολόγηση του λόγου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Παναγιωτοπούλου, Ρ. (1996). *Κατασκευή εθνοκεντρικών στερεότυπων από τον τύπο στο παράδειγμα του Μακεδονικού ζητήματος*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 89(89-90), 232-274
- Πλουμίδης Σπυρίδων (2002), *Η Συμβολή στην κατανόηση της εθνικής ταυτότητας της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (1893-1912)*, Μακεδονικά, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, τ.33 (1), σελ 101
- Ροζάκης Χρ (1994), *Η Κρίση στη Γιουγκοσλαβία στο Θάνος Βερέμης (επιμ) Βαλκάνια: Από το διπολισμό στη Νέα Εποχή*, Αθήνα, Γνώση, σελ 51
- Σιούσιουρας Πέτρος (2010), *Το Μακεδονικό Ζήτημα και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Γεωπολιτικές επιδιώξεις, διεθνές δίκαιο και το ζήτημα της εξόδου στη θάλασσα*, Αθήνα, Ποιότητα, σελ 57
- Σκουλαρίκη Αθηνά (2007), *Ο δημόσιος λόγος για το έθνος με αφορμή το Μακεδονικό (1991-1995)* στο Μαρία Κοντοχρήστου (επιμ) Ταυτότητα και ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα, εκδ Παπαζήση, σελ 70
- Σκυλακάκης Θ (1995), *Στο Όνομα της Μακεδονίας*, Ελληνική Ευρωεκδοτική
- Συρίγος Άγγελος & Χατζηβασιλείου Ευάνθης (2018), *Συμφωνία των Πρεσπών και το Μακεδονικό*, Πατάκης
- Σφέτας Σπυρίδων (2018) *Οι μεταλλάξεις του Μακεδονικού. Ο μακρύς δρόμος προς τις Πρέσπες*, Σιδέρης
- Τζιαμπίρης Αριστοτέλης, *Διεθνείς Σχέσεις και Μακεδονικό Ζήτημα*, Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, 2003, σελ 68
- Todorov, T. (2009), *Ο φόβος των βαρβάρων: Πέρα από τη σύγκρουση των πολιτισμών*, Αθήνα, Πόλις.
- Τσουκαλάς, Κ. (1983), «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: Μερικά γενικότερα ερωτήματα», στο, Τσαούσης Δ.Γ. (επιμ.) Ελληνισμός και ελληνικότητα, Αθήνα, Εστία.
- Χάιντεραιχ Ελισάβετ (2014), *Οδηγός Ποιοτικών Συνεντεύξεων* : 1
- Χατζόπουλος Μάριος (2002), *Έθνος και Εθνικισμός : Συνοπτική Επισκόπηση, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* : 19 : 112

Ξενογλώσση

- Armakolas Ioannis, Igor Bandovic, Dimitar Bechev, Bodo Weber (2019), *North Macedonia: What Is Next?*, Open Society Foundation, σελ 16
- Armakolas Ioannis & Siakas George, *What's in a name? Greek Public Attitudes towards the "Name Dispute" and the Former Yugoslav Republic of Macedonia in 2018*, ELIAMEP, Research Report, March 2018, σελ 24-25
- Barbalet, J. M. (2002). *Introduction: why emotions are crucial*. In J. M. Barbalet (Ed.), *Emotions and sociology*. Oxford, England: Wiley-Blackwell.
- Bechev Dimitar, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia* (2009) : 135
- Benski, T. (2011). *Emotion maps of participation in protest: The case of women in black against the occupation in Israel*. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 31 (2011), 3–34.
- Billig Michael (1995), *Banal Nationalism*, Sage Publications
- Blagoev Spyridon (1986), *Colonization of the Border Territories of Aegean Macedonia : 1947-1965*, *Review*, 30, σελ 183-197
- Calhoun, C. (2003), «'Belonging' in the cosmopolitan imagery», *Ethnicities* 3, 4 : 531-568.
- Charles Taylor (2004), *Modern Social Imaginaries*, Durham, N.C.: Duke University Press, σελ 23
- Christopoulos Dimitris (2019), *What's in a name? Macedonia and the political implications of its name change*, World Government Research Network, 03.02.2019, (συνέντευξη)
http://wgresearch.org/whats-in-a-name-macedonia-and-the-political-implications-of-its-name-change/?fbclid=IwAR1gyPQnflLtEIY6w_1YZzc0nDZTfMVtEGkyCvtTi6FYstsdamM3tfwozdI0
- Connor W, 1978, *A nation, is a nation, is a state, is an ethnic group, is a...*, *Ethnic and racial Studies*, Vol I, no 4 : 377 – 400
- Ginsberg Benjamin (1986), *The Captive Public: How Mass Opinion Promotes State Power*, Basic Books, New York
- Damasio R. Antonio (2000), *Το λάθος του Καρτέσιου : Συγκίνηση, Λογική και Ανθρώπινος Εγκέφαλος*, Σύναλμα
- Deskoski Toni, Bazerkoska Julija Brsakoska, *What's in a Name? The Republic of Macedonia at the Crossroads*, 21 Dez 2017, *Verfassungsblog* on

- Constitutional Matters, <https://verfassungsblog.de/whats-in-a-name-the-republic-of-macedonia-at-the-crossroads/>
- Gabler, Neil (2016) *The internet and social media are increasingly divisive and undermining of democracy*, Alternet. <http://www.alternet.org/culture/digital-divide-american-politics>
- Goodwin, J., & Jasper, J. M. (2006). *Emotions and Social Movements*. In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions* (Vol. 31, pp. 611–635). Springer US.
- Herman E & Chomsky N (1988), *Manufacturing Consent : The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon, New York
- Ho, S. S., & McLeod, D. M. (2008) ‘*Social-psychological influences on opinion expression in Face-to-face and computer-mediated communication*’ in *Communication Research*, 35(2): 190-207.
- Featherstone M, (1990), *Global Culture : Nationalism, Globalisation and Modernity*, London : Sage
- Flam, H. (2005). *Introduction*. In H. Flam & D. King (Eds.), *Emotions and social movements* (Vol. 14). Routledge.
- Floudas, D. A. (2002). *Pardon? A Conflict for a Name? FYROM's Dispute with Greece Revisited*. In *The New Balkans: Disintegration and Reconstruction*, Columbia University Press, New York : 11.
- Illouz, E. (2008). *Saving the modern soul: Therapy, emotions, and the culture of selfhelp*, University of California Press.
- Ioannidis M. (2010), *Naming a state. Disputing over symbols of statehood at the exemple of “Macedonia”*, *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 14, σελ 526
- King R. Robert (1973), *Minorities under Communism*, Harvard University Press, σελ 200
- Jelavich Barbara (1983) *History of the Balkans : 18th and 19th Century* : Cambridge University Press
- Kramer, A.D., Guillory, J.E., & Hancock J.T. (2014). *Experimental Evidence of Massive-scale Emotional Contagion through Social Networks*. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 111(24), 8.788-8.790

- Kofos Evaggelos (1964), *Nationalism and Communism in Macedonia*, Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, σελ 176
- Kofos Ev. (1993) *Nationalism and Communism in Macedonia: Civil Conflict, Politics of Mutation, National Identity*, Νέα Υόρκη, Aristide Karatzas Publisher, σελ 50
- Kofos Ev (1999), *Greek Policy Considerations over FYROM Independence and Recognition*, στο James Pettifer, *The New Macedonian Question*, St Martin's Press, New York, σελ 232-233
- Kuppens, P., & Tong, E. M. W. (2010). An Appraisal Account of Individual Differences in Emotional Experience. *Social and Personality Psychology Compass*, 4 (12), 1138–1150.
- Livieratos, E. and C. Paliadeli (2012), "*European Cartography & Politics: The Case of Macedonia*", Ziti Publications
- MacDermott Dercia (1978), *Freedom or Death: The Life of Gotse Delchev*, JourneymanPress, London, σελ 85
- Margolis Michael & Mauser Gary A., *Public opinion as a dependent variable: A framework for analysis*, *Political Communication*, Volume 6, 1989 - Issue 2 : 87-108
- Misirkov Krste (1974), *On Macedonian matters*, Skopje : Macedonian Review Editions
- Noelle-Neumann, E. (1993) *The spiral of silence: Public opinion – our social skin* (2nd ed.), Chicago: University of Chicago Press.
- Oh, W. Y (2011) *Willingness to speak out: comparison between online versus offline communication*. Presented at World Association for Public Opinion Research 64th Annual Conference in Amsterdam. September 21-23, 2011.
- Palmer E. Stephen, Jr & King Robert (1971), *Yugoslav Communism and Macedonian Question*, Hamden CT, Anchor Books, σελ 155
- Price, V., Lilach, N. Cappella, J.N. (2006) 'Normative and Informational Influences in Online Political Discussions.' in *Communication Theory* 16(1): 47–74
- Roudometof Victor (1996), *Nationalism and Identity Politics in the Balkans : Greece and the Mediterranean Question*, *Journal of Modern Greek Studies*, τ. 14, αρθ 2, σελ 263

- Scheff Thomas, 1994, *Emotions and Identity : A Theory of Ethnic Nationalism* : 277-304 in *Social Theory and Politics of Identity*, in Craig Calhoun (ed), Cambridge, Mass : Blackwell
- Scherer, K. R. (2000). *Psychological models of emotion*. In *The neuropsychology of emotion*, Vol. 137, pp. 137– 162).
- Smith, C. A., & Lazarus, R. S. (1990). *Emotion and Adaptation*. In L. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 609–637). Guilford, New York.
- Smith A.D. (1999) *Myths and Memories of the Nation*, Oxford University Press
- Stavrianos L.S. 2000 (1958), *The Balkans since 1945*, Hurst & Co, London, σελ 518
- Stefanidis I. (1986), «*The United States, Great Britain and the Greek-Yugoslav Rapprochement 1949-1950*», *Balkan Studies* τ.27, σσ 315-343
- Tajfel Henri, *Social Identity and Intergroup Behaviour*, *Social Science Information* : 13 (2), 65-93
- Tziampiris Aristotle (2000), *Greece, European Political Cooperation and the Macedonian Question*, Aldershot: Ashgate, σελ 86
- Van Troost, D., Van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2013). *Emotions of Protest*, in N. Demertzis (Ed.), *Emotions in Politics: The Affect Dimension in Political Tension*. Palgrave Macmillan
- Volkan Vamir (1985), “*The Need to Have Enemies and Allies*”, *Political Psychology*, 6 : (2), 220-247
- Yang, G. (2000). *Achieving Emotions in Collective Action: Emotional Processes and Movement Mobilization in the 1989 Chinese Student Movement*, 41 (4), 593–614.
- Zeri P, Tsekeris Ch, Tsekeris Th, (2018), *Investigating the Macedonia Name Dispute in the twitter era : Implications for the greek identity crisis*, *Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, No 127
- Zucker H. G. (1978), *The Variable Nature of News Media Influence*, *Annals of the International Communication Association*, 2 (1), 225 - 240

Άρθρα – Συνεντεύξεις στον Τύπο

Συνέντευξη Ευάνθη Χατζηβασιλείου στον Αντρέα Ζαμπούκα, 21.01.2019
<https://www.liberal.gr/arthro/237211/apopsi/sunenteuxeis/euanthis-chatzibasileiou-lunoume-to-problima-tautotitas-sta-skopia-se-baros-ton-ellinon.html>

Συνέντευξη Ευριπίδη Στυλιανίδη στην εφ. «Εστία», 28.06.2018
<http://www.estianews.gr/kentriko-thema/i-dou-i-apat-ton-prespon-gia-tin-makedoniki-ethnotita/>

Γαβριηλίδης Άκης, «Έκσυγχρονισμός» του εθνικισμού, Θέσεις, Τεύχος 81, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2002,
[http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=799\]](http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=799)

Δαμανάκη Μαρία, Πώς το ζήτημα της ονομασίας της ΠΓΔΜ έγινε χαίνουσα πληγή: μια προσωπική μαρτυρία, Καθημερινή, 23.07.2017

Η νέα κινητικότητα στο ζήτημα της ονομασίας της πΓΔΜ, ΕΛΙΑΜΕΠ, Ιανουάριος 2018, σελ 8, https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2018/03/ΣΕΙΡΑ-ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ-ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ_ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-2018.pdf

Αρχείο Φίλιππου Δραγούμη, Φακ. 104, Υποφак. 6, έγγραφο 160, «Περί των παραμεθορίων βουλγαροφώνων πληθυσμών», Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, σ 20

Κωφού Ευάγγελου, Αδημοσίευτη συνέντευξη στον Γιάννη Μαυρή,
<http://www.mavris.gr/5201/anatomy-of-the-macedonian-question/>

Συνέντευξη του Θεόδωρου Σκυλακάκη στον Μανώλη Καψή, Capital, 19.07.2018,
<http://www.capital.gr/sunenteuxi/3305514/o-konstantinos-mitsotakis-kai-to-skopiano-ti-eixe-sumfonisei-o-tote-prothupourgos>

ΕΠΣ Δελτίο Τύπου Ρ. 128/91, 16.12. 1991

Πρόγραμμα Ελλάδα – πΓΔΜ, <https://www.seve.gr/προγραμμα-ελλαδα-πγδμ/>
 11.04.2005 <https://www.in.gr/2005/04/11/greece/aporriptiki-stasi-apo-ta-skopia-stin-protasi-nimits-gia-tin-onomasia/>

Ζούλας Κωνσταντίνος, Στο κενό η πρόταση Νίμιτς, Καθημερινή, 13.04.2019,
<http://www.kathimerini.gr/214623/article/epikairothta/politikh/sto-keno-h-protash-nimits>

Ριζοσπάστης, 22.09.2005 <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3027967>

BBC, 10.10.2005
http://www.bbc.co.uk/greek/worldnews/story/2005/10/051010_fyrom_fragkopoulos.shtml

Καρακωστανόγλου Βενιαμίν, Η Ενδιάμεση Συμφωνία δείχνει τις παγίδες μπροστά μας, 5 Μαρτίου 2018, <https://slpress.gr/ethnika/i-endiamesi-symfonia-deixnei-tis-pagides-mprosta-mas/>

«Τα ονόματα που προτείνει ο κ. Μ. Νίμιτς», Καθημερινή, 20.02.2008, <http://www.kathimerini.gr/313910/article/epikairothta/politikh/ta-onomata-poy-proteinei-o-k-m-nimits>

«Φορτισμένη ατμόσφαιρα στα συλλαλητήρια της Θεσσαλονίκης», 05.03.2008, <https://www.in.gr/2008/03/05/greece/fortismeni-atmosfaira-sta-syllalitiria-tis-thessalonikis/>

Λυγερός Σταύρος, *Η ώρα της αλήθειας για τους Σκοπιανούς*, Καθημερινή, 06.04.2008 <http://www.kathimerini.gr/318421/article/epikairothta/politikh/h-wra-ths-alh8eias-gia-toys-skopianoys>

in.gr, 04.02.2018, <https://www.in.gr/2018/02/04/greece/to-agnwsto-boykoyresti-ti-synebi-tin-anoiksi-toy-2008/>

«Θέμα μακεδονικής εθνότητας και γλώσσας έθεσε ο Μάθιου Νίμιτς», Ναυτεμπορική, 12.09.2008, <https://www.naftemporiki.gr/story/194787/thema-makedonikis-ethnotitas-kai-glossas-ethese-o-mathiou-nimits>

Τα Νέα, 10.10.2008, <https://www.tanea.gr/2008/10/10/greece/parathyro-gia-dipli-onomasia/>

«Φορτισμένη ατμόσφαιρα στα συλλαλητήρια της Θεσσαλονίκης», 05.03.2008, <https://www.in.gr/2008/03/05/greece/fortismeni-atmosfaira-sta-syllalitiria-tis-thessalonikis/>

in.gr, 04.02.2018, <https://www.in.gr/2018/02/04/greece/to-agnwsto-boykoyresti-ti-synebi-tin-anoiksi-toy-2008/>

«Θέμα μακεδονικής εθνότητας και γλώσσας έθεσε ο Μάθιου Νίμιτς», Ναυτεμπορική, 12.09.2008, <https://www.naftemporiki.gr/story/194787/thema-makedonikis-ethnotitas-kai-glossas-ethese-o-mathiou-nimits>

Τα Νέα, 10.10.2008, <https://www.tanea.gr/2008/10/10/greece/parathyro-gia-dipli-onomasia/>

Bucharest Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008, παρ 20

“Macedonia’s Name: Breaking the Deadlock”, Crisis Group Europe Briefing N°52, 12 January 2009

Πρόγραμμα Ελλάδα – πΓΔΜ, <https://www.seve.gr/προγραμμα-ελλαδα-πγδμ/>

11.04.2005 <https://www.in.gr/2005/04/11/greece/aporriptiki-stasi-apo-ta-skopia-stin-protasi-nimits-gia-tin-onomasia/>

Ζούλας Κωνσταντίνος, Στο κενό η πρόταση Νίμιτς, Καθημερινή, 13.04.2019, <http://www.kathimerini.gr/214623/article/epikairothta/politikh/sto-keno-h-protash-nimits>

Ριζοσπάστης, 22.09.2005 <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3027967>

BBC, 10.10.2005

http://www.bbc.co.uk/greek/worldnews/story/2005/10/051010_fyrom_fragkopoulos.shtml

Καρακωστανόγλου Βενιαμίν, Η Ενδιάμεση Συμφωνία δείχνει τις παγίδες μπροστά μας, 5 Μαρτίου 2018, <https://slpress.gr/ethnika/i-endiamesi-symfonia-deixnei-tis-pagides-mprosta-mas/>

«Τα ονόματα που προτείνει ο κ. Μ. Νίμιτς», Καθημερινή, 20.02.2008, <http://www.kathimerini.gr/313910/article/epikairothta/politikh/ta-onomata-poy-proteinei-o-k-m-nimits>

Σταύρος Λυγερός, Η ώρα της αλήθειας για τους Σκοπιανούς, Καθημερινή, 06.04.2008 <http://www.kathimerini.gr/318421/article/epikairothta/politikh/h-wra-ths-alh8eias-gia-toys-skopianoys>

«Φορτισμένη ατμόσφαιρα στα συλλαλητήρια της Θεσσαλονίκης», 05.03.2008, <https://www.in.gr/2008/03/05/greece/fortismeni-atmosfaira-sta-syllalitia-tis-thessalonikis/>

in.gr, 04.02.2018, <https://www.in.gr/2018/02/04/greece/to-agnwsto-boykoyresti-ti-synebi-tin-anoiksi-toy-2008/>

«Θέμα μακεδονικής εθνότητας και γλώσσας έθεσε ο Μάθιου Νίμιτς», Ναυτεμπορική, 12.09.2008, <https://www.naftemporiki.gr/story/194787/thema-makedonikis-ethnotitas-kai-glossas-ethese-o-mathiou-nimits>

Τα Νέα, 10.10.2008, <https://www.tanea.gr/2008/10/10/greece/parathyro-gia-dipli-onomasia/>

Σκουλαρίκη Αθηνά, Ο «Αλυτρωτισμός των Σκοπίων ή η αποσιωπημένη μειονοτική διάσταση του Μακεδονικού», Ενθέματα, Αυγή, 20.04.2008

Σκουλαρίκης, Μεταστροφή της ελληνικής πολιτικής στο Μακεδονικό ζήτημα, 1990-1992, Εποχή, 04.02.2018

Συνέντευξη Πινέρο στον Κωνσταντίνο Καλλέργη, Καθημερινή 23.12.2017,

<http://www.kathimerini.gr/308449/article/epikairothta/politikh/nea-makedonia-opws-leme-nea-yorkh>

Σιλβιστόπουλος Παύλος, Τα λάθη της κυβέρνησης Μητσοτάκη επί του Μακεδονικού Ζητήματος το 1991-1993, Μεταρρύθμιση, 09.02.2018, <http://metarithmisi.liberal.gr/post/σχολια-διαλογος/παύλος-σιλβιστόπουλος-τα-λάθη-της-κυβ/>

Σκυλακάκη Θεόδωρου Συνέντευξη του... στον Μανώλη Καψή, Capital, 19.07.2018, <http://www.capital.gr/sunenteuxi/3305514/o-konstantinos-mitsotakis-kai-to-skopiano-ti-eixe-sumfonisei-o-tote-prothupourgos>

ΕΠΣ Δελτίο Τύπου Ρ. 128/91, 16.12. 1991

Sinadinovski, V. (2011). When a Name Becomes a Game: Negotiating the Macedonian Identity, <http://www.makedonika.org/whatsnew/Final+Mak+Paper.pdf>

Καιρίδης Δ (2018), Η νέα Κινητικότητα στο Ζήτημα της πΓΔΜ, Σειρά Στρατηγικών Αναλύσεων, ΕΛΙΑΜΕΠ : 5 https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2018/03/ΣΕΙΡΑ-ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ-ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ_ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-2018.pdf

Παμπούκης Χάρης, Περί ιθαγένειας και εθνότητας με αφορμή τη συμφωνία των Πρεσπών, Καθημερινή, 09. 07.2018 <http://www.kathimerini.gr/973752/article/epikairothta/politikh/apoyh-peri-iθageneias-kai-eθnothtas-me-aformh-th-symfwnia-twn-prespwn>

Ε.Π.Β., ΡΒ-27 Μαρτίου 1993, σελ. 5234- 5235.

Δοξιάδης Κύρκος, Το στρατήγημα του Μακεδονικού, 04.02.2019, <http://epohi.gr/to-strathghma-ths-makedonias/>

Ελευθεριάδης Π., Εθνικισμός και Εθνικό Συμφέρον, Το Βήμα, 25.11.2008 <https://www.tovima.gr/2008/11/25/opinions/ethnikismos-kai-ethniko-symferon/>

Ηρακλείδης Αλ : Το Μακεδονικό: γιατί «οι ξένοι δεν μας καταλαβαίνουν» και τα αίτια της αρνητικής ελληνικής και σλαβομακεδονικής στάσης, περιοδικό ΧΡΟΝΟΣ, 27 Ιανουαρίου 2018, <https://chronos.fairead.net/irakleidis-makedoniko>

Ilouz, E. (2015, April 25). “Mehr Emotion wagen?” Die Tageszeitung (taz), 1-18.

Τζιαμπίρης Αριστοτέλης, ΕΕ και Μακεδονικό Ζήτημα, Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, <http://www.imma.edu.gr/imma/history/19.html>